

Mokslo Lietuva

NAUJAS BALTIJOS ŠALIŲ MOKSLO ISTORIKŲ LEIDINYS ■ 6–7 p.

KĄ ŽINOME APIE FILOSOFĄ RAMŪNĄ BYTAUTĄ? ■ 8–11 p.

LIETUVIVINKUS SUJUDINĘS
JURGIS ZAUERVEINAS-GIRĖNAS

■ 11 p.

■ 12–13 p. Teatro pedagogė Irena Vaišytė

■ 14–15 p. Pasaulio ir Vilniaus anykštėnai veikia

Nr. 16(460)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Gyvenimo uždavinius spręsti sekėsi sunkiau negu matematikos lygtis (2)

Vilniaus universiteto P. Smuglevičiaus salėje atidarant parodą „Aš tikiu savo Universitetu. / Kaip tikiu Lietuva. / Prof. Jonui Kubiliui – 90“. Universitetui 33-jus metus vadovavusį profesorių Joną Kubilių sveikina mokslo reikalų prorektorius prof. Jūras Banys

Pradžia Nr. 15

Praėjusių vasarą mūsų žymiajam matematikui profesoriui Jonui KUBILIUI sukako 90 metų. Rugsėjo 15 d. Vilniaus universiteto bibliotekos Baltojoje salėje atidaryta J. Kubiliaus jubiliejui skirta paroda, kuri vyko P. Smuglevičiaus salėje. Iškilmingiausias renginys rugsėjo 16 d. surengtas Šv. Jonų bažnyčioje, kur akademinė bendruomenė pagerbė 33 metus Vilniaus universitetui vadovavusį prof. J. Kubilių.

Gražių sukaktuvių proga „Mokslo Lietuva“ tęsia žygį į profesoriaus jaunystės ir brandaus gyvenimo metus.

Birželio sukilimo reikšmė

ML. Kaip vertinate 1941 m. Birželio sukilimą, kurio 70-metį šiemet minime, ir Lietuvos Laikinosios vyriausybės veiklą?

J. Kubilius. Dabar vienaip vertiname, tada kitaip vertinome. Aš irgi buvau pagrindinio organizacijos – Lietuvos aktyvistų fronto (LAF) – narys. Neteko nieko aktyvaus nuveikti, tapti Birželio sukilimo dalyviu, nes anksti išlaikiau egzaminus. Tada, 1941 m., buvo įvesti privalomi egzaminai, neužteko minimumo, pereinant iš kurso į kursą. Tad pirmomis birželio dienomis išlaikiau egzaminus ir išvažiauvau į tėviškę, Fermas Eržvilko seniūnijoje (Tauragės r.). Man ten buvojant ir

prasidėjo Vokietijos ir Tarybų Sąjungos karas, taip pat ir Birželio sukilimas.

Mūsų ūkis Fermose buvo maždaug 40 km nuo sienos su Vokietija. Mama išskalbė žlugtą, išdžiaustė lauke ir mane paliko nakčiai saugoti. Mat tada sukiodavosi visokių žmonių, taip pat besišlaistančių kareivių. Auštant, gal apie 3 val. išgirdome patrankų gausmą – prasidėjo karas. Ši tą žinojau, ką LAF'as rengė karo atveju. Su manimi Vilniuje gyveno vienas studentas, tiesa, jis pasitraukė kiek anksčiau į Vokietiją, dar nesulaukęs karo pradžios. Jis priklausė Lietuvos generalinio štabo majoro Vytauto Bulvičiaus pagrindinio komandai – LAF Vilniaus štabui. Deja, V. Bulvičius buvo susektas dar iki prasidedant Birželio sukilimui. Jis ir daugelis kitų pagrindininkų buvo suimti, vėliau sušaudyti. Dėl to sukilimo veiklos centras iš Vilniaus buvo perkeltas į Kauną.

Sukilimą vertinu kaip lietuvių tautos norą atstatyti Lietuvos nepriklausomybę. Sąlygos tam tikslui pasiekti buvo nerealaus, bet tokių ketinimų buvo. Tam tikslui įgyvendinti ir buvo sukurta Lietuvos Laikinoji vyriausybė. Ką sovietai buvo sugadinę, daug ką Laikinoji vyriausybė atstatė, atkūrė senąją tvarką. Tačiau Laikinajai vyriausybei buvo labai sunku dirbti, jai trukdė vokiečiai, o iš lietuvių kenkė voldemarininkai. Tai ilga istorija. Kai ką iš tų dienų atsimenu ir aš, nors buvau vaikėzas.

ML. Buvo veiklių ir drąsių vyrų, kurie nepabūgo imtis atsakomybės už tautos ir okupuotos valstybės likimą. Tokia drąsa nepasizymėjo prieškarinė Lietuvos vadovybė, taip ir neišdrįsusi duoti įsakymo Lietuvos kariuomenei priešintis agresoriui.

J. Kubilius. Jaunimo nuostata buvo aiški: iš Rytų atėjo okupantai, o mes, patriotai, jiems turime pasipriešinti. Apie sovietus kūrėme įvairius anekdotus, tikėjome, kad išauš mūsų valanda. Jaunimas priešinosi, ėjo į sukilėlių gretas. Pernelyg daug vilčių siejome su vokiečiais, bet labai greitai prablaivėjome.

ML. Kaip vertinate Lietuvos prezidento Antano Smetonos ir Lietuvos Vyriausybės veiksmus kritišką valstybei atveju?

J. Kubilius. Mano nuomonė neigiama. Argi mūsų diplomatai nematė, kas vyko Sovietų Sąjungoje? Reikėjo sudaryti egzilinę vyriausybę užsienyje ir galvoti apie tolesnę Lietuvos ateitį, net okupacijos sąlygomis. Tačiau A. Smetona tik tiek „pasiekė“, kad nešė kudašius iš Lietuvos, gelbėjo savo kailį. Net jokio protestuojančio prieš okupaciją dokumento nepaliko. Vyriausybė taip pat nepareišė jokio protesto prieš sovietų okupaciją, o juk galėjo visa *in corpore* pasitraukti į Vakarus, bet to nepadarė. Paskui, kai A. Smetona buvo Vakarų Europoje, pasirodė „Kybartų aktai“, kuriais ministru pirmininku, drauge einančiu

žinomą prozininką, literatūrologą, socialinių (filosofijos) mokslų daktarą, Vilniaus edukologijos universiteto profesorių Vytautą MARTINKŲ kalbiname kelyje iš Krasnagrūdės Seinų krašte į Vilnių. Rugsėjo 15-oji, Žolinė, o išvakarėse Žagarių bažnyčioje ir atstatyta Krasnagrūdės dvarelyje, kur dabar įsikūręs Tarptautinio dialogo centras, buvo minimos Nobelio literatūros premijos laureato Česlavo MILOŠO septintosios mirties metinės. Tai vienas iš Tarptautinių Č. Milošo metų renginių.

Trumpai pristatysime pašnekovą. V. Martinus 1965 m. baigė Kauno politechnikos instituto (dabar Technologijos universitetas) Elektrotechnikos fakultetą, šiame institute dėstė filosofiją (1966–1971 ir 1982–1986 m.). Lietuvos rašytojų sąjungos narys nuo 1971 m., o 1988–1994 m. buvo Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas. Vilniaus pedagoginiame (dabar edukologijos) universitete dėsto nuo 1994 m., profesorius nuo 2008 metų. Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos narys.

Vytautas Martinkus: „Česlavas Milošas – jis man pasirodė be galo savas, lietuviškas“

Č. Milošas norėjo atvažiuoti į laisvą Lietuvą

Mokslo Lietuva. Gerbiamas rašytojau, profesoriau, jei gerai prisimenu, tris kartus turėjote progos susitikti su Česlavu Milošu. Tuo metu buvote Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas, o Lietuvoje vyko didžiulis istorinis lūžis. Vaizdingai tariant, prasidėjo tas mūsų Baltijos kelias, atvedęs į Lietuvos nepriklausomybę, valstybingumo atstatymą. Todėl Jūsų prisiminimai įgauna daug platesnės vertės, negu vien asmeniniai įspūdžiai (taip pat labai įdomūs ir vertingi). Tai jau ir kūrybos žmonių ryšiai, santykiai istorinio lūžio metu.

Vytautas Martinkus. Sakyčiau, kad tų susitikimų buvo tik pora, apie trečią nėra ko kalbėti, nes tai buvo 2000 m. Vilniaus Rotušėje vykęs susitikimas, viešas pašnekesys ne tik su Č. Milošu, bet ir su dar dviem Nobelio literatūros premijos laureatais – Wisława Šimborska (Wisława Szymborska) ir Giunteriu Grasu (Günter Grass) ir juos lydintiu Tomu Venclova. Tad šis trečias mano susitikimas su Č. Milošu buvo gan formalus – apsiribojo pasisveikinimu ir atsisveikinimu.

Pirmieji du, ir ypač antrasis, mano atmintyje paliko didelį įspūdį. Pirmasis vyko Sąjūdžio metais – 1989-aisiais. Mes susitikome Vygrių vienuolyne Lenkijoje. Tuo metu Č. Milošas viešėjo Lenkijoje, bet į mūsų kvietimą apsilankyti Lietuvoje rašytojas „neatsiliepė“.

ML. Neatsiliepė, nes jautė prieššūkimą santvarkai, kurioje ne savo valia gyvenome?

V. Martinkus. Sakyčiau – ambicingas. Jis nenorėjo nusizeminti ir kreiptis į sovietus dėl vizos, nenorėjo per Maskvą vykti į gimtąją Lietuvą. Ar jis būtų ją gavęs? Nežinau. Sovietų Sąjungoje ir

■ Nukelta į 4 p.

■ Nukelta į 2 p.

TARPTAUTINIAI Č. MILOŠO METAI

Vytautas Martinkus:

„ČESLAVAS MILOŠAS – jis man pasirodė be galo savas, lietuviškas“

■ Atkelta iš 1 p.

tuometinėje Rusijoje Č. Milošas nebuvo *persona grata*, bet būta ir jo paties moralinių įsipareigojimų.

Tai buvo įdomus metas, kai kiekvienas mūsų tautos siekius remiantis žmogus mums atrodė svarbus ir nepaprastai reikšmingas. Na, o Č. Milošo dėmesys ir parama mums buvo neįkainojama. Istorikai patvirtins, kad tuo metu Lietuvą nuo visokių „autonomijų“, kitų panašių KGB provokacijų ir pasekmių gelbėjo ne kas kitas, o didžiulį tarptautinį autoritetą turinčios asmenybės, viena iš kurių ir buvo Česlavas Milošas. Todėl labai apsidžiaugiau galimybe – tegu ne Lietuvoje – susitikti su Č. Milošu, ta galimybe pasinaudojau. Vykau į Lenkiją kartu su Česlovu Kudaba, Kęstučiu Nastopka ir kitais Lietuvos kultūros veikėjais, televizijos žurnalistais.

Vygriuose pirmą kartą jį pamatėm iš arti. Pokalbis buvo platus, bet pradėjome su juo kalbėtis ir apie tai, kokiomis sąlygomis jis galėtų sugrįžti į Lietuvą. Po karo Milošas nė karto nebuvo lankęsis Lietuvoje.

ML. *Kokias atvykimo sąlygas galėjote tada Milošui pasiūlyti?*

V. Martinkus. Laisvėjančią jo gimtinę. Mūsų argumentai buvo gal ir stiprūs, bet ne tokie stiprūs, kad būtume galėję įveikti jo kontrargumentus. Minėjau, kad Č. Milošas norėjo atvažiuoti į tikrai laisvą Lietuvą. Jausdami, kad Sąjūdžio darbai pradeda tą jo svajonę įgyvendinti, sutarėme palaukti: kai tik pati Lietuva kontroliuos savo valstybės sienas, organizuosime jo sugrįžimą į Vilnių ir Lietuvą.

Gerai tarpininkai visada praverčia

ML. *Galū tik įsivaizduoti, su kokių emociniais pakilimu lenkai pasitiko į šalį atvykusį Č. Milošą. Kaip Jums pasisekė prie jo priėti, ar tai buvo iš anksto parngtas, suderintas su organizatoriais ir pačiu Milošu susitikimas?*

V. Martinkus. Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininko statusas iš tikrųjų man padėjo, antraip gal nebūčiau ir Vygriuose atsiradęs. Gal nebūčiau ir taip

Prūsų, jotvingių sodybą Seinų krašte kasdien lanko ekskursantai, kuriems rūpi senovė

domėjęsis politinio emigranto Č. Milošo sugrįžimu į Lietuvą ar Lenkiją. Susitikimas, apie kurį kalbu, ir buvo skirtas Lietuvos ir lietuvių intelektualams, tam Milošas iš Varšuvos ir atvyko į Vygrius, norėjo susitikti su lietuviams. Kalbėjome visą vakarą ir kone visą naktį, o kitą dieną visi važiuome į Krasnagrūdą. Čia susitikome su Andžejumi Strumila (Andrzej Strumiłło). Mūsų susitikimas buvo labai nuoširdus.

ML. *Ar tam susitikimui įvykti reikėjo tarpininkų, tokių kaip Andžejus Strumila, gal ir kitų intelektualų, Lietuvos bičiulių? Kiek jie padėjo užmegzti tą tarpusavio supratimo ryšį?*

V. Martinkus. Išties gal reikėtų išsamiau apibūdinti to susitikimo pobūdį. Č. Milošas mus matė pirmą kartą, kaip ir mes jį. Ant mūsų kaktų nebuvo parašyta, kas tokie esame. Juk 1989-ieji metai, Lietuva dar buvo sovietų res-

publika. Kaip Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas juk taip pat galėjau laukti įvairaus požiūrio. Save laikiau Sąjūdžio žmogumi, Rašytojų sąjungos pirmininku buvau išrinktas 1988 m. gegužės 28 d., o Sąjūdis susikūrė tu pačių metų birželio 3 dieną. Buvęs Rašytojų sąjungos pirmininkas Alfonsas Maldonis tapo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariu, o aš atėjau į jo vietą. Taigi jau buvau metus laiko dirbantis minėtose pareigose. Teko susitikti su įvairių pažiūrų žmonėmis, taip pat svečiais iš užsienio, tarp jų ir mūsų egzodo rašytojais. Toli gražu nevienareikšmiškai buvo vertinami to meto įvykiai Lietuvoje ir mūsų, anuometinių rašytojų ir jų organizacijos pastangos eiti su Lietuva jos laisvės keliu.

1989-aisiais pirmą kartą į Lietuvą sugrįžo Bernardas Brazdžionis. Nors buvome poeto susitikimų su visuomenės organizatoriais ir šeiminkais, bet kildavo ir įtampų. Jautėme B. Brazdžionio nepasitikėjimą, kritišką požiūrį į sovietinių laikų kuprų neatsikračiusių rašytojų sąjungą, visa, kas siejosi su sovietine Lietuva – to poetas neslėpė.

Susitikimas su Milošu buvo visiškai kitoks, jis neparodė nė mažiausio nepasitikėjimo mumis ar kad aš jam asmeniškai nepatinku, esu kaltas, jog vadovauju „sovietinės“ respublikos rašytojų organizacijai. Tiesa, būtent tais, 1989 metais, birželio 7 d. sovietinė lietuvių rašytojų sąjunga priėmė nutarimą atsiskirti nuo Sovietų sąjungos rašytojų organizacijos, patvirtino savo statutą ir jį įregistravo. Tai buvo

ypatingai svarbus vidinis ir politinis judesys: galėjau atstovauti tik Lietuvai. Mudviejų pašnekesys ir prasidėjo nuo to, o taip pat nuo literatūros – kiek man ir kitiems Lietuvoje įdomi ir rūpi lenkų literatūra, Europos ir pasaulio literatūra, kiek mes visa tai galėjome tuo metu išmanyti. Žodžiu, vyko dalykiškas literatūros profesionalų ir kolegų pokalbis.

ML. *Kas pačiam Milošui rūpėjo tose lenkų, Europos, pasaulio literatūrose? Žinau, kad jis neblogai orientavosi ir lietuvių literatūroje, bet apie tai ar teko kalbėtis?*

V. Martinkus. Kad jam rūpėjo ir lietuvių literatūra, buvo akivaizdu, tik jis iš tos mūsų literatūros žinojo labai nedidelę dalelę. Ypač kalbant apie sovietinius laikus. Kas tais laikais užsienyje skaitė mūsų knygas? Šiandien mes paklaustume – ar buvo būtina visą sovietinę lietuvių literatūrą skaityti ir vertinti? Užtat Č. Milošas visai neprastai žinojo Tomo Venclovos kūrybą ir lietuvių egzodo literatūrą. Palaikė ryšius su lietuvių išseivijos literatūrais, dalyvavo „Santaros“ suvažiavime, per spaudą, per Paryžių, per Ježį Giedroycą (Jerzy Giedroyc) jis orientavosi svarbiausiuose egzodo literatūros dalykuose. (Tie kontaktai dokumentiškai pristatomi knygoje „Lietuviškieji Česlovo Milošo kontekstai“, kurią

✶ Viktorija Daujotytė, Mindaugas Kvietkauskas. *Lietuviškieji Česlovo Milošo kontekstai.* – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011. – 360 psl.

Po septintųjų Česlovo Milošo mirties metinių minėjimo buvusiam Krasnagrūdės dvarelyje literatūrologės prof. Viktorija Daujotytė, dr. Donata Mitaitė ir rašytojas, Vilniaus edukologijos universiteto profesorius Vytautas Martinkus

TARPTAUTINIAI Č. MILOŠO METAI

parašė Viktorija Daujotytė ir Mindaugas Kvietkauskas). Taigi, anuomet Milošas nieko nebūtų galėjęs pasakyti apie mano kūrybą, bet tai jam neatrodė kliūtis bendrauti.

ML. *Kultūringo intelektualo ar prityrusio diplomato sugebėjimas bendrauti su įvairiais žmonėmis ir įvairiose aplinkybėse?*

V. Martinkus. Milošas buvo ir diplomatas, ir intelektualas. Jis turėjo didžiulį žinių bagažą ir didžiulę gyvenimo patirtį. Man net sunku būtų nusakyti, kas lėmė mūsų pokalbio nuotaiką ir atmosferą. Menų pagrindinį dalyką: ta atmosfera padėjo mąstyti, susivokti, įvardyti dalykus, kurie bent man buvo neaiškūs, tačiau labai reikšmingi, ne, gal labai prasmingi, susiję su tuo, ką anuomet veikėme.

ML. *Kiek tuo metu Jums buvo žinoma Milošo kūryba?*

V. Martinkus. Nedaug. Šiek tiek apie jį ir jo kūrybos buvau skaitęs, kas buvo rašyta lenkų spaudoje. Taigi negalėčiau sakyti, kad nieko nežinojau apie savo pašnekovą. Kaip ir apie kitus nobelistus. Vartydavau lenkų literatūrinį žurnalą „Literatura na Świecie“ (Pasaulio literatūra), leistą nuo 1971 metų, tam tikrą žurnalą „Inostrannaja literatura“ (Užsienio literatūra) analogą. Tai buvo velionio Raimundo Samulevičiaus (1937–1981) stalo žurnalas, jis ir mane įjunkė tą leidinį skaityti.

Jautėsi net savotiškais suokalbininkais

ML. *Po susitikimo, aišku, bandėte savo įspūdžius apmąstyti? Kaip tuo metu įvertinote Milošą kūrėją ir asmenybę?*

V. Martinkus. Nė kiek neperdėdamas galiu pasakyti, kad tas susitikimas mane savotiškai įkvėvė. Atsirado dar viena konkreti mūsų literatūrinė ryšių perspektyva. Visai neformaliai, nuoširdžiai laukiau, dėl ko iš esmės buvome susitarę: kai tik Lietuva taps tikrai laisva, mes būtina jį pasikviestime. Juk tik kelios valandos kelio iš Lenkijos į Vilnių.

ML. *Ar galima buvo pajusti, kad Č. Milošas kalba kaip vyresnis, „daugiau patyręs“, kaip metras kalba su jaunesniais?*

V. Martinkus. Iš šalies gal taip ir atrodė, taip galėjo būti. Asmeniškai to nepajutau. Gal todėl, kad atstovavau plunksnos brolių bendrijai ir kalbėjau ne vien iš savo varpinės, bet apie didžiuliam lietuvių rašytojų rūpimas problemas. Minėjau, Lietuvos rašytojų sąjunga nemažai reiškė ir Sąjūdžio istorijoje. Aš irgi buvau sukaukęs laisvėjimo mąstymo ir politinės veiklos patyrimo. Galėjau ir Č. Milošui pasakoti, kiek Lietuvos rašytojai padarė ir dar turės padaryti. Manoj ar visų mūsų Lietuvoje „pavergto proto“ išsilaisvinimas jam nebuvo svetimas. Ko gero, čia glūdi paaikškinimas ir šoks toks atsakymas, kodėl Milošas mums buvo toks prielankus ir geranoriškas.

ML. *Pasijutote bendraminčiais?*

V. Martinkus. Ko gero. Gal pasijutome net savotiškais „suokalbininkais“. Jautėme bendrą viziją. Č. Milošas rašė lenkų kalba, bet kaip autorius asocijavosi su kitais mūsų išeivijos rašytojais. Tarp planų, kuriuos puoselėjo anuomet Rašytojų sąjunga ir aš pats, buvo ir siekis artinti Lietuvos ir jos išeivijos literatūrą suartėjimą. Reikėjo išleisti jų knygas čia, Lietuvoje. Reikėjo kalbėtis, susitikti, rasti organizacinių bendravimo formų. Pasigirdavo kalbų apie lietuvių rašytojų draugijos, 1946 m. atnaujintos veiklą Vakaruose, ir Lietuvos rašytojų sąjungos (gimusios 1989 m.) susiliejimą, ben-

drą veiklą. Puolėme vykdyti utopines idėjas. Pavyzdžiui, 1990 m. gegužę, tuoj po nepriklausomybės paskelbimo, suplanavome Anykščiuose, lietuvių literatūros Mekoje, surengti Pasaulio lietuvių rašytojų kongresą. Tai buvo sunkūs metai, nes Lietuvai po Kovo 11-osios SSSR buvo paskelbusi ekonominę blokadą, sugriežtino sienų kontrolę. Jautėme visuotinę euforiją, o kartu juk vyko suirutė tarptautiniuose santykiuose. Tad ir mintis rengti Pasaulio lietuvių kongresą, pasikviečiant visus lietuvių rašytojų draugijos narius, ar net Č. Milošą, buvo labai drąsi. Iš daugiau nei šimto pakviestų rašytojų sulaukėme daug mažiau. Vieni rimtai net negalvojo keliauti į vos vos pralaisvėjusią tėvynę, kiti negavo (vis dar – Maskvoje!) vizų. Ar atspėtumėte, kiek jų atvyko į Anykščius?

ML. *Gal kokių penkiolika?*

V. Martinkus. Sumažinkite beveik 4 kartus. Atvyko trys ar keturi, tarp jų Kazys Almenas, Anatolijus Kairys iš JAV, Vytautas Janavičius iš Australijos, dar vienas kitas. Žodžiu, daug mažiau negu tikėjomės, nes Maskva užblokavo vizų į Lietuvą išdavimą. Jautėmės lyg ir nepriklausomi, bet Maskva tebetvarkė Lietuvos Respublikos sienas.

ML. *Ar vien Maskvos trukdžiai lėmė, kad tiek mažai išeivijos literatų atvyko į kongresą?*

V. Martinkus. Pirmiausia pakenkė Maskva, kitomis aplinkybėmis mažiausiai pora dešimčių rašytojų būtų atvykę. Kita vertus, prisidėjo ir tam tikras išeivijos lietuvių nepasitikėjimas, kai kurių iš jų nedraugiškumas. Lietuvos rašytojų sąjunga tebebuvo įsivaizduojama kaip sovietinės valdžios talkininkė. Jau minėjau, kad Lietuvos rašytojų sąjunga, kuriai man teko vadovauti 1988–1994 m., nuo 1989 m. birželio mėnesio darė viską, kad rašytojus burtų ne pagal ideologiją, o pagal talentą, kūrybos ieškojimus, profesionalumą. Stengėmės užmegzti kuo geresnius ryšius su lietuvių rašytojų draugija, įsteigta 1932 m., nuo 1946 m. vienijančia pasaulio lietuvių rašytojus, vertėjus, literatūros tyrėjus ir kritikus. Nuo 1950 m. jos centrinė būstinė buvo ir tebėra JAV.

Vis dėlto, nežinūrint visų mūsų pastangų, anuomet tas plyšys tarp sovietinių laikų Lietuvoje ir Vakaruose gyvenusių autorių ir jų kūrinių buvo didžiulis. (Nenusisekęs kongresas Anykščiuose tik patvirtino tą akivaizdų faktą). Apie tai irgi kalbėjomės per susitikimą Vygriuose. Mačiau, jog mūsų politiniai, visuomeniniai ir kultūriniai siekiai Č. Milošui buvo aiškūs ir suprastai kaip galintys būti rezultatyvūs. Tuo metu nenujaučiau Č. Milošo būsimojo vaidmens, kurį jis vėliau ir vaidino santykiuose tarp lenkų ir lietuvių, padėjo tuos santykius normalizuoti.

ML. *Lietuvos rašytojų sąjungos nariai taip pat labai vaisingai prisidėjo prie Sąjūdžio veiklos, padėjo megzti normaliems, kolegiškiems santykiams su lenkų intelektualais, ir ne vien su jais. Tokių širdingų santykių, kaip tuo metu, turbūt nėra buvę mūsų dviejų tautų ir valstybių istorijoje. Neįmanoma būtų bendro prieso, kad tokie santykiai užsimegztų ir išliktų?*

V. Martinkus. Manau, kad mūsų susitikimas su Č. Milošu Vygriuose buvo laiku įvykęs ir lemtingas. Jis anuomet padėjo nutiesti gal net pirmą gan patikimą lieptą tarp dviejų tautų.

ML. *Dar nepaklausiau labai svarbaus dalyko: kieno iniciatyva buvo surengtas susitikimas Vygriuose su Č. Milošu? Lietuvių ar lenkų?*

V. Martinkus. Iniciatyva buvo mūsų, bet ir Č. Milošo norėta bent

simboliškai sugrįžti, iš kur jo buvo išeita. Atsirado puiki proga. Į Lenkiją jis jau buvo sugrįžęs, o į Lietuvą grįžti negalėjo ir dėl tam tikrų politinių priežasčių nenorėjo. Tas nenoras buvo prieštaringas. Mūsų susitikimas padėjo ištrūpti tam tikrus gal nepasitikėjimo ledus, o Sąjūdžio laikams tas buvo labai būdinga: tai, kas iš pirmo žvilgsnio atrodė neįmanoma, prieštaringa, bet savyje turėjo kuriamąją galią, dažnai įvykdavo daug paprasčiau ir greičiau negu buvo galima įsivaizduoti. Pagaliau veikė ir tam tikras intuityvus suvokimas, kad esame bendražygiai.

Rašytojas Vytautas Martinkus Tarptautiniame dialogo centre Krasnagrudoje prisimena savo susitikimus su Česlavu Milošu

1992 m. Č. Milošo viešnagė Lietuvoje

ML. *Kaip toliau sekėsi įgyvendinti sumanymą pasikviesti Č. Milošą į Lietuvą?*

V. Martinkus. Susitikimui rengėmės, susirašinėjome laiškais, ir ne vien su Č. Milošu, bet ir jo broliu Andžejumi ir kitais, kurie mums padėjo sumanymą įgyvendinti. Įsitraukė į šią veiklą Vilniaus universitetas ir Vytauto Didžiojo universitetas, žodžiu, daug jėgų buvo įdėta raginant Č. Milošą atvažiuoti į gimtąją Lietuvą. Jokiu būdu nenoriu pasakyti, kad viską darė tik Rašytojų sąjunga, bet tarp iniciatorių man teko būti ir visa tai malonu prisiminti.

Susitikimas su Č. Milošu Lietuvoje įvyko 1992 m. gegužę – birželį, anksčiau įvykti ir negalėjo, prisimenant 1991 m. sausio įvykius prie Vilniaus televizijos bokšto, LR Seimo ir kitų vietų. Pagaliau 1991 m. rugpjūčio 19–21 d. pučas Maskvoje taip pat nepriartino mūsų susitikimo.

ML. *Užtat 1992-ieji metai Lietuvai buvo ypatingi. Jau buvome netik, „de facto“, bet ir „de jure“ nepriklausoma valstybė, Lietuva pasaulyje buvo dainuojančios revoliucijos sektinas pavyzdys.*

V. Martinkus. 1992-ieji išties įstabūs metai, apie tai rašoma ir knygoje „Laiko pameistras“. Ją Č. Milošo septintųjų mirties metinių minėjimo

proga Krasnagruodos dvarelyje pristatė leidyklos „Homo liber“ vadovas Vilius Gužauskis su žmona Terese. Tarp knygų autorių yra nemažai to susitikimo su Č. Milošu dalyvių, o man tai buvo ilgesnė, ar tik ne poros savaičių, pažintis su juo.

ML. *Kaip apibūdintumėte tą antrąjį susitikimą, kas jame buvo reikšmingiausia, vertinant iš Jūsų žvalgos taško?*

V. Martinkus. Aš pajutau, kad Č. Milošas daugiau žino apie lietuvių literatūrą, jos autorius, pamaniau, jog tikriausiai neatsisakys tapti Lietuvos rašytojų sąjungos nariu. Tiesa, tokį siūlymą mes jam pateikėme gerokai

buvo įvertinti, „revizuoti“ sovietinių laikų autorių raštai. Mes netvirtinome, kad sovietinė lietuvių literatūra buvo tik „gera“, bet siekėme sutarimo ir bendrų kūrybinių galių stiprinimo. Kiek kuris iš rašytojų sustiprėjo, ne man spręsti, nes kiekvienas juk kuria individualiai.

ML. *Bet Č. Milošas į Lietuvos rašytojų sąjungą neįstojo?*

V. Martinkus. Neįstojo. Gal mano mintis buvo pernelyg drąsi ir štai kodėl. Visų pirma Č. Milošas nerašė ir neleido knygų lietuvių kalba, o mūsų Lietuvos rašytojų sąjungos įstatuose buvo įrašyta nuostata, kad sąjungos narys turi rašyti lietuvių kalba. Ta nuostata buvo įrašyta dar 1989 metais, nes taip norėta išlaikyti sąjungos lietuviškumą. Vėliau viename iš Lietuvos rašytojų suvažiavimų ši nuostata buvo pataisyta. Kai Č. Milošui buvo pasiūlyta tapti mūsų sąjungos garbės nariu, jis sutiko. Taigi jis – pirmasis ir kol kas vienintelis toks. Sakytiau, tai net daugiau nei būti tik sąjungos nariu.

ML. *Prisiminkime 1992 m. Č. Milošo viešnagę Vilniuje.*

V. Martinkus. Iš aerouosto Č. Milošą atsivežiau į Rašytojų sąjungą. Taigi pirmas pastatas, į kurį jis tada įžengė Vilniuje, buvo Lietuvos rašytojų sąjungos būstinė K. Sirvydo gatvėje. Tai irgi kai ką pasakantis faktas. Gerdami kavą, buvusiuose kunigaikštienės Oginskienės rūmuose, paskui ieškodami viešbučio, kur Č. Milošas galėtų apstotiti, vaikščiodami po Vilnių ir važinėdami po apylinkes išgyvenome pirmuosius rašytojo grįžimo į Vilnių įspūdžius. Jis važiavo į Kauną, kur Vytauto Didžiojo universitetas jam suteikė garbės daktaro vardą, paskui į Šetenius, arba Šeteinius, kaip seniau vadinta jo gimtaviėtė Kėdainių rajone.

Grįžimas buvo jaudinantis, bet ir prieštaringas. Juk galima užduoti ir tokį klausimą: kodėl Č. Milošas priėmė Vytauto Didžiojo universiteto garbės daktaro vardą, bet netapo Vilniaus universiteto garbės daktaru?

ML. *Ir kaip atsakytumėte į savo paties užduotą klausimą?*

V. Martinkus. Panaši dilema jam buvo iškilusi ir tada, kai Lietuva dar nebuvo paskelbusi nepriklausomybės: važiuoti į Lietuvą reikė prašyti Maskvos leidimo, nes vizų išdavimas buvo Maskvos rankose. Malonių iš Maskvos Milošas nepageidavo. Panašiai būtų buvę ir su Vilniaus universiteto garbės daktaro vardu: rašytojas nenorėjo aštrinti santykių su kitais Stepono Batoro universiteto absolventais. Tai viešai diskutuojama „paslaptis“.

Panašiai, kaip ir prieš trejus metus Vygriuose, Vilniuje giliau atskleidė Milošo šilumas, jo, pasakyčiau, gal man aiškiausias lietuviškas charakterio bruožas, lietuviškos dvasios turinys. Jis leido man, Vilnių ne per daug išmanančiam, gal ir ne tiek mylinčiam kaip jis, būti prie jo itin arti, kartu susitikti su jam brangiomis gatvėmis, namais, gamta ir žmonėmis. Tarp jų – Vladas Drėma, abu buvo baigę tą patį Stepono Batoro universitetą.

Česlovas Milošas man pasirodė be galo savas, lietuviškas. Nepajutau, kad kalbuosi su lenku, nors kalbėjomės įvairiomis kalbomis, rečiau – lietuviškai. Lietuviškai jis suprasdavo, bet kalbėti sėkėsi sunkokai. Anot jo, lietuviškumo kontekstų tyrėjo: sutikau kitokių lietuvių, kuris liko lietuviu, kalbėdamas kitomis kalbomis.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

ASMENYBĖ

Gyvenimo uždavinius spręsti sekėsi sunkiau negu matematikos lygtis (2)

■ Atkelta iš 1 p.

prezidento pareigas, paskirtas S. Lozoraitis. Tie aktai jau buvo pavėluoti, nieko nelėmė.

Gyvenime A. Smetona buvo ramus žmogus, bet kritišku valstybei momentu savo pareigų neatliko. Valdžią vis dėlto mėgo, nes autoritarinis režimas Lietuvoje įvestas ne be A. Smetonos žingsnių. Tiesa, A. Smetona atsидūrė bendrų Europos procesų įtakoje: Italijoje buvo įvestas dučės Benito Musolinio režimas, kiek vėliau Adolfas Hitleris atėjo į valdžią Vokietijoje, diktatorius Antonio de Oliveira Salazaras – Portugalijoje, o Sovietų Sąjungoje tvarkėsi „tautų tėvas“ Josifas Stalinas. Vadizmas Europoje buvo populiarus ir išplito.

Pabėgusį iš Lietuvos A. Smetoną JAV priėmė su sąlyga, kad jis nebedalyvaus politikoje. A. Smetona sutiko. Beje, ir tą patį A. Smetoną buvo siekiama sugrąžinti į Kauną ir dėl to pas jį buvo pasiūti kariškiai. Bent tiek A. Smetonai pakako nuovokos, kad nepasidavė sovietų vilionėms.

Vykde Lietuvos laisvės armijos užduotį

ML. *Sudėtingose gyvenimo aplinkybėse Jūs, kaip ir daugelis kitų jaunų žmonių, privalėjote kurti savo gyvenimą, siekėte jį susieti su mokslu. Kiek Jums pasisekė tuo metu – prieškario ir karo metais – savo siekius įgyvendinti? Kaip įsitraukėte į LLA veiklą?*

J. Kubilius. Sunku atsakyti, kaip tuos siekius pavyko įgyvendinti. Gyvenau, dirbau, o svarbiausia – mokiausi. 1943 m. vokiečiai uždarė Vilniaus universitetą. Susidarė labai savotiška padėtis: universiteto patalpose užsiėmimai nevyko, bet profesūra liko ir toliau gaudavo atlyginimus, nors ir menkus. Paskaitas skaitydavo dažniausiai savo namuose arba susiradę tam tinkamas patalpas. Vokiečiai į visa tai žiūrėjo pro pirštus.

Tai štai prieš vokiečiams uždarant Vilniaus universitetą teko įsitraukti į LLA – Lietuvos laisvės armijos – veiklą. Tai buvo slapta tautinė, karinė ir politinė organizacija, įkurta 1941 m. gruodį Vilniuje. Jos tikslas buvo atgauti Lietuvos nepriklausomybę, naudojant įvairias priemones, taip pat ir ginkluotą kovą. Lietuvos ateitį LLA siejo su savo ir kitų lietuvių pastangomis, nepasikliaujant jokia kita valstybe ar jos struktūromis.

Kad atsidūriau LLA buvo, sakyčiau, atsitiktinumas. Buvau šioks toks radijo mėgėjas, kai ką šioje srityje išmaniau. LLA vadovybei prireikė radijo siųstuvo, kažkuris iš studentų nuvedė mane pas Kazį Veverskį¹ – LLA įkurėją ir idėjinį vadą. Tai štai su šiuo brandžiu Lietuvos patriotu, tuo metu beveik trisdešimtmečiu, susi-

Vilniaus universiteto prof. Vyngintas Pšibilskis su žmona sveikina prof. Joną Kubilių su 90-mečiu

tikau ir buvau priimtas į LLA narius, daviau priesaiką.

ML. *Taip iš karto? Nedavė laiko pasvarstyti, pagalvoti, apsispręsti?*

J. Kubilius. Kad ir nereikėjo daug galvoti. Man patiko, kad kažkas daroma, vadinasi, galima prisidėti. Gavome užduotį pagaminti radijo siųstuvą, kurį su dar vienu studentu iš Kauno ir pagaminome. Jis buvo daug geresnis specialistas už mane, buvo atsivežęs ir savo siųstuvą, kaip radijo mėgėju – labai neblogą. Susiradome vietą ant kalvos, ties Sapiegine, gal ir dabar rasčiau tą namą, kuriame mes tą siųstuvą montavome. Namų šeimininkui lenkui pasidarė įtartina, ką čia mes taip atsidėję darome. Tame name negyvenome, tik atvažiuodavome padirbėti prie siųstuvo. Šeimininkas pradėjo mus įtarinėti, o mano draugas jam dar pa-

¹ Kazys Veverskis (1913–1944) studijavo Vilniaus universitete Teisės fakultete, buvo studentų ateitininkų korporacijos „Kęstutis“ pirmininkas. Prieš tai mokėsi Karo mokykloje, bet iš jos išstojo ir privalomąją karinę prievolę atliko paprastame dalinyje. Baigęs tarnybą, įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultetą. Sovietų okupacijos pradžioje. K. Veverskis pasitraukė į Vokietiją, gyveno internuotų asmenų stovykloje Tilžėje, vėliau Berlyne. Į Lietuvą grįžo 1941 m. rugpjūtį aiškiai suvokdamas, kad iš Vokietijos nacių lietuviams gero nėra ko laukti. Štai tada ir įkūrė pačią kovingiausią lietuvių pasipriešinimo organizaciją – LLA. Kaip Lietuvos kariuomenės teisių perėmėja LLA veikė 1941–1946 m. Kazio Veverskio nuostata buvo labai aiški: tauta pati savo rankomis ir protu turi išsikovoti laisvę ir atkurti nepriklausomą valstybę (G. Z. past.).

demonstravo didelę kibirkšties iškrovą iš kondensatoriaus. Girdi, darome modernų aparatą naminei vartyti.

Šeimininko toks paaiškinimas neįtikino, o guvesni LLA žmonės bemat sumetė, kad ta vieta siųstuvo montavimui nėra patikima. Viską išmontavome ir išvežėme. Siųstuvui montuoti buvo rasta vieta vaikų stovykloje. Sumontavus paaiškėjo, kad stovykloje per menka elektros srovė, tad siųstuvus negali normaliai veikti. Toliau toje istorijoje aš jau nebedalyvavau.

Iš Vilniaus į tėviškę

ML. *Bet LLA veikla nenutrūko?*

J. Kubilius. Veiklą tęsė, bet aš joje nebedalyvavau, ir štai kodėl. Uždarę universitetą vokiečiai pradėjo gaudyti Lietuvos jaunimą – ką į kariuomenę, ką į darbo tarnybą. Moterų nelietė, kaip ir mokytojai išdarbinusių vyrų. Kadangi jokių lengvatų išsiskuti nuo vokiečių neturėjau, nešiau kudašį į tėviškę Žemaitijoje. Beje, tais trečiaisiais studijų metais buvau net baigti lituanistiką (jau miręs). Jo pavardė Tūbelis, bet jokio giminytės ryšio su 1929–1938 m. ministru pirminku Juozu Tūbeliu neturėjo.

Tai štai vieną dieną aš Tūbelio namuose dirbu, kažkas skambina į

duris. Atidarau – stovi labai aukšto ūgio policininkas, lietuvis. Klausia, ar čia gyvena Jonas Kubilius. Atsakiau, kad gyveno, bet kažkur išvyko. Policininkas nusišypsojo ir atsiveikines išėjo. Savo pareigą atliko ir tautietį perspėjo.

Man tapo aišku, kad turiau dingti iš Vilniaus ir kuo greičiau. Norėdamas pasiekti tėviškę Žemaitijoje, turėjau gauti leidimą važiuoti traukiniu. Geležinkelių valdyba buvo J. Basanavičiaus ir Mindaugo gatvių kampe, kur ir dabar stovi penkių aukštų pastatas. Pačiame viršuje buvo specialus skyrius, kuris tuos leidimus išduodavo, beje, nelabai sunkiai. Turėjau seną leidimą, kuriame ištaisiau datą ir jau buvau pasiryžęs važiuoti. Geležinkelio stotyje prie manęs priėjo kitas jaunas vyrukas, kuris taip pat ruošėsi važiuoti iš Vilniaus. Įsišnekėjome, paskui patraukėme į bufetą alaus išgerti. Karo metų alus buvo visai ne toks kaip dabartinis. Susitarėme su geležinkeliu, kad kai tik bus pradėta leisti keleivius į traukinį, jis atrakins į peroną duris, ir mes išoksime į vagoną.

Atsitiko taip, kad mus į peroną įleido per anksti, buvome pirmieji ten atsidūrę keleiviai. Vokiečių žandarai tuojau pat mus „susėmė“. Mano bendrakeleivis buvo aukštas vyras, o mane žandaras paėmė už ausies ir vedasi. Mums išėjus iš perono, mano bendrakeleivis staiga įsimašė tarp kitų keleivių ir dingo. O mane vokiečiai už ausies ir toliau tempė. Paskui perdavė kitam vyresnio amžiaus vokiečiui, gal invalidui ar sužeistam. Pastūmiau jį ir iš jo rankų išsivadavau. Išėjau iš stoties į miestą, per ir dabar esantį tiltą apėjau geležinkelį iš kitos pusės. Pradėjus į peroną leisti keleivius, ir aš tarp kitų įsimašiau, įsėdau į vagoną.

Ten važiuo lenkų darbininkai, pamačiau ir savo bendrakeleivį, laimingai ištrūkusį iš žandarų rankų. Pasirodo, jis klierikas, bet vokiečiams uždarius ir kunigų seminariją, jam taip pat teko važiuoti į gimtinę. Vagone buvo ir dvi matematikės studentės, kurios manė, kad esu areštuotas – matė, kaip vokiečiai mane vedėsi. Bet viskas baigėsi laimingai. Kaišiadoryse išlipau į peroną pasidairyti, o į patį Kauną nevažiuoju, nutarėmė išlipti Amalių stotelėje. Pėsti nupėdinome į Kauną, lengvai gavome nakvynės vietą viešbutyje, o kitą dieną Nemuno garlaiviu, kur jokių leidimų nereikėjo, su savo bendrakeleiviu pasiekėme Jurbarką. Ten mokėsi du mano jaunesni broliai. Iš Jurbarko pasiekiau ir tėvų namus.

Karo metais Eržvilke įsteigė mokyklą

ML. *Tėviškėje tikėjotės pralaukti pavojingas karo dienas?*

J. Kubilius. Pirmiausia rūpėjo toliau studijuoti, bet Vilniaus universitetas buvo uždarytas. Matėme, kad vokiečiai jau nebe tie, kokie buvo karo pradžioje. 1944 m. liepos 13 d. sovietų armija užėmė Vilnių, labai greitai pradėjo darbą vokiečių uždarytas Vilniaus universitetas, o aš atsidūriau kitapus fronto. Tuo metu reguliarius fronto liniją pereiti būtų buvę sunku, bet mano gimtajame Eržvilko valsčiuje, arba parapijoje, atsirado ir daugiau tokių kaip aš. Susitikome, pasikalbėjome ir nutarėme, kad Eržvilke reikia atidaryti vidurinę mokyklą. Ir seniau, dar prieš karą, buvo bandoma ją atidaryti, bet vis nebuvo, kas organizuotų. O ir valdžia nelabai pritardavo. Apie 1935-uosius metus „Lietuvos aide“ pasirodė straipsnis, kad Lietuvoje per daug inteligentų, tada ir kai kurias mokyklas pradėta uždarinėti. Eržvilke mums pavyko mokyklą įsteigti, patys ir pradėjome joje vaikus mokyti.

Pradėjau šiek tiek dėstyti matematikos ir fizikos, bet likimo ironija – šių dalykų ir daugiau buvo kam dėstyti, o štai chemijos mokytojo nebuvo. Man teko pradėti dėstyti chemiją visose klasėse, kuriose šis dalykas turėjo būti dėstomas. Manau, kad buvau nekoks chemijos mokytojas, per mažai žinojau ir neturėjau pedagoginio patyrimo. Tiesa, ne vienus metus buvau dirbęs korepetitoriumi, tad šiokių tokių įgūdžių būta. Taip metus laiko dėščiau mokiniams chemiją, o kitais mokslo metais jau grįžau į Vilnių. Nenorėjo manęs iš Eržvilko išleisti, nes veikė karo metų įstatymai, be valdžios leidimo nebuvo galima palikti darbo vietos. Vis dėlto 1945 m. jau pavyko ištrūkti į Vilnių.

Matematika taip pat buvo derinama prie naujų reikalavimų

ML. *Vilniuje turėjote numatę konkrečių planų, ką veiksite?*

J. Kubilius. Universitete man buvo pasiūlyta vyresniojo laboranto vieta, tad darbo ieškoti nereikėjo. Man atrodo, kad tuo metu jau veikė atskiras Fizikos-matematikos fakultetas. Buvo trys katedros, tad vienoje iš jų, kur buvo laisvas etatas, ir pradėjau

dirbti. Kartu teko baigti ir pradėtąsias 1940 m. universiteto matematikos studijas. Buvo išleistas ministro įsakymas: kas vokiečių okupacijos metais klausė kokius nors kursus universitete, laikė egzaminus – neužskaityti. Žodžiu, reikia studijuoti iš naujo.

Kur buvo likę seni karo metų dėstytojai, jie tuos išklaustyti dalykus ir išlaikyti egzaminus užskaitė. Bet štai reikalai su viena disciplina įstrigo. Astronomiją karo metais mums dėstė Bernardas Kodaitis². Labai simpatiškas žmogus ir dėstytojas, apie jį 2010 m. išleista Algimanto Liekio knyga „Prof. Bernardas Kodaitis: sugrįžusio lietuvių gyvenimas“. Nuėjau pas Paulių Slavėną, kad iškaitytų pas prof. B. Kodaitį išlaikytą egzaminą, bet Slavėnas atsakė pasirašyti. Vėliau paaiškėjo, kad astronomijos mūsų studijų planuose neliko, tad ir to egzaminu neprireikė.

Kai kurių kitų dalykų, kurių karo metais nebuvau klausęs, teko išklausti ir už juos atsiskaityti. Partijos istorijos ir filosofijos neprireikė, nes buvau išklauses pirmąsias tarybiniais metais tokį Eugenijaus Meškausko kurselį. O politinę ekonomiją, dar kažkokius kursus teko klausyti ir atsiskaityti.

ML. *Matematika išliko ta pati, ar taip pat reikėjo priderinti prie naujų reikalavimų?*

J. Kubilius. Matematikos kurso programa taip pat keitėsi, buvo derinama prie Sovietų Sąjungos universitetų planų, bet sunkumų man neiškilo. 1946 m. gruodžio pabaigoje mums įteikė Vilniaus universiteto baigimo diplomus. Rusiškų diplomų formų dar nebuvo, tad gavome gražius ant didelio lapo spausdintus diplomus, mano diplomai buvo pažymėtas Nr. 5. Nedaug mūsų baigusiuju buvo. Iš mūsų kurso – dvi merginos, dar vienas kitas. Išskirčiau Kleopą Grincevičių (1917–1972), kuris dėstė Vilniaus universitete ir Vilniaus pedagoginiame institute, buvo Matematinės analizės katedros vedėjas, nuo 1966 m. – profesorius.

Dar prieš baigiant universitetą man teko pradėti darbą parengiamuosiuose kursuose prie universiteto. Kursai buvo skirti pasirengti universitete studijoms tiems, kuriems vidurinė mokyklą baigti sutrukdė karas ar socialinės sąlygos. Pagreitintu būdu, per metus baigiant dvi klases. Tų kursų direktorius buvo prof. Zigmąs Žemaitis, bet paskui jį paskyrė Vilniaus universiteto rektoriumi. Reikėjo kažkam vadovauti parengiamiesiems kursams, kažkodėl pasirinko mane. Dirbau universitete asistentu ir dar kursų direktoriumi. Iš pradžių gavau du atlyginimus, paskui tik pusantro. Vis dėlto vadovavimas kursams mane nelabai džiugino, nes atitraukė nuo mokslo, o aš svajojau įsitraukti giliau į mokslo reikalus.

Aspirantūra Leningrade

J. Kubilius. Kursams vadovavau keletą metų, paskui 1948 m. išvažiavau

² Astronomijos istorijoje ir A. Liekio knygoje pavardė rašoma Kodaitis (1879–1957). 1919 m. jis atsiskakė Vokietijos pilietybės, apsigyveno Kaune. 1919–1922 m. Švietimo ministerijos aukštojo mokslo departamento vicedirektorius, 1920–1922 m. Aukštųjų kursų lektorius. 1922–1940 m. Kauno universiteto docentas, profesorius, 1929 m. įkūrė Kauno observatoriją ir jai vadovavo. Nuo 1941 m. Vilniaus universiteto profesorius ir observatorijos direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, gyveno V. Vokietijoje, 1951 m. persikėlė į JAV. Mirė 1957 m. Čikagoje (G. Z. past.).

į aspirantūrą Leningrado valstybiname universitete. Buvo skirtos gal penkios vietos Vilniaus universitetui, man viena iš jų ir buvo pasiūlyta. Galėjau vykti ir į Maskvą, bet man labiau patiko Leningradas. Patiko ir mano aspirantūros vadovas Jurijus Liniukas (1915–1972), labai simpatiškas žmogus, kuris buvo ne ką už mane vyresnis – tik šešeriais metais.

ML. *Bet prieš vykdama į Leningradą nei tą miestą buvote matę, nei profesorių Liniuką pažinojęs?*

J. Kubilius. Man kiti papasakojo, kokie profesoriai vadovauja aspirantams ir į kokią matematikos šaką aš pats galėčiau gilintis. Pradžioje ta kryptis vadinosi skaičių teorija, vėliau atsirado sąsaja ir su tikimybių teorija. Tai štai apie J. Liniuką išgirdau kaip apie labai gabų, nors dar jauną, matematiką, kuris tik ką buvo gavęs TSRS valstybinę premiją ir jau buvo pasaulinio garso mokslininkas.

ML. *Kaip įvyko judviejų asmeninė pažintis?*

J. Kubilius. Prisistačiau J. Liniukui, pasikalbėjome, jis šiek tiek mane paklausinėjo. Taip tapau jo aspirantu.

ML. *Ar J. Liniukas neparodė tam tikro nepasitikėjimo Jūsų žiniomis? Juk Jums teko studijuoti karo metais ir metus su trupučiu pokario metais. Gyvenimo lygtis teko spręsti kartu su matematikos uždaviniais, o neretai, tikriausiai, ir vietoje jų.*

J. Kubilius. Suprantama, karo metais profesoriams ir studentams pirmiausia rūpėjo pavalgyti, išgyventi, o tik po to mokslo subtilybės. O J. Liniukas buvo visai kito sukirpimo asmenybė, visai kitų pažiūrų, negu daugelis kitų mano sutiktų žmonių. Tarp kitko, jis buvo kvarteronas, t. y. ketvirtis žydo (tėvas pusiau žydas). Bet visi tie daly-

Pro prof. Jono Kubiliaus akis praėjo trečdalis svarbiausių XX a. universiteto įvykių

kai toje ištis akademine aplinkoje niekam nerūpėjo. Tie dalykai rūpėjo kitiems. To tipo žmonėms, kuriems labai svarbu buvo žinoti, aiškintis, ką aš veikiu karo metais ir pirmąsias pokario metais, su kuo palaikiau ryšius ir su kuo bendravau.

ML. *Kai išvykote į Leningradą, ta viskuo besidominti organizacija Jūsų jau nepersiekio?*

J. Kubilius. Apie visą tai nemėgstu kalbėti. Dar dirbant Vilniuje apie mane jau buvo pradėjusi „vyniotis“ ta garsioji organizacija, kuriai viskas rūpėjo. Pradėjo sukintis dar Eržvilke, bet kai išvažiavau į Vilnių, kuriam laikui lyg ir aprimo. Vietos pakeitimas tais laikais būdavo labai naudingas. Ir išvykimas į Leningradą labai pagelbėjo, nes ten niekas apie mane nežinojo ir per daug nesidomėjo. Galėjau sėkmingai mokytis aspirantūroje. Man gerai sekėsi, gana greitai išsprendžiau uždavinį, kurį gavau iš vadovo J. Liniuko.

Suprantama, kad iš pradžių aplinkiniai į mane žiūrėjo kaip į iš kažkur atvažiavusį. Per pirmus du mėnesius išsprendžiau gan sudėtingas matematinės problemėles, parašiau du mokslinius straipsnius, ir ne bet kokius. Vienas straipsnis buvo išspausdintas „Leningrado universiteto darbuo-

se“, o kitas – leidinyje „TSRS Mokslų akademijos pranešimai“. Tada iškart pasikeitė aplinkinių požiūris į mane. Galėjau gana greitai užbaigti rašyti ir ginti disertaciją, bet norėjosi pabūti Leningrado universitete ilgiau.

ML. *Netraukė grįžti į Vilnių?*

J. Kubilius. Viena iš priežasčių – nesinorėjo rodytis Vilniuje, antra – rūpėjo daugiau išmokyti matematikos. Leningrado universitetas tam buvo labai palanki vieta. Galėjau aspirantūroje tęsti mokslą trejus metus, bet man pakako pustrėčių metų. Disertaciją apgyniau sėkmingai, iš Vilniaus išvažiavęs paprastu žmogumi, grįžau jau kaip fizikos-matematikos mokslų kandidatas. 1951 m. Vilniuje tai šį tą reiškė.

ML. *Sugrįžus pasikeitė Jūsų padėtis Vilniaus universitete?*

J. Kubilius. Žinoma, iš karto gavau vyresniojo dėstytojo etatą, paskui turėjau gauti docento vardą. Kurį laiką viskas klostosi labai gerai, bet tuo metu prasidėjo intriguojantis.

ML. *Ar mielų bendradarbių intrigėlės?*

J. Kubilius. Ne bendradarbių, bet universiteto darbuotojų. Buvo Kadru skyrius ir spec. skyrius, iš kurių pajutau negeranoriškumą. Gal būta pavy-

do ar kitų priežasčių. Mokslo žmonių, turinčių laipsnius, universitete buvo dar nedaug, tad gal ir tas prisidėjo. Pradėta aiškintis, iš kur aš čia ir kas per vienas. Mano biografija buvo truputį sutepta, o kieno tuo metu nebuvo sutepta, vertinant naujos santvarkos požiūriu? Po metų laiko, praleisto universitete, nutariau pereiti dirbti į Lietuvos mokslų akademijos sistemą. Tuo labiau, kad MA prezidentas akad. Juozas Matulis mane kvietėsi į akademiją iš karto, kai grįžau iš Leningrado. Neskubėjau, bet metų laiko pakako suprasti, kad universitete man geruoju nesibaigs. Taigi pasilikęs pusę etato, išėjau į akademiją.

Universitete ir toliau dirbau visu krūviu, nes turėjau minčių Lietuvoje kurti stiprią matematikos mokyklą, sudaryti perspektyvius įvairių krypčių matematikų kolektyvus. Todėl ir nenorėjau su universitetu nutraukti visų ryšių. Pagaliau ir materialiai apsimokėjo: mokėjo visą atlyginimą, tik vėliau prasidėjo įvairūs suvaržymai.

Pirmasis matematikos Mokslų akademijoje

ML. *Mokslų akademijos sudėtyje tuo metu matematikos instituto nebuvo, tad kokiame institute pradėjote dirbti?*

J. Kubilius. Perėjau į Fizikos-technikos institutą, kuriame buvau pirmas matematikas. Nuo šio momento Lietuvos MA ir prasideda matematika. Mūsų instituto centras buvo Kaune, o Vilniuje buvo įkurti du sektoriai: Teorinės fizikos sektoriui vadovavo Adolfas Jucys, o Eksperimentinės fizikos sektoriui – Povilas Brazdžiūnas. A. Jucys bandė mane pritraukti prie savo tematikos darbų, bet aš žiūrėjau į tą tematiką ne itin palankiai.

ML. *Dėl kokių priežasčių? Bodejotės skaičiuoti atomų spektrus, kuriems buvo ištikimas A. Jucys?*

J. Kubilius. Tiesiog nemačiau tame darbe perspektyvos sau kaip matematikui. Jie ten dirbo su aritmetrais, dar gerai, jei kuris turėjo elektrinį. Dažniausiai dirbta su „Feliksais“, spręstos Foko lygtys ir įvairūs jų atvejai. Jei gauti rezultatai nesutapdavo su eksperimentu, tai nesiaiškindavo, kodėl nesutampa, bet „spūsteli“ lygties vieną narį ir vėl skaičiuoja iš naujo pusę metų. Man toks darbas nebuvo priimtinas. Aš jau turėjau savo darbo tematiką, žinojau, ko reikia siekti.

ML. *Ar tuo metu be skaičių teorijos emėtės ir tikimybinės skaičių teorijos darbai?*

J. Kubilius. Tuo metu dar tik prasidėjo. Tiksliau, prasidėjo dar man būnant aspirantūroje Leningrade. Kai ką jau buvau pradėjęs susigaudyti, bet dar menkai. Faktiškai tie darbai prasidėjo jau dirbant Vilniuje. Reikėjo daug ką apgalvoti, sugalvoti.

ML. *O kam ta tikimybinė skaičių teorija reikalinga? Atsiprašau, kad visai kvailai paklausiau.*

J. Kubilius. Manęs dažnai to paklausia. O kam išvis matematika reikalinga? – aš taip pat galiu paklausti.

ML. *Matematika yra visos inžinerijos, technikos pagrindas, be matematikos apskritai nėra, kas daryti ne tik gamtos moksluose, bet ir ekonomikoje, o šiais laikais net ir daugelyje humanitarinių mokslų, taikančių matematinius metodus ir pan.*

J. Kubilius. Tai jūs žinote, bet ar visi tą supranta. Man yra tekę nemažai dirbti kartu su inžinieriais, tai kai kurie iš jų be logaritminės linuotės ne kažin ką matematikoje suprato.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Prof. Joną Kubilių sveikina naujasis Kauno technologijos universiteto rektorius prof. Petras Baršauskas

ATGARSIAI

Naujas mokslo istorijos ir filosofijos leidinys

Dr. Laima PETRAUSKIENĖ

Šis solidus leidinys – tai Baltijos šalių Europos studijų žurnalo („Baltic Journal of European Studies“, sutr. – BJES) specialus numeris (2011, Vol. 1, No. 1 (9), 412 p.), skirtas 24-osios Baltijos šalių mokslo istorikų konferencijos, įvykusios 2010 m. spalio mėn. Taline, dalyvių praneši-

mams ir tuoj po to buvusio seminaro pranešimams. Leidinį redagavo prof. Peeter Mürsepp ir Mait Talts, techninė redaktorė – Kait Tamm. BJES yra tęsinys anksčiau ėjusio recenzuojamo žurnalo „Proceedings of the Institute for European Studies, the Journal of Tallinn University of Technology“ (sutr. – „IES Proceedings“), kurį nuo 2002 iki 2010 m. leido Talino Technologijos universiteto Tarptautinių ryšių fakultetas. Estų nuomone, BJES yra aukštesnio lygio, nei prieš tai ėjęs „IES Proceedings“ žurnalas – tiek bendros koncepcijos požiūriu, tiek keletu kitų dalykų, dėl kurių buvo nutarta keisti žurnalo pavadinimą. Visų pirma, Talino Technologijos universitetas 2010 m. buvo reformuotas, ir senasis žurnalo pavadinimas nebeatspindėjo realios padėties, nes nebeliko tokio instituto kaip „Institute for European Studies“. Antra, žurnalą buvo nutarta pavadinti „Baltic Journal of European Studies“ pabrėžiant, kad nuspręsta reprezentuoti platesnį regioną, nei buvo anksčiau, ir įtraukiant ir redakciją naujus narius iš daugelio Europos (ir ne tik Europos) šalių. Šiuo metu redakcinės kolegijos nariai yra iš Baltarusijos, Ispanijos, JAV, Jungtinės Karalystės, Latvijos, Lietuvos, Slovėnijos, Suomijos, Švedijos, Vengrijos, Vokietijos ir netgi iš Naujosios Zelandijos. Suprantama, kad didžiausias redakcinės kolegijos narių skaičius yra iš Estijos. Lietuvų redakcinėje kolegijoje atstovauja Vladas Gaidys (Lietuvos socialinių tyrimų centras) ir Pranas Žukauskas (VDU). Taigi kooperuojantis Baltijos šalių mokslininkams su Šiaurės šalių bei Centrinės ir Rytinės Europos mokslininkais, tikimasi Europos studijas išplėtoti ne tik į plotį, bet ir į gylį. Tuo labiau, kad nuo 2010 m. žurnalas gavo didelę ekonominę paramą iš Talino ekonomikos ir verslo mokyklos dekanato leidybai ir redagavimui. Estijos tyrimų informavimo sistemoje (ETIS) žurnalas yra aukštai reitinguojamas – priskiriamas 1,2 kategorijai. Todėl toli gražu ne visi straipsniai, paruošti konferencijoje skaitytų pranešimų pagrindu, buvo priimti į šį žurnalą – po recenzavimo buvo publikuoti apie trys ketvirtadaliai pasiūlytų tekstų. Redakcinės ko-

legijos nuomone, beveik visi publikuoti straipsniai atitiko Europos studijų koncepciją plačiąja prasme.

Leidiny susideda iš trijų pagrindinių dalių: „Mokslo filosofija ir metodologija“, „Mokslo, medicinos ir technologijos istorija“ ir „Humanitarinių mokslų ir švietimo istorija“. Be to, organizatoriai nusprendė padaryti atskirą skiltį („subdivision“) visiems plenariniame posėdyje skaitytiems pranešimams ir pavadino šią skiltį „Bendrosios problemos“. Žurnale yra ir skyrelis, kuriame pateikiama kiekvieno autoriaus trumpa mokslinė biografija.

Skiltyje „Bendrosios problemos“ yra keturi straipsniai. Janis Stradinš: „Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos (BAHPS) įkūrimas“. Autorius apžvelgia šios organizacijos ištakas ir svarbiausius istorinius momentus nuo 1958 m., kuomet jo tėvas prof. Pauls Stradinš suorganizavo pirmąją bendrąją Baltijos šalių mokslo istorikų konferenciją, pakvietęs į ją ir svečius iš Maskvos bei Leningrado. Vėliau konferencijos būdavo organizuojamos rotacijos principu Vilniuje / Kaune, Taline / Tartu ir, žinoma, Rygoje. Kaip minėta, suorganizuotas 24 tokios konferencijos. 1990 m. įsteigta Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacija („Baltic Association of the History and Philosophy of Science“, sutr. – BAHPS). Pirmuoju šios asociacijos prezidentu buvo išrinktas Janis Stradinš. 1993 m. Saragoseje vykusio tarptautinio kongreso metu BAHPS buvo priimta į Tarptautinę mokslo istorijos ir filosofijos sąjungą (IUHPS).

Janis Stradinš ir Anita Dravienece: „Europos mokslų ir menų akademija: jos reikšmė Latvijai“. Autoriai prisimena pirmuosius Latvijos mokslų akademijos kontaktus su Europos mokslų ir menų akademija (EASA), kuri neoficialiai dažnai vadinama Ungerio akademija pagal jos įkūrėjo ir prezidento prof. Felixo Unger, žymaus austrų kardiologo, pavarde F. Unger tolimi protėviai gyveno Livonijoje, valdė daugelį jos žemių; emigravo iš Livonijos į Austriją 16-ame amžiuje, nes norėjo išlikti katalikais, o Livonijoje tuo metu būtų buvę verčiami tapti liuteronais. EASA nėra „klasikinė“ mokslų akademija, jos uždavinys, kaip rašo autoriai – būti Europos esminių vertybių (mokslo, religijos, filosofijos) sergėtoja ir įtakoti Europos ateitį skleidžiant žinias, propaguojant toleranciją, skatinant kooperaciją. Bendradarbiaujant su EASA, 1993 m. Latvijoje buvo įkurtas Europos-Latvijos kultūrinių ir mokslinių mainų institutas „EuroLat“, šiems mainams skatinti skirta nemažai premijų žymiesiems Latvijos mokslininkams. „EuroLat“ įkūrimui daug įtakos turėjo asmeniniai J. Stradinio ryšiai su F. Ungeriu bei anksčiau minėtas faktas, kad F. Unger labai gerai žinojo savo genealogiją (netgi EASA herbe yra jo giminės herbo atributų), taigi jautė sentimentų Latvijai. Vis dėlto manyčiau, kad šiame straipsnyje neproporcingai daug vietos skiriama „EuroLat“ sukūrimo istorijai, kartais net ir visai nereikšmingoms šios istorijos detalėms bei daugelio žymių

24-oje Baltijos šalių mokslo istorikų konferencijoje Taline kolegų pranešimų klausosi Lietuvos mokslų akademijos Biologijos, medicinos ir geomokslų skyriaus mokslinė sekretorė dr. Jadvyga Olechnovičienė, straipsnio autorė dr. Laima Petrauskienė ir kiti konferencijos dalyviai (2010 10 08)

žmonių, priklausančių tiek EASA, tiek „EuroLat“, išvardijimui, o neproporcingai mažai kalbama (arba kalbama labai abstrakčiai) apie šių institucijų nuveiktus darbus.

Juozas Algimantas Krikštopaitis: „Baltijos šalių bendrės intelektualinės veiklos kryptys: tema aktualiai diskutacijai“. Autoriaus nuomone, lokaliai įvykiai, vykstantys vienoje nedidelėje šalyje, dažniausiai nebūna nei įdomūs, nei svarbūs globaliniame kontekste. Tačiau bendrės, jungtinės veiklos rezultatai gali suteikti didesnę tarptautinį susidomėjimą šiais įvykiais. Visas tris Baltijos šalis sieja bendra istorinė patirtis, nes jos visos beveik 200 metų buvo priverstinai prijungtos prie Rusijos imperijos, visos tarpukaryje buvo sukūrusios nepriklausomas valstybes, visos trys, iš naujo atsikovojušios Nepriklausomybę, susidūrė su dideliais iššūkiais įvairiose gyvenimo srityse, o moksle ir švietime – su nesibaigiančiomis reformomis. Autorius analizuoja nuveiktus darbus mokslo istorijos srityje, konstatuoja, kad, deja, šiuo metu nedaug kas iš jaunosios kartos renkasi mokslo istorijos tyrinėjimus. Jo nuomone, padėtų pagerintų Baltijos šalių bendra intelektualinė veikla. Tai galėtų būti ne vien tik bendrės mokslo istorijos darbų publikavimas, bet ir kitos veiklos formos, pasinaudojant bendra istorine patirtimi ir paveldu, kurią kiekviena epocha ir kiekviena karta iš naujo išgyvena, vertina, apmąsto ir semiasi iš jos patyrimo.

Claude Debru: „Mokslas ir žmogiškasis normatyvumas“. Normatyvumą autorius apibrėžia taip: žmonių sugebėjimas nustatyti, įtvirtinti ir – kas dar išmintingiau – keisti normas, mąstymo bei veiklos normas. Šiame kontekste autorius apžvelgia ir vertina įvairių filosofijos pakraipų atstovų mintis: moralės filosofijos (C. Korsgaard), fenomenologijos (E. Husserl), istorinės epistemologijos (G. Bachelard) bei medicinos filosofijos (G. Canguilhem, R. Goldstein). Pats C. Debru, apžvelgęs audringą mokslo vystymąsi bei jo kolizijas su normatyvine logika, kelia daug klausimų: ar mes būsim priversti pripažinti, kad teisingas reliatyvizmas, ar tapsime skeptikais, ar pripažinsime, kad žmogiškasis normatyvumas turi savo ribas? Ar pripažinsime šiuo metu labai populiarą teoriją, kad

žmogiškasis normatyvumas, užuot atspindėjęs gamtos dėsnius, yra tik socialinė konstrukcija ir kad jis viso labo tėra tik skonio reikalas? Straipsnio pabaigoje C. Debru pateikia žinias apie naujausius neurobiologų tyrimus, iš dalies atsakančius į iškeltus klausimus: mokslininkai, nagrinėjantys vaikų elgesį labai ankstyvame amžiuje, daro prielaidas, kad žmogiškosios normos susiformuoja tiek dėl įgimtų polinkių, tiek dėl socialinės įtampos (jau dviejų metų amžiaus vaikai sugeba suprasti žaidimo taisykles ir reaguoja, jei jų nesilaikoma), o tai reiškia, kad sociologinis reliatyvizmas yra neteisingas arba ne visai teisingas.

A. Rudzianskaitės ir V. Gudienės pranešimo iliustracija

Skyriaus „Mokslo filosofija ir metodologija“ neaptarinėsiu. Manysčiau, kad tai turėtų padaryti filosofai. Pateiksiu tik autorių ir jų publikacijų sąrašą. Be to, norėdama išvengti netikslumų, straipsnių pavadinimus išvardinsiu originalo kalba. Rein Vihalemm: „Towards a Practical Realist Philosophy of Science“. Peeter Mürsepp: „Knowledge in Science and Non-Science“. Leo Näpinen: „On the Unfitness of the Exact Science for the Understanding of Nature“. Enn Kasak: „Some Aspects of Religiosity in Science“. Endla Lõhkivi. „Identity and Rationality: Towards Normative Culture Studies of Science“. Katrin Velbaum: „Worrall's Rule and a Critique of Standard Empiricism“. Jan Radler: „Arne Naess' Meta-Philosophy: From „Empirical Semantics“ to „Deep Ecology““. Įdomu, kad visi šio skyriaus autoriai, išskyrus J. Radlerį, yra Estijos mokslininkai.

Skyriaus „Mokslo, medicinos ir technologijos istorija“ yra pats didžiausias, jame yra 10 straipsnių. Ka-

rin Reich ir Elena Roussanova: „Carl'o Friedrich'o Gauss'o korespondentai Baltijos šalyse“. Juokaujant galima pasakyti: toks gražus pavadinimas tėra skirtas tik svečius priimančioms šeiminkams (šiuo atveju – konferenciją organizavusiems estams). O Vokietijos mokslininkų knyga, kurios didžiąją dalį atspindi šis straipsnis ir kuri tikriausiai jau išėjo iš spaudos (straipsnio rašymo metu, t. y. 2010 m., buvo spaudoje), vadinasi: „Gausas ir Rusija: susirašinėjimas su Rusijoje dirbusiais mokslininkais“. Taigi viskas pagal tarptautines taisykles: jei buvome Rusijos imperijos dalis, tai nėra ko čia mūsų atskirai minėti, užtenka ir straipsnio su mums skirtu pavadinimu. Mano pirminės „nacionalistinės“ abejonės (ar tikrai užtenka?), kurias susidariau tik permetus santrauką ir paskaičius straipsnio pabaigą, greitai išgaravo, kai labiau įsigilinau į C. F. Gauss'o korespondentų biografijas. C. F. Gauss (1777–1855), didysis vokiečių matematikas ir žymus astronomas, visos savo mokslinės veiklos metu intensyviai susirašinėjo su Baltijos šalių mokslininkais. 1809 m. jam netgi buvo pasiūlyta profesoriaus vieta Tartu (tuomet Dorpat) universitete, bet jis pasiūlymo nepriėmė. Susirašinėjo su Dorpatto universiteto mokslininkais Georgu Friedrichu Parrot'u, Friedrichu Parrot'u, Vilhelmu Struve, Johannu Heinrich'u Mädler'u ir Thomu Clausen'u, Martinu Bartels'u. Susirašinėjo su Latvijoje dirbančiu mokslininku Magnusu Georgu Paucker'u ir Latvijoje gimusiais broliais Kupffer'iais (bet dirbusiais ne Latvijoje) – Carlu Heinrichu ir Adolph'u. Visi šie paminėti asmenys buvo žymūs to meto mokslininkai arba švietimo veikėjai. Didžioji jų dauguma buvo gimę ir mokėsi vokiečių žemėse, dalis iš jų asmeniškai bendravo su Gauss'u (M. Bartels – C. F. Gauss'o bendramokslis, A. Kupffer – C. F. Gauss'o mokinys), dar kiti – Estijos ar Latvijos vokiečiai. Tad didysis mokslininkas bendravo su savo tautiečiais, dirbusiais Baltijos šalyse. (Labai ryškus proto nutekėjimas iš vokiškų žemių į Rytų Europą, pasakytume, naudodami dabartinius išsireiškimus. Ir, oho, kokio prot! Vien Struvės pavarde užtektų paminėti, o čia – visas žvaigždynas – L. P. pasta-ba). Įdomu, kad C. F. Gauss'as turėjo draugų ir Vilniaus observatorijoje, kontaktavo su observatorijos direktoriaus Janu Sniadeckiu (1756–1830), Georgu Fuss'u (1806–1854) ir Georgu Sabler'u, (1810–1865), žinojo ir vertino jų darbus, bet, deja, korespondencijos su vilniečiais nėra (iš straipsnio neaišku – nebuvo ar neišliko?). Neteko bendrauti su šio straipsnio autorėmis konferencijos metu, nežinau, ar jos ieškojo laišku Vilniaus archyvuose. Iš cituojamos medžiagos aišku, kad pagrindiniai šaltiniai yra iš Gauss'o archyvo Göttingen'e, iš vadinamosios „Gauss'o bibliotekos“. Be to, iš archyvų Tartu ir Peterburge. Gal būtų įdomu Lietuvos mokslo istorikams pasidomėti tuo klausimu? Straipsnis pabaigiamas taip: „Reikia pasakyti, kad jokioje kitoje šalyje Gauss'o darbai nebuvo taip gerai vertinami kaip Rusijoje, o ypač Baltijos šalyse“.

Algimantas Grigelis ir Leonora Živilė Gelumbauskaitė: „Geologinių tyrimų vystymasis Lietuvoje: nauji dokumentai apie Romano Symonovičiaus 1803 m. kelionę mineralams

rinkti“. Romanas Symonovičius (1763–1813), filosofijos ir medicinos daktaras, 1801 m. nuvyko į Vieną, kad pagilintų savo žinias medicinoje, tačiau ten labai susidomėjo tuo metu labai madinga mineralogija. 1803 m. Vilniaus universitetas išsiuntė jį į Vengriją ir Transilvaniją, kad susipažintų su rūdų ir druskų kasyklomis ir nupirktų mineralų bei uolienų pavyzdžių universiteto kolekcijai. Po šios kelionės jis tapo pripažintu ir žinomą mineralogą, 1806 m. publikavo pirmąjį mineralogijos vadovėlį lenkų kalba. Mokslininko darbai jau yra ne kartą nagrinėti A. Grigelio straipsniuose, šįkart pateikiami nauji duomenys, rasti Krokuvos, Austrijos ir Slovakijos archyvuose, kurie yra labai įdomūs ne vien tik Lietuvos mineralogijos mokslui, bet ir minėtų šalių mokslininkams.

Laima Petrauskienė ir Jadvyga Olechnovičienė: „Ar visuomet mokslininkų populiarumas atspindi tikruosius jų nuopelnus mokslui?“. Atsakymas į šį klausimą pateikiamas lyginant dviejų žymiausių XX a. Lietuvos biologų Pranciškaus Baltraus Šivickio (1882–1968) ir Tado Ivanausko (1882–1970) darbus bei analizuojant įvairius veiksnius (politinius, mokslinius, asmeninius), kurie nulėmė tokį nevienodą jų populiarumą. Abu jie buvo labai geri mokslo ir švietimo organizatoriai, bet T. Ivanausko darbo kryptys (stuburiniai gyvūnai, egzotinės kelionės į užsienio šalis) platiems visuomenės sluoksniams buvo įdomesnė, nei P. B. Šivickio (beshtuburiniai gyvūnai, sudėtingi morfogenenezės tyrimai, mokslinės ekspedicijos Lietuvoje). Abu buvo labai geri mokslo populiarintojai, bet šioje srityje T. Ivanauskas paskelbė žymiai daugiau rašinių nei P. B. Šivickis. Tačiau lyginant mokslinių straipsnių skaičių, o ypač jų publikavimą prestižiniuose žurnaluose (P. B. Šivickis rašė į pačius prestižiškiausias pasaulio žurnalus, netgi į „Nature“ ir „Science“; tarpukario Lietuvoje niekas iš biologų tokio lygio straipsnių nebuvo publikavęs), T. Ivanauskas atrodo daug kukliau nei P. B. Šivickis. Kitaip kalbant, P. B. Šivickis buvo pasaulinio lygio mokslininkas, o T. Ivanauskas tokiu nebuvo. P. B. Šivickis sukūrė savo mokslinę mokyklą, o T. Ivanauskas – ne. Tačiau tokie faktai visuomenei taip pat nėra labai įdomūs, jeigu jie nepopuliarinami spaudoje. Labai svarbus buvo politinis veiksnys, nulėmęs nevienodą jų populiarumą – P. B. Šivickis pasipriešino mokslo ideologizavimui ir nepasmerkė genetikos, kaip buvo reikalaujama 1948 m., o T. Ivanauskas buvo pagrindinis vietinis kaltintojas, smerkęs „reakcinius“ Lietuvos mokslininkus 1948 m. sesijoje. Visa jo mokslinė ir visuomeninė veikla sovietiniais laikais, kaip lojalus valdžiai žmogaus, buvo labai populiarinama, o apie P. B. Šivickį – atvirai šėdėti, buvo nutylima.

Marina Loskutova: „Rusijos gamtinių ir fizikų kongresai 1860–1910 m. ir mokslų sklaida visuomenėje“. Analizuojama šių kongresų svarba mokslininkų bendravimui, žinių sklaidimui visuomenėje, pateikiami statistiniai duomenys apie dalyvių profesijas, religiją, lytį, gyvenamąją vietą. Mokslininkai iš Vilniaus nuolat dalyvaudavo kongresuose, mokslininkai iš Dorpat, Rygos, Revalo (dabar – Talinas) – ne visada. Vėlesniuose kongresuose, kuomet jau dalyvaudavo ne vien universitetų profesoriai, bet ir mokyklų mokytojai, gydytojai, veterinarai ir kt. (t. y. dalyvaudavo specialistai ir iš provincijos), iš Lietuvos provincijos dalyvių būdavo, o iš kitų Baltijos šalių

provincijų – beveik ne, bent jau iki XIX a. pabaigos.

Raivo Kalle ir Renata Sõukand: „Estijos liaudies botanikos žinių kolekcionieriai“. Estijos etnobotanikos kolekcionieriai žinomi nuo XVIII a. Pradžioje tai buvo Estijos vokiečiai, kuriuos labiau domino botanikos ir lingvistikos sąlytis, o vėlesnieji kolekcionieriai – etniniai estai, labiau domėjosi turtingu liaudies paveldu.

Heldur Sander ir Toivo Meikar: „Tartu (Dorpat) universiteto botanikos sodas ir jo rėmėjų tinklas XIX a. pirmoje pusėje“. Tartu universiteto botanikos sodas buvo įkurtas 1803 m. Labai svarbų vaidmenį botanikos sodo plėtojimui ir turtėjimui turėjo dviejų veiklių žmonių mokslinis bendradarbiavimas – Tartu universiteto botanikos profesoriaus Gottfriedo Albrechto Germanno ir išsimokslinusio sodininko Johanno Antono Weinmanno. Jų dėka rūšių skaičius sode sparčiai didėjo: 1810 m. – 4 586, o 1827 m. – 10 449, 1845 m. – apie 14 000 rūšių. Be to, botanikos sodui augalus bei sėklas dovanodavo daugelis privačių asmenų, taip pat žymūs mokslininkai-botanikai iš viso pasaulio. Pateikiami išsamūs rėmėjų sąrašai, juose randame ir Stanislavą Bonifaciją Jundzilą (1761–1847), Vilniaus universiteto profesorių ir Vilniaus botanikos sodo direktorių; Stanislavą Batį Gurskį (1802–1864), tuomet studentą, vėliau žinomą botaniką, Vilniaus botanikos sodo direktorių; Janą Fryderyką Wolfgangą (1810–1831) – farmacijos profesoriaus įpėdinį. Be to, po Vilniaus universiteto uždarymo 1832 m., iš jo botanikos sodo buvo perimta 261 rūšis augalų.

Ieva Libiete: „Somatinių metodų taikymo šizofrenijos gydymui pradžia Rygos Sarkankalnio psichiatrinėje ligoninėje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje“. Pasaulyje gydymas taikant insulino komą buvo pradėtas 1933 m., o Rygoje 1936 m. Gydymas chemine konvulsijų terapija pasaulyje pirmąkart pradėtas 1934 m., o Rygoje 1937 m. Gydant insulino komą pradžioje buvo daug komplikacijų, netgi mirčių, nes užsitęsęs komai, kai kurių ligonių nepavykdavo atgaivinti. Rygos ligoninės gyd. Verneris Kraulis patobulino šį metodą ir stebėjo daugelio ligonių ryškų pagerėjimą.

Vladimiras Kuznecovas: „Karinės apsaugos panaikinimas 1856 m. Rygos įstaigoje „Aleksandro aukštuma“: ar karas buvo humanizacijos veiksmu?“. Psichiniai ligoniai iki pačios pirmosios prieglaudos Baltijos šalyse atsiradimo (1787 m. Rygoje), būdavo prižiūrimi (arba neprižiūrimi, tuomet gyvendavo benamių gyvenimą) savivaldybių, bažnyčių ar asmeninių labdarinių organizacijų. Dažniausiai ligonius prižiūrėdavo jų pačių šeimos, bet ši priežiūra kartais būdavo nemokšiška, net nehumaniška. 1775 m. Rusijos imperijos Baltijos provincijų administracija specialiu įstatymu įpareigojo steigti labdarybės įstaigas tokiems ligoniams (jos nesiskaitė ligoninėmis). Latvijos teritorijoje steigimas buvo pavestas Livonijos socialinės rūpybos tarybai. Taryba rūpindavosi daugeliu klausimų, taip pat ir pataisais namais, priverstinio darbo namais, tad ir psichiniai ligoniai dažnai būdavo laikomi viename pastate su nusikaltėliais ir veneriniais ligoniais. Panašios įstaigos buvo ir Europoje jau nuo XVI a. Tikėta, kad taip saugiau, kad „vargšus kvailėlius“ galima perauklėti ir pataisais įstaigoje, o gydymas buvo antrame plane. Straipsnyje yra kraują stingdanti ištrauka apie tokių ligonių gyvenimą Obuchovo (Peterburgas) pataisais įstaigoje. Buvo numatytos saugos priemonės prieš galimą tokių ligonių agresiją, bet manyta, kad svarbiausias

dalykas yra jų izoliacija. Saugumui užtikrinti buvo skiriami karo veteranai, kaip „sąžiningi ir rūpestingi“. Karinė priežiūra buvo tiek pastato išorėje, tiek ir viduje. Įstaiga su skambiu pavadinimu „Aleksandro aukštuma“ (pagal vietovę Rygoje, buvusiam karališkame parke), įsteigta 1824 m. ir joje, kaip anksčiau minėtos įstaigoje, buvo laikomi kaliniai, veneriniai ligoniai, prostitutės, girtuokliai, kiti amoralūs asmenys ir psichiniai ligoniai. Pastariesiems faktiškai čia buvo psichiatrinis kalėjimas. Nors buvo atskiri padaliniai asocialiems asmenims ir ligoniams, bet kadangi trūko patalpų, ligonius dažnai patalpindavo į asocialiųjų skyrių. Įstaigoje trūko medicininio personalo, o apsauga nesugebėdavo atskirti, kas ligonis, kas asocialus asmuo, ir bausdavo visus pagal „vieną kurpalį“ (fizinės bausmės buvo leidžiamos pagal įstatymą). Beveik trečdalis lovų buvo skirta pastogės neturintiems karo veteranams, kurie eidavo sargybą – taip būdavo sutapomoms lėšos apsaugai. Nors caras Nikolajus I po savo apsilankymo Riazanės psichinių ligonių prieglaudoje jau 1832 m., įsakė

A. Rudzianskaitės ir V. Gudienės pranešimo iliustracija

pašalinti karinę sargybą visose šalies prieglaudose „dėl galimų nelaimių sargybai nesaugiai elgiantis su ginklais ir jau vien dėl to, kad nelaimingieji, matydami ginklus, jaučiasi nemaloniam“, iki jo įsakymo galutinio įvykdymo praėjo nemažai metų, pradžioje karinė sargyba buvo pašalinta tik iš vidinių patalpų. Krymo karo metu, kai 1854 m. Rygoje buvo tikimasi priešų atakos, karo veteranai iš įstaigos „Aleksandro aukštuma“ buvo prijungti prie karinių pajėgų, saugančių Rygos tvirtovę, o pavojingiausi asmenys iš įstaigos pergabenti į miesto kalėjimą ir tvirtovę. Po karo palaipsniui buvo atsiskyta karinės apsaugos, įstaiga specializuota psichikos ligoniams, o 1860 m. perauklėjamas padalinys visiškai uždarytas. Nors autorius pats sako, kad klausimas, ar karas gali būti humanizacijos veiksmu, skamba keistai, bet šiame, jo aptartame kontekste, jis atsako: taip, gali.

Angelė Rudzianskaitė ir Vilma Gudienė: „Skelbimai Lietuvos farmaciniuose žurnaluose 1923–1940 m.“. Tarpukariu Lietuvoje buvo leidžiami du profesiniai žurnalai „Farmacijos žinios“ ir „Lietuvos farmaceutas“. Šiuose žurnaluose būdavo skelbimai apie vaistus, medicininės priemonės ir kitas prekes, gaminamas farmacijos įmonėse. Pradžioje žurnalai gaudavo skelbimus iš privačių gamintojų. Pvz., Palangos vaistinė skelbėsi gaminti „Trejas Devynerias“, „Essentia Cordialis“ ir veterinarinius vaistus. Palaipsniui, steigiantis vaistų ir chemijos fabrikams ir, atsiradus masinei gamybai, daugėjo būtent jų skelbimų; individualūs gamintojai negalėjo su jais konkuruoti, jų skelbimų mažėjo. Daugiausia skelbimų buvo gaunami iš „GerMaPo“ kompanijos ir „Sanito“ fabriko, o taip pat iš platintojų. Pradžioje skelbimai buvo tik informacinio pobūdžio (išvardinama,

kas parduodama), vėliau, ketvirtajame dešimtmetyje, buvo jau pasitelkiamos ir vizualios priemonės; išradingiausi buvo „Bayer“ kompanijos skelbimai.

Mikko Kylliäinen: „Minant pedalus pilietinės visuomenės link: dviračiai devyniolikto amžiaus Estijoje“. Dabartinio dviračio pirmtakas, kuris buvo pripažintas ir pradėtas naudoti tarptautiniu mastu, buvo sukurtas prancūzų ir eksponuotas 1867 m. Paryžiuje tarptautinėje parodoje. Prancūzai jį pavadino velosipedu, taip jis buvo vadinamas ir Europoje. Velosipedai sparčiai plito Europos šalyse; žmonės, buvę parodoje, arba susipažinę su brėžiniais žurnaluose, ėmė gamintis juos patys. Anglijoje ir Nyderlanduose 1868 m. pramoniniu būdu buvo pagaminta pirma nedidelė partija velosipedų. Dorpat (Tartu) mieste nagingas vietinis vokiečių Borck pats pasigamino velosipedą 1869 m., tai buvo vietinė sensacija, ir ta proga miesto laikraštis su pasitenkinimu rašė: „Dorpatas tampa pasauliniu miestu!“ Po 1870 m. Europoje prasidėjo velosipedų karštligė, jie vis buvo tobulinami, ir aštuntojo dešimtmečio pabaigoje jau buvo panašūs į dabartinius dviračius. Daugelyje šalių buvo steigiami dviratininkų klubai ir draugijos, jie pradėjo organizuoti lenktynes. Estijoje dviratininkų klubai pradėti steigti dešimtmetyje; be specifinių, dviratininkams

įdomių klausimų, juose dažnai būdavo diskutuojama įvairiais klausimais ir skleidžiamos nacionalinio atgimimo idėjos. Dažnai jie buvo patikima priedanga politiniams, kultūriniais bei socialiniams tikslams aptarti. Todėl neatsitiktinai vienas iš dviratininkų klubo „Kalev“ steigėjų Taline yra labai gerai žinomas visiems estams, bet ne dėl nuopelnų dviračių sportui. Jis – Konstantinas Päts (1874–1956), pirmasis Estijos respublikos prezidentas. O man, skaitytojai, labai įdomu buvo tai, kad šį straipsnį parašė ne estas, o suomis. Puiki svečio dovana estams, gražiai organizavusiems konferenciją.

Skyriuje „Humanitariniai mokslai ir švietimas“ yra 6 straipsniai. Lietuviams tikriausiai būtų įdomiausias Andrejs Veisbergs straipsnis „Trijų Baltijos šalių ankstyvosios leksikografijos raidos apžvalga (nuo XVII iki XIX šimtmečio)“. Straipsnyje apžvelgiamos bendriausios tendencijos ir svarbiausi leksikografiniai veikalai. Autorius gražiai sujungia leksikografijos raidą su šalių istorija. Trys Baltijos tautos (geografiniu ir politiniu požiūriu) ir jų kalbos turi daug panašumų ir skirtumų. Giminingos latvių ir lietuvių kalbos. Estų ir latvių yra panaši istorija, nes abiejose šalyse dominavo vokiečiai ir liuteronai. Tuo tarpu lietuviai turėjo bendrą istoriją su lenkais ir dominuojančią katalikybę. Dalis etninių lietuvių teritorijų (Mažoji Lietuva / Rytinė Prūsija) buvo vokiečių valdžioje ir daugelis ankstyvųjų lietuviškų žodynų pasirodė toje krašto dalyje. Rytinė Latvijos dalis priklausė katalikiškai Lietuvai ir nuo 19-ojo amžiaus kartu su Lietuva kentėjo nuo rusifikavimo politikos. O tuo pat metu likusioje Latvijos dalyje ir Estijoje sparčiai kilo ekonomika, plėtėsi švietimas, didėjo raštingumas, plito

nacionalinis judėjimas. Reikia prisiminti, kad iki XIX amžiaus pradžios vietiniai žmonės dažniausiai buvo beraščiai. Nuo XX amžiaus pradžios visų trijų tautų istorija panaši. Tuomet vyko ir labai panašūs leksikografijos procesai. Apskritai Baltijos šalių leksikografijoje daug paralelių ir stebinančių panašumų. Iš dalies taip buvo dėl koordinuotos bažnytinės veiklos, iš dalies dėl vokiečių elito, susijusio kraujo ryšiais su vietiniais gyventojais, veiklos. Labai svarbi yra Tartu universiteto reikšmė – tai buvo švietimo židinyje Estijos ir Latvijos gyventojams. Visos trys šalys pradėjo leisti daugiakalbius žodynus apytiksliai tuo pačiu metu. Dvikalbiai ar daugiakalbiai leidiniai pasirodo XVII šimtmečio pradžioje. Latvijoje ir Estijoje dominuoja vokiečių-latvių bei vokiečių-estų žodynų kombinacijos, o Lietuvoje lenkų-lietuvių-lotynų (katalikiška tradicija) ir vokiečių-lietuvių (protestantiška tradicija) žodynų kombinacijos. Taigi vokiečių įtaka yra dominuojanti visų trijų šalių leksikografijoje. Latviai turėjo daugiausia ankstyvojo periodo žodynus, lietuviai ilgam laikui pasitenkino vienu, bet geresnės kokybės, nei latvių. Šis žodynas (Sirvydo) buvo išleistas ir tobulintas keliskart. Vėliau, kai šalys buvo įjungtos į Rusijos sudėtį, rusų kalba palaipsniui tapo dominuojanti dvikalbėje leksikografijoje. Lietuvių leksikografijos raida labai nukentėjo per kalbos draudimo laikotarpį. XIX a. pabaigoje leksikografija ima rūpintis vietiniai kalbininkai, pradėdami leisti gimtosios kalbos žodynus, jų atsiranda labai daug. Tačiau ilga dvikalbių žodynų leidimo istorija palieka atspaudus žmonių sąmonėje – baltijiečiams terminas „žodynas“ visų pirma siejasi su dvikalbiu žodynu.

Kiti šio skyriaus straipsniai: Helgi Vihma: „Estų kalbos reformatoriaus Johannes Aavik originalios idėjos“. Katerina Gamaliya: „Dorpat ir Maskvos universitetų profesorius Vladimir (Woldemar) Justus Konstantin Malmberg (1860–1921)“. Epi Tohvri: „Keletas naujų pastebėjimų dėl Georgo Frederiko Parrot'o vizijų apie XIX a. pradžioje steigto Tartu universiteto struktūras ir architektūrą“. Ivete Kestere ir Iveta Ozola: „Pedagogika: disciplina su skirtingais pavadinimais“.

Yra dar trumpų pranešimų skyrelis. Jame, be kitų straipsnių, yra ir Mait Talts apžvalga apie seminarą (apie jį kalbėta straipsnio pardžioje) metu darytus pranešimus.

Estai pagrįstai gali didžiuotis šiuo leidiniu – tiek jo mokslinė, tiek leidybinė kokybė, tiek dizainu. Redagavimo procese susirašinėjant su anglų kalbos redaktore Kait Tamme, stebino ne tik jos tobulas anglų kalbos mokėjimas, bet ir istorinės bei biologinės žinios. Daugiausia susirašinėti teko su Mait Talts, ne tik redaktoriumi, bet ir konferencijos Taline organizatoriumi. Malonu, kad su juo galima buvo bendrauti tiek angliškai, tiek lietuviškai. Įdomu, kad vienas jo tolimų protėvių, kilęs iš Lietuvos, buvo pavarde Klimka. „Tikriausiai, Jūsų genose su šia pavarde jau yra užkoduotas domėjimasis istorija“, – juokais sakau Maitui, nes mūsų gerbiamą profesorių Libertą Klimką labai gerai žino ir estai. O Mait Talts, kai nori pajuokauti, „susi-lietuvina“ net dvigubai: „Su geriausiais linkėjimais – Maitasis“. Ir šelmiškai nusišypo internetinėje erdvėje.

Šio žurnalo tekstai yra patalpinti internetinėje EBSCO duomenų bazėje – „SocINDEX with Full Text“, „Political Science Complete“, „Academic Search Complete“, „Central and Eastern European Academic Source“.

ISTORIJA IR DABARTIS

Laiko ženklai Alpių krašte ir kultūros istorijoje (3)

Pradžia Nr. 8 ir 12

Išpūdžiai iš pažintinės kelionės „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“, kurią surengė Lietuvos universitetų moterų asociacija (LUMA) ir XXVII knygų mėgėjų draugija kartu su Šveicarijos lietuvių bendruomene.

Prisimintas Ramūnas Bytautas

Tarp keliauninkų buvo žilstelėjęs vyriškis, kuklus žmogus, kompanijose veikiau nusiteikęs kitų pasiklausyti, negu savo paties nuotykius pasakoti ar anekdotus riesti. Tai kultūros istorikas, literatūros žinovas Albinas Vaičiūnas. Atgydavo gavęs į rankas mikrofoną ir ypač paprašytas papasakoti apie Zanavykų kraštą, jo rašytojus ir kitus įžymius žmones. Daug žinantis, apsiškaitęs, bendravęs su daugybe įvairiausių žmonių, o svarbiausia – gyvenantis literatūros, kultūros, istorijos dalykais, kuriais noriai dalijasi su visais, kuriems įdomu. Mėgsta vesti ekskursijas, o jei kam reiktų važiuoti per literatais, kalbininkais, menininkais turtingą Zanavykų kraštą, tai geresnio vedlio už Albiną būtų sunku tikėtis.

Pirmoje šių rašinių ciklo dalyje buvome atidūs marijampoliečio Kęstučio Subačiaus darbams ir ypač jo pamėgtajai sūduvių, apskritai jotvingių temai, o šį kartą mūsų akiratyje – Albino Vaičiūno interesų laukas. Jis labai platus, išvaikščiotas skersai ir išilgai bent jau po Šakių kraštą, kur joks ženklesnis kultūrinis renginys be Albino neapsieina. Būtina pasakyti, kad jis yra ir Zanavykų bendrijos, ir Prano Vaičiūčio draugijos pirmininkas, XXVII knygos mėgėjų draugijos narys, o 1998–2001 m. jai ir vadovavo, visuomeninio judėjimo „Talka tėviškai“ Etikos komisijos pirmininkas. Be kai kurių biografijos faktų būtų sunku apsieiti.

Kilęs iš Gegužių kaimo dabartiniame Šakių rajone, 1949 m. baigė Kriukų

progimnaziją. Kaune buvo įsitraukęs į pagrindinę Lietuvos jaunimo Vyčių sąjungos veiklą, 1951 m. buvo suimtas ir nuteistas 25 metus kalėti lageriuose. Gerai susipažino su Vorkutos lagerių gyvenimu, o 1956 m. paleistas. Grįžęs į Lietuvą baigė prekybos technikumą, o Vilniaus universitete įgijo ekonomisto diplomą. Dirbo knygų prekyboje, vedžiojo ekskursijas. 1994 m. tapo Beatričės Grincevičiūtės memorialinio muziejaus Vilniuje direktoriumi. Dabar pensininkas. Išleido kraštotyrinio ir pažintinio pobūdžio leidinių: „Ilguva amžininkų atsiminimuose“, „Stasio Šilingo gyvenimo kelias“, sudarė poezijos rinkinius – poeto Prano Lomberto „Šaukiu, o Nemune“ (1992) ir „Tėvynės drobės“ (1994), „Menu birželį“, „Širdis skambėjo dainomis“, S. Šilingo „Tautos dainų genezė“, išleido knygą „Paežeričiai“ (2010 m.), P. Vaičiūčio draugija išleido straipsnių rinkinį „Kultūros istorikas Albinas Vaičiūnas“ (1998). Apdovanotas DLK Gedimino ordino medaliu (1996), Lenkijos Aukso kryžiaus ordinu (2005), Marijampolės garbės ženklu (2008), Šakių garbės piliečio vardas (1999).

Suprantama, kad ir kelionės metu į Šveicariją lietuvių rašytojų takais, A. Vaičiūnas liko ištikimas savo zanavykų temai, prie kurios ir mes apsisostime, bet vėliau, o pradėti pats gyvenimas liepia nuo visai kito krašto atstovo – žemaičio pagal kilmę Ramūno (Romano) Bytauto. Tai pirmasis Lietuvos filosofas, šiemet rugpjūčio 22 d. sukako 125-osios jo gimimo metinės. Neteko girdėti, kad kur nors būtų skambiai paminėtos. Bet bus – lapkričio 10 dieną Ramūno Bytauto 125-osios gimimo metinės bus minimos Vilniaus mokytojų namuose.

Jau vien tai, kad tai pirmasis profesionalų išsilavinimą įgijęs lietuvių filosofas, užtikrina jam atitinkamą vietą Lietuvos mokslo raidoje. Dar svarbiau – padaryti darbai, užmojai, kurie buvo pradėti įgyvendinti. Tai

Stasys Šilingas ir Ramūnas Bytautas – Vilniaus 1-osios berniukų gimnazijos moksleiviai. 1905 m.

dideles viltis teikusios asmenybės likimas, ir tai nebuvo tuščios savo jėgas perversinusios asmenybės viltys. Neabejotinas mokslo talentas, didžiulės kūrybinės potencialios ir visuomeninių užmojų asmenybė, daugeliu atžvilgių išskirtinė. Ir dramatiška. Ramūno Bytauto likimas susišaukia su daugeliu jaunų XX amžiaus Lietuvos talentų likimu. Nieko stebėtino, kad Vacys

Bagdonavičius knygėlės „Romano Bytauto etinės pažiūros“ jau pirmoje pastraipoje išvardija panašios lemties džiuvos pakirstas asmenybės – Povilą Višinskį, Joną Biliūną, kiek vėliau nė trisdešimties metų ribos nepasiekusį Julijū Janonį. Palyginimai peršasi savaime. Galėtume prie šios liūdno eisenos priskirti nuo kitų ligų mirusį Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, amžiumi kiek vyresnį, bet 36-erių taip ir nesulaukusį. Tipiški likimai, tarsi keista Lemtis būtų siekusi visais įmanomais būdais tramdyti kylančios modernios lietuvių tautos didelius siekius. Tai vis neišsipildę didžiausių tautos vilčių simboliai, nors ir tai, ką jie spėjo padaryti literatūros ir kultūros istorijoje, užtikrina jiems nemarią šlovę.

Kelionės į Šveicariją metu Albinas Vaičiūnas mums priminė R. Bytautą, šią neeilinių gabumų ir užmojų asmenybę, jo spėtus nuveikti kai kuriuos darbus ir dar didesnius užsibrėžtus, nespėtus padaryti. Garbusis Albinas tikiuosi neužpyks, jeigu šiame rašinyje Bytauto veiklą ir likimą išdėstysime ne jo kelionėje išsakytais žodžiais, bet savaip ir gerokai išplėsdami užduotą temą. Tuo labiau, kad Albinui nebuvo ir galimybių

Šilingų šeimos archyvas

ant ratų, autobuse, skaityti išsamią paskaitą, nors kitoje aplinkoje, galima neabejoti, kad jis tą galėtų atlikti labai išsamiai.

Sparnus jam suteikė Žemaičių žemė

Būsimasis filosofas Bytautas gimė 1886 m. rugpjūčio 22 d. bajorų šeimoje Drobūkščių dvarelyje netoli Varnių (dabartiniame Telšių rajone). Įregistruotas rusišku Romano vardu. Ramūnu bus pradėtas vadinti ir pats save vadins gerokai vėliau. Aplinkoje, kurioje augo Romanas, lietuviškas žodis pasigirdavo tik iš senos močiutės lūpų, ir tai tik šventadieniais per sumą. Būdingas nutautėjusios Lietuvos bajorų šeimos atvejis, mažai kuo skyręsis ir nuo kitų to meto panašios visuomeninės padėties šeimų. Bytautai nuomodavosi nusigyvenusių dvarininkų žemes, ir tai Romaną pririšo prie tokių vaizdingų Žemaitijos vietovių kaip Lendriai, Kražiai, Verpena, Kražantės krantai. Vien pavadinimai skamba kaip poetiniai įvaizdžiai.

Pradžios mokykla Kražiuose, o parengiamoji gimnazijos klasė – Permėje, Urale. Likimo kreivė padariusi didelį lanką sugrąžino Bytautą į Lietuvą, tada vadintą Šiaurės vakarų kraštu. Mokslo Vilniaus I berniukų gimnazijoje buvo rusų kalba. Gimnazijoje R. Bytautas susibičiuliavo su Stasiu Šilingu, gimusiu 1885 m. lapkričio 23 d. Vilniuje bajorų šeimoje. Nuo šiol apie juos dera kalbėti kaip apie neišskiriamus bičiulius ir taip išliks visam gyvenimui. Abu susidomi socialinio teisingumo idėjomis, dalyvauja moksleivių judėjime – revoliucinės nuotaikos tiesiog tvyro ore. Beje, abu nemokėjo lietuviškai, bendravo rusiškai, gal ir lenkiškai. Atėjus metui, abu uoliai kibs mokytis protėvių kalbos, pasijus tikrais lietuvių tautos ir Lietuvos patriotais. Gali atrodyti keista, bet šis virsmas įvyks jiems studijuojant Maskvos universitete, į kurį bičiuliai įstojo 1905 m. baigę gimnaziją. R. Bytautas pasirinko Gamtos, S. Šilingas – Teisės fakultetą. Po metų abu tapo aktyviais Maskvos lietuvių studentų draugijos nariais, o ši draugija buvo savotiška lietuvių ugdymo mokykla.

Bet prieš tai dar reikėjo pasikaitinti ir užsigrūdinti revoliucijos žaizdre, juk to tikėjosi vykdomi į Maskvą. Universitetas tik tarp kitko, bent jau iš pradžių, svarbiausia – visuomeninė veikla. Revoliuciniai neramumai Rusijoje, nukreipti prieš patvaldystę, užkrėtė ne vieną jauną protą. R. Bytautas ir S. Šilingas taip pat susižavėjo kairiųjų šūkiu, abu net įstojo į Rusijos socialdemokratų partiją. S. Šilingas taip įsijautė į revoliucinę kovą, kad dalyvavo statant barikadas Maskvoje ir net turėjo progos šaudyti iš revolverio į policininkus, kai šie vaikė „revoliucininkus“ ir bandė griauti barikadas. Galima numanyti, kad kažkur netoliese galėjo būti ir jo neatskiriamas draugas R. Bytautas.

Laimei, revoliucijos barikadų ir parako dūmų romantika nepakenkė tolesnėms jų studijoms, matyt, neatsirado kas įduotų valdžiai. 1906 m. R. Bytautas perėjo į Teisės fakultetą ir įsitraukė į Maskvos lietuvių studentų draugiją. Entuziastingai abu įniko studijuoti politinę ekonomiką, Karlo Markso, Žano Zoreso (Jean Jaurès), Augusto Bebelio veikalus, o 1907 m. du draugai net nuvyksta į Berlyną,

Lietuvai pagražinti draugijos pirmininkas Juozas Dingelis ir Prano Vaičiūčio draugijos pirmininkas Albinas Vaičiūnas kelionės į Šveicariją metu

Lietuvių mokslo draugijos visuotinio susirinkimo dalyviai. Iš kairės: antroje eilėje sėdi Stasys Šilingas, Emilija Šilingienė, Juozas Vokietaitis, Jonas Basanavičius, Kazimieras Prapuolenis, Antanas Vileišis, Emilija Vileišienė, dvyliktas Donatas Malinauskas; trečioje eilėje stovi Marija Kuraitytė, Ramūnas Bytautas, penktas Martynas Yčas, aštunta Liudvika Didžiulienė-Žmona, dešimtas Fabijonas Kemešis; ketvirtoje eilėje pirmas Stasys Bytautas. Vilnius, 1912 m.

klausosi A. Bebelio ir Eduardo Bernšteino paskaitų.

Berlyno universitete R. Bytautas ir S. Šilingas lankė taip pat ir lietuvių kalbos užsiėmimus, tad Vokietija sustiprino ne vien kairuoliškų studentų įsitikinimus. Sprendžiant iš visko, susidomėjimas protėvių kalba jau buvo toli pažengęs, o visa, ko šie vyrukai ėmėsi, buvo rimta iš esmės. Jeigu Maskvos universiteto

aplinka ir ypač dalyvavimas Maskvos lietuvių studentų draugijoje įžiebė susidomėjimo gimtąja lietuvių kalba kibirkštį, tai Berlyno universitetas iš kibirkšties įpūtė liepsną. R. Bytautas ir S. Šilingas beveik visai nemokėtos protėvių kalbos pradeda mokytis su tokiu įkarščiu, kad socializmo idėjos netrukus pasitraukia į antrą, paskui ir dar tolimesnį planą.

Priešybių derinimas buvo R. Bytauto kraujyje

Pradėjus slopti revoliucinėms nuotaikoms Maskvoje, R. Bytautas ir S. Šilingas labiau susidomė lietuvių tautinio atgimimo idėjomis, abu pasijuto esą lietuviai. Sunku pasakyti, ar būta tiesioginio ryšio, bet kuomet labiau tolu nuo rusų socialdemokratijos siekių, tuo labiau stiprėjo susidomėjimas savo tautos kalba ir tautos savikūra. Kiek vėliau abu išstojo iš socialdemokratų partijos.

Tiesa, amžininkai teigė, kad abu bičiuliai tuo metu balansavo ant ribos tarp lietuviybės ir rusiško socializmo. Bent jau rašytojas Kazys Puida juodu apibūdino kaip socialistus ir karštus nacionalistus, stebėdamasis, kaip šias priešybes galima suderinti. Kaip pamatysime toliau, priešybių derinimas, bent jau R. Bytautui, taip įsigėrė į kraują, kad tapo net jo pasaulėžiūros ir mokslinių siekių dalimi. Jis bandys rasti dermę tarp materializmo ir idealizmo, t. y. dviejų viena kitai prieštaraujančių pasaulėžiūrų. Tai nebuvo paties Bytauto atradimas, tokių siekių galima rasti to meto Europos filosofų darbuose. O kaip sekėsi derinti nesuderinama Ramūnu jau tapusiam Romanui, sužinosime visai netrukus.

Bet pirmiausia prisiminkime kalbos ir tautos problematiką, kuri R. Bytautui nedavė ramybės. Tą susidomėjimą savo tautos kalba, matyt, reiktų sieti su to meto filosofų ir psichologų dėmesiu kalbos problematikai, suvokiant kalbos reikšmę tautos formavi-

mui, savivokai ir kitiems svarbiems dalykams. R. Bytautui tai buvo labai svarbu. Jis visų pirma mąstytojas, nors dar tik studentas. Jam rūpi pamatiniai dalykai – mokslo įtaka, bent jau tų autorių veikalai, į kuriuos pradėjo gilintis. Galimas dalykas, per jį tas idėjas patyrė ir S. Šilingas. Jiems pirmiausia rūpėjo tautos savikūros dalykai, beje, jaudinę daugelio į laisvės kelią kylančių Europos tautų jaunus protus. Tai kelias į gilią tautos fenomeno supratimo pradžią, o raktą mums duoda Herderis, tvirtindamas: „Tautos genijus niekur kitur taip gerai nepasireiškia, kaip kalbos fizionomijoje“. Istorikas Zenonas Ivinskis taikliai pratęsė Herderį pastebėdamas, kad „Bytautas tad ir mėgino iš lietuviškosios kalbos fizionomijos atspėti lietuviškąjį genijų“.

Terpė, į kurią pateko bičiuliai, buvo labai palanki atsiversti nutautėjusių bajorų palikuonims. Vis plačiau plintančios Europos tautų atgimimo idėjos skatino domėtis ir savosios tautos kalba, kurios mokytis jie ėmėsi su jaunatvišku įkarščiu, kuris niekada neatvėso.

1907-aisiais grįžęs iš Berlyno į Maskvą R. Bytautas iš Teisės fakulteto prašosi pervedamas į Istorijos ir filologijos fakultetą, kur jo domėjimasis kalbos reikalais atrodė visai natūralus ir palaikytinas. 1908 m. lietuviškame žurnale „Draugija“ pasirodė R. Bytauto straipsnis „Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos“, vėliau jis buvo išleistas atskira brošiūra. Katalikiškos pakraipos žurnale „Draugija“ pasirodė ir daugiau R. Bytauto straipsnių, bet tai ne duoklė tikėjimui, o veikiau tuo metu bene vie-

rintelė galimybė su spausdintu žodžiu išieiti į mokslu besidomintį lietuvių jaunimą.

R. Bytauto nuovoką, sugebėjimą išvelgti visuomenėje ir tautoje vykstančius esmingus dalykus rodo ir tas faktas, kad jis iškart suvokė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrybos svarbą. 1908 m. Vilniuje aplankęs antrąją lietuvių dailės parodą, toje pačioje „Draugijoje“ pateikia savo įspūdžius ir išvalgas apie M. K. Čiurlionio darbus, ir tai nėra diletanto samprotavimai. R. Bytautui tuo metu ėjo dvidešimt antri metai. Beje, savo trumpo, bet labai turiningo gyvenimo saulėlydyje jis suabejos, ar teisingai pasirinko savo gyvenimo kelią, gal ne mokslą reikėjo rinktis, bet dailininko kelią? Mokslas reikalauja didžiulio pasirengimo, o dailėje galima betarpiškai pasireikšti. Gal šitai sakydamas mintyje turėjo Čiurlionio pavyzdį? Akivaizdu, kad jautė ir pats turįs meninių gabumų.

Dalyvaudami Maskvos lietuvių studentų draugijoje R. Bytautas ir S. Šilingas propaguoja savo tautos švietimo ir kultūrinimo svarbą, ir tą turį daryti inteligentai. XIX a. sukilimai tautos laisvės neatnešė, politiniai veiksmai atsimuša į geležį, tad reikia veikti per visuomeninį ir kultūrinį darbą, žadinti tautinę savimonę. Sunku pasakyti, ar tokia formuluoė jiems būtų buvusi priimtina, bet visa įvykių logika ir pati abiejų bičiulių veikla skatina jų siekius apibendrinti būtent šiais žodžiais. Vienas kitam turėjo didelį poveikį, to neslėpė ir S. Šilingas, o R. Bytautas tiesiog neturėjo Likimo jam skirto laiko tuos savo biografijos puslapius plačiau apmąstyti ir apibendrinti. Apie jo to meto siekius daugiau galima sužinoti iš S. Šilingo straipsnių ir atsiminimų, kuriuose jis nemažai rašė ir apie R. Bytautą, taip atiduodamas pagarbos duoklę savo bičiuliui atminimui.

Nacionalinio muziejaus nuotrauka

Mokslo Lietuva

Gerbiami skaitytojai, laikraštį *Mokslo Lietuva* galite prenumeruoti ne tik pašto skyriuose, bet ir internetu, tinklalapyje www.prenumerata.lt. Taip pat galima prenumeruoti prekybos centrų MAXIMA XX ir MAXIMA XXX informacijos skyriuose.

ISTORIJA IR DABARTIS

Laiko ženklai Alpių krašte ir kultūros istorijoje (3)

Pirmasis Lietuvos filosofas Ramūnas Bytautas

pasirinktas Maironio ketureilis:

„Į darbą, broliai, vyrs į vyrą!“

Šarvuoti mokslu įstabiau!
Paimsme arklą, knygą,
lyrą!

Ir eisime Lietuvos keliu!“

Įvadiniamame pirmo „Aušrinės“ numerio straipsnyje S. Šilingas socialinio lietuvių tautos gyvenimo formavimą apibūdino kaip siekį veikliai ir sąmoningai dalyvauti kitų tautų pradėtame judėjime ir kelti lietuvių tautos „Idėjų“ (paties S. Šilingo nuskaltas terminas), ją plėtoti ir derinti prie kintančio gyvenimo. Tam reikia tautiškai susipratusių inteligentijos, kuri ir esanti dvasiško peno kūrėja ir teikėja. Tai ir esąs svarbiausias „Aušrinės“ uždavinys – ruošti būsimą inteligentią, pradedant nuo besimokančio jaunimo.

„Aušrinė“ dar toli meilavos saldžiai

Tai pirmojo redaktoriaus S. Šilingo formuluotos mintys, bet galima neabejoti, kad jo balse skamba ir R. Bytauto mintys. Juk bičiuliai taip dažnai diskutuoja, faktiškai aptaria visus svarbiausius dalykus, kuriuos pateikia

viešam svarstymui, o priimtus sprendimus dažnai bendromis jėgomis ir įgyvendina. Minėjome, kad „Aušrinė“ būrė kūrybinę lietuvių jaunuomenę, o pirmąjį reiktų minėti jaunąjį poetą Zigmą Gaidamavičių-Gelę. Tai jis pirmasis dar tik rengiamam leisti leidiniui atsiuntė savo eilėraščių. Galimas dalykas, kad R. Bytautas gal ir nesąmoningai iš Z. Gaidamavičiaus-Gelės atsiusto eilėraščių ir išgliaudė savo pasiūlytą Aušrinę. Štai tos eilutės:

„Liūdnumo prispaustas dūmoja lietuvis:

Dar toli Aušrinė meiluoja saldžiai,
Dar takas erškėčių rymoja piktai...“

Pastebėsime, kad tai penkiolikmečio poeto atsiųstos eilės! Pasirašytos slapyvardžiu Dievotnaša. Z. Gaidamavičius-Gelė mirė 1912 m. gruodžio 17 d. sulaukęs vos 18 metų amžiaus. Didelis nuostolis, nes S. Šilingas su R. Bytautu jam pranašavo didžią poeto ateitį, šmėkštelėjo net palyginimas su Šilerio talentu.

„Aušrinėje“ bendradarbiavo ir Antanas Žukauskas-Vienuoelis, kurį būtent šis laikraštis pirmasis viešai ir pripažino. Būsimojo lietuvių literatūros klasiko biografijoje „Aušrinė“ užima deramą vietą. Neapsieita be R. Bytauto. Gavęs A. Žukausko novelę „Grįžo“, S. Šilingas davė ir R. Bytautui paskaityti. Abu iškart suvokė, kad turi reikalo su dideliu talentu. Bendradarbiavimas su „Aušrine“ A. Žukauskui suteikė pasitikėjimo savo literatūrinėmis jėgomis, o bendravimas su veikliais lietuvių studentais Maskvoje teikė ir kūrybinių impulsų. Tiesa, A. Žukauskas mūsų bičiuliams atrodė jau gerokai išsiskiriantis iš jų aplinkos savo amžiumi,

mat buvo arti trisdešimties, trejais metais vyresnis už Šilingą ir net ketveriais už Bytautą – tikra metų praraja!

Arba štai Balys Sruoga, kitas būsimasis lietuvių literatūros klasikas. Savo literatūrinį kelią spaudoje pradėjo 1912 m. ir ne kur kitur, o „Aušrinėje“. Tiesa, nuo 1911 m. žurnalo redakciniam darbui jau vadovavo Petras Klimas, bet ir S. Šilingo įtaka buvo didelė. O kad jis turėjo tiesiog talentą atskleisti kitus talentus, primena pavyzdys su Ignu Jurkūnu iš Gelvonų valsčiaus Šeiniūnų kaimo. S. Šilingas jį atrado, paskatino bendradarbiauti „Aušrinėje“, o vėliau tas jaunuolis literatūroje išgarsėjo slapyvardžiu, kuris jį padarė plačiai žinomą – Ignas Šeinius. „Aušrinės“ palydėtasis literato kelią buvo ir Adomas Lastas, apie kurį jau buvome užsiminę. „Aušrinės“ reikšmę lietuvių kultūroje, visuomenės gyvenime sunku poverinti.

„Aušrinėje“ ir R. Bytautas skelbė savo svarbiausius straipsnius – apie valstybingumo siekius ir jų įgyvendinimą, tautos ir individo, tautiškuo ir tautiškosios sąmonės, taip pat aktualiais lietuvių kalbos klausimais. Kad ir tokiu klausimu: „Kaip tarti ir rašyti svetimžodžius“ ir kt. Spausdino lietuvių jaunimui savišvietai naudingus straipsnius „Ar – gi?“, „Lavinimosi reikalui. Filosofija“, „Tauta ir tautiška sąmonė“ ir kt. Kartu tai ir filosofines problemas nagrinėjantys straipsniai, kuriuose ne tik perpasakotos pasaulio filosofų mintys, bet išreikštas akivaizdus autoriaus siekis su pripažintais autoritetais polemizuoti, bandyti įtvirtinti savąjį regos tašką.

Tiesa svarbiau už draugystes

Antai straipsnyje „Ar – gi?“ („Aušrinė“, 1911, Nr. 1–2 (8–9)) R. Bytautas suremia špagas su savo bendraamžiu, taip pat jaunu filosofu Pranu Dovydaičiu, kuris tarsi kartojo Bytauto kelią. 1908 m. įstojo į Maskvos universiteto tą patį Teisės fakultetą, skirtingai nuo Bytauto jį 1912 m. baigė, įstojo į to paties universiteto Istorijos-filologijos fakultetą, kuriame tais metais apgynęs diplominį darbą Bytautas buvo paliktas dirbti. Tiesa, po metų Dovydaitis studijas nutraukė. Tai štai ėjimas tarsi savo tautiečio pėdsakais nesutrukdė Dovydaičiui tapti tomistinės krypties filosofu ir kritiškai vertinti materializmą – jam tai esanti nemoralų žmonių pasaulėžiūra. Už tai straipsnyje „Ar – gi?“ gauna pylos nuo R. Bytauto. Mat šis randa kontrargumentų – jis įsitikinęs, kad materializmas pajėgus paaiškinti objektyviai egzistuojančio pasaulio esmę, tinka būti metodologiniu gamtos mokslų pagrindu. Bet kur materializmo Achilo kulnas? Sąmonės reiškiniai, žmogaus dvasios padiktuoti dalykai lieka anapus materializmo ribų. Taigi materializmas nepajėgus būtis esmei atskleisti. Antra vertus, materialus pasaulis būtinas dvasiniams fenomenams reikšti. Toliau R. Bytautas plėtoja mintį, kad pirminiai visumos elementai kartu yra ir materialūs, ir dvasiniai, o pirminiai pasaulio objektai yra ne tik materialios struktūros,

■ Atkelta iš 9 p.

Kaip įkurta „Aušrinė“

1908 m. S. Šilingas išrenkamas Maskvos lietuvių studentų draugijos valdybos pirmininku, daug jėgų atiduoda šiai visuomeninei veiklai. 1909 m. minėtų pareigų draugijoje atsisakė, pasiryžęs visas jėgas skirti periodinio leidinio moksleiviams organizavimui. R. Bytautas nuošalyje nelieka, abu draugai nuolat tariasi dėl būsimo leidinio steigimo reikalų, krypties ir programos. Su kitais bendraminčiais – Rapolu Skipičiu (1887–1976), Adomu Lastu-Lastausku ir kitais. 1909 m. rudenį dešimt studentų, tarp kurių buvo ir paminėtieji, susirinko Maskvos lietuvių šelpimosi draugijos patalpose Miliutino gatvėje pasitarimui. Veikta pagal S. Šilingo ir R. Bytauto planą: svarstytas būsimo leidinio pavadinimas, programa ir kryptis, taip pat galimybė kurti studentų organizaciją, kuri įstengtų leidinį remti.

Pasitarimo dalyviams vieningai pritarus, kad toks leidinys reikalingas, pradėta siūlyti leidinio pavadinimą. S. Šilingas dar anksčiau buvo siūlęs pavadinti „Moksleiviu“, bet svarstymo metu apsigalvojo. R. Bytautas priminęs J. Basanavičiaus „Aušrą“, skirtą visai tautai, tos tautos daliai – moksleiviams steigiamą leidinį pasiūlė pavadinti Aušrinės vardu. Aušros žvaigždė – Aušrinė. Visiems patiko prasmingas ir skambus pavadinimas.

R. Bytauto ir S. Šilingo nuostatos buvo palaikytos, priimant laikraščio „Aušrinė“ programą ir kryptį. Nutarta, kad laikraštis bus nepartinis, liberalios demokratinės krypties. Sudarytas pirmasis laikraščio leidimo štabas, į kurį įėjo S. Šilingas, A. Lastas ir R. Skipitis, o R. Bytautas pažadėjo bendradarbiauti. Pirmas „Aušrinės“ numeris išėjo 1910 m. sausio 30 d. (pagal naują kalendorių vasario 12 d.) kaip „Lietuvos žinių“ priedas. Pirmuosius „Aušrinės“ numerius redagavo S. Šilingas, sugėbęs suburti nemenką būrį kūrybingo jaunimo. „Aušrinės“ epigrafu

Išpūdinga Šveicarijos gamta neišgelbėjo kaulų džiova sergančio Lietuvos filosofo Ramūno Bytauto

bet ir pasižymintys psichiniu gyvenimu. Aišku, tai ne tas pats psichinis gyvenimas, kuris priklauso nuo žmogaus smegenų veiklos, bet iš to kylanti tų elementų tikslinga veikla, o pasaulio raida įgyjanti dėsningumą ir tikslingumą.

Materializmą gydė idealizmo vaistais

Filosofijos žinovai atras, kur R. Bytautas pritaria Aristoteliui, o kur labiau vokiečių idealistams. Mums įdomiausia, kad tais klausimais lygiai prieš šimtą metų mąstė paskutinio kurso Maskvos universiteto studentas, suvokęs materializmo ribotumą, o kartu ir idealizmo nepakankamumą. Priėjome tą mūsų rašinio vietą, kuri kaip tik tinka pažadui vykdyti: sakėme, kad R. Bytautas buvo pasiryžęs rasti dermę tarp dviejų viena kitai jau pagal apibrėžimą prieštaraujančių filosofijos sistemų. Materializmas materiją, gamtą, būtį priima kaip pirmą dalyką, o sąmonę, dvasią, idėją – kaip materijos reiškimosi pasekmę ir jos savybę. Vadinas, sąmonė – materialaus pasaulio atspindys. Idealizmas remiasi amžinomis idėjomis, o ne kintančia materija, todėl realybės pagrindą grindžia idėjomis, vertybėmis, idealu. Siekiama – idealas, tobulybė – mažai ką bendro turi su realybe.

Tai štai R. Bytautui knietėjo materializmą „papildyti“ visatos raidos tikslingumo pripažinimu. Geidžiamą rezultatą gautume materializmą pakeitę panteizmu, į kurį logiškai vedęs pats materializmas, kadangi pripažįsta pasaulio procesų dėsningumą („protinumą“). Taigi materializmas užtikrina mokslinių tyrinėjimų tikslumą, bet to nepakanka siekiant aprėpti pasaulio pilnatvę. Už borto lieka dvasios sfera, kūrybiškumą lemianti vaizduotės galia, intuityva. Todėl tikrasis pasaulio pažinimas esąs įmanomas tik remiantis vidiniu patyrimu, sielos išgyvenimais, kuriuose ir glūdi būties esmė. Toks būtų R. Bytauto provaizdis į problemą, tiesa, gerokai supaprastintas. Vaizdžiai galėtume pasakyti, kad mūsų tautietis į sunkiai „sergantį“ materializmą bandė gydyti idealizmo vaistais. Nesiimsime spręsti, ar tai įmanoma, bet tokią užduotį išskėlė ir sprendė.

Taip pat nesiimsime dėstyti, kokiais argumentais savo idėjų teingumą įrodinėja R. Bytautas ir kokiais autoritetais remiasi. Vis dėlto dera priminti R. Bytauto lankytus filosofo ir logiko, Maskvos psichologijos instituto (1912) kūrėjo profesoriaus Georgijaus Čelpanovo (1862–1936) vestuosius eksperimentinės psichologijos seminarus. Jie turėjo neabejotiną poveikį Bytauto pažiūrų formavimuisi ir darbams – tai atsispindi ir jo diplominiame 250 puslapių darbe „Wundto mokslo apie sielos substancijos sąvokos kritika“. Diplomantas filosofijos ir psichologijos sąsajas drąsiai nagrinėja nebijodamas net ir kepštelėti pripažintam vokiečių psichologui, filosofui, eksperimentinės psichologijos ir etnopsichologijos pradininkui Vilhelmui Vuntui (Wilhelm Wundt, 1832–1920). Tai garsus tautų psichologijos teoretikas, parašęs 10 tomų veikalą „Tautų psichologija“. Leipcige 1879 m. įkūrė pirmą laboratoriją psichikos reiškiniams tirti, tapo eksperimentinės psichologijos pagrindėju, todėl 1879-iejį ir laikomi formalia psichologijos mokslo atsiradimo data.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

Žmogus su rudu peruku

Jurgis Zauerveinas-Girėnas mėgo egzotišką aprangą

Bernardas ALEKNAVIČIUS

XIX a. antroji pusė. Buvusioje Didžiosios Lietuvos kunigaikštystėje rusiškasis dvigalvis erelis negailėstingai drasko Lietuvos kūną. Nesnaudžia ir kaimyninės valstybės plėšrūnas. Nusižiūrėjęs į rusiškąjį dvigalvį, vokiškasis erelis, kanclerio Bismarko (1815–1898) balsu Mažojoje Lietuvoje šaukia: „Viena šalis, viena tauta, viena kalba“. Atrodo, jog atėjo lietuvių tautos pakasynos. Ir tuo metu Girėnuose (Ragainės aps.) į tautosakos rinkėjo Viliaus Kalvaičio (1848–1914) stubos duris pasibeldžia žmogus su lagaminėliu rankose. Bet kuris praeivis galėjo pasakyti, jog šis keleivis ne šišioniškis. Jo apdaras ir laikysena bylojo apie tai, kad šis nepažįstamas nemažai pasaulio matęs žmogus. Tai iš karto suvokė ir Vilius Kalvaitis.

Man kaip lingvistui be galo artima ir brangi lietuvių kalba, Kristijono Donelaičio literatūrinis palikimas, šio krašto žmonių papročiai, jų dainos ir iš amžių glūdumos atklydusios savitos tradicijos. Bet šis neįkainojamas turtas su kiekviena diena susilaukia vis mažesnio ir mažesnio poreikio. Lietuvių tautos likučiai merdi. Nematau prošvaitės, kad lietuvių tauta prisikeltų. Jau pats laikas rengti jai

ąžuolus, kuriuos ne vieną šio krašto žmonės dar laikė šventais. Ir keleivis su rusva barzdele aplankęs Ragainę bei Tilžę jau beldžiasi į kunigo Karlo Rudolfo Jakobio (1817–1881) namų duris Klaipėdoje. Apie svečio atvykimą kunigas Rudolfas žinojo ir jo nekantriai laukė. Ir du mokslo vyrai, prie arbatos puoduko, išistas vakarą gvildeno lietuviškas godas. Kun. Rudolfas Jakobui kalbėjo:

Man kaip lingvistui be galo artima ir brangi lietuvių kalba, Kristijono Donelaičio literatūrinis palikimas, šio krašto žmonių papročiai, jų dainos ir iš amžių glūdumos atklydusios savitos tradicijos. Bet šis neįkainojamas turtas su kiekviena diena susilaukia vis mažesnio ir mažesnio poreikio. Lietuvių tautos likučiai merdi. Nematau prošvaitės, kad lietuvių tauta prisikeltų. Jau pats laikas rengti jai

įkapius. O ką be gyvos lietuvių kalbos darys pasaulio lingvistai?

Tai ko jūs laukiat?! O kur lietuviškos draugijos, tautiniai lietuviški laikraščiai? Tik ne tokie kaip profesoriaus Fridricho Kuršaičio (1806–1884) „Keleivis iš Karaliaučiaus“, kuriuo jis nuodija lietuvių tautą. Šis profesorius... mokslininkas-lituanistas, bet jis nemažesnis ir lietuvių tautos duobkasys. V... visokeriopai remia jo redaguojamą „Keleivį“, nes mato, jog per šį laikraštį prof. F. Kuršaitis vykdo Dievo valią, kad lietuviai kaip galima greičiau leistų sunaikinami pagal Geležinio kanclerio planą. Bet neužmirškime, kad ir Dievo valia nemaža dalimi priklauso nuo žmonių. O ir mes tie žmonės, kurie gerbiame mažas, jau nykstančias tautas, todėl ir turime joms visapusiškai padėti. Mes privalome tų kraštų žmonėms atrišti akis, kad jie pamatytų tai, ką iš jų nori padaryti agresyvūs valdovai. Reikia dirbti ant mažų tautų išlikimo tautiško dirvos ir tuomet Dievo valia pasikeis.

Po šių rudabarzdžio pasakytų žodžių vyrai ilgai tylėjo. Kun. Karlas Rudolfas Jakobis mąstė apie rengimą kurti „Lietuvių literatūros draugiją“, o jo svečias nenustygo vietoje ir galvojo kaip čia greičiau aplankius tik pradėto Klaipėdoje leisto savaitraščio „Lietuviška ceitunga“ redaktorių Martyną Šernių (1849–1908).

Su „Lietuviškos ceitungos“ redaktoriais Martynu Šerniumi pokalbis ilgai neužsitęsė. Redaktorius svečiui pasiūlė bendradarbiauti jo redaguojamame laikraštyje. Šis sutiko.

Įsikūręs Klaipėdos užiegos namuose (dabar Liepų al. 5) redaktorius rašė programinį straipsnį, kaip prikelti merdinčią lietuvių tautą, kuri padalinta į dvi dalis ir vienodai marinama.

Savo rašinyje jis išdėstė mintį, kad vien svetimtaučiai lietuvių tautos prikelti nepajėgs, kad į prisikėlimo darbus aktyviai turi įsijungti ir merdinčios tautos šviesuoliai. Ir tik krašte kuriamos draugijos ir leidžiami tautiniai laikraščiai gali prikelti tautą. Vėliau šį rašinį rudabarzdīs atidavė „Lietuviškos ceitungos“ redaktoriui Martynui Šerniui, kuris jį ir išspausdino savo redaguojamame savaitraštyje.

Tai buvo pirmasis rašytinis žodis gaivinti merdinčią lietuvių tautą. O ir tai padaryta ne kur nors kitur, bet Klaipėdoje. Išgirdęs šią žinią, Bulgarijoje gyvenantis dr. Jonas Basanavičius net aiktelėjo. Ir kodėl tai turėjo padaryti ne lietuvis, bet svetimtautis Jonas Šliupas (1861–1944) sužinojęs šią žinią griebėsi plunksnos ir rašė „Lietuviškai ceitungai“ šventai pritardamas tokiam kilniam sumanymui.

Kraštas kėlėsi. 1879 m. Tilžėje įkuriamą Lietuvių literatūros draugiją (Littaische literarische Gesellschaft), kurios pirmuoju pirmininku išrenkamas klaipėdielis kunigas Rudolfas Jakobis. 1885 m. Tilžėje susikuria „Birutės“ draugija, 1883 m. Ragainėje išspausdinamas pirmasis „Aušros“ numeris, 1889 m. suskamba tautinės pakraipos žurnalas „Varpas“. O šio prisikėlimo šauklys – žmogus su ruda barzdiška ir tokios pat spalvos peruku – poliglotas dr. Jurgis Zauerveinas-Girėnas (1831–1904). Tai jam Klaipėdoje rugsėjo 23 d. 16 val. bus atidentas paminklas. O ir į numatomą renginį klaipėdiečius kviečia Valdemaro ir Irtos Vaičekauskų šeimos fondo steigėjai bei paminklo dr. Jurgiui Zauerveinui-Girėnui kūrimo iniciatyvinės grupės pirmininkas dr. Aleksandras Žalys.

Kijeve bus pristatytas leidinys, skirtas Lietuvos etnologijai

MAU atstovų pasitarimas Ukrainos nacionalinės mokslo akademijos M. T. Rylskio meno, folkloristikos ir etnologijos institute. Iš kairės: Ichoris Vasiljevičius Šulha (Saratovas), dr. Halina Bondarenko, Ukrainos mokslo akademijos akademikas Mykola Mušinskas (Slovėnija), Ukrainos nacionalinės mokslo akademijos M. T. Rylskio meno, folkloristikos ir etnologijos instituto direktorė akademikė Hanna Skrypnik, Rusijos autonominės respublikos Humanitarinio universiteto direktorius Vasilis Babenko (Baškirija), istorikė Irina Skibickaja (Krasnodaras, Kubanė), Rusijos autonominės respublikos Humanitarinio universiteto direktoriaus pavaduotojas Denisas Černyjenko, jo žmona Irina – to paties universiteto Valstybės teisės istorijos ir teorijos katedros vedėja ir dr. Julia Sirenko – to paties universiteto Rusų ir užsienio filologijos katedros vedėja

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ

Ukrainos nacionalinės mokslo akademijos M. T. Rylskio meno, folkloristikos ir etnologijos instituto direktorė akademikė Hanna Skrypnik, susidomėjusi etnologija Lietuvoje, vieną iš mokslo darbų leidinių (leidinys pradėtas leisti 2010 m.) nutarė paskirti Lietuvai: „Liaudies kūryba ir etnologija. Lietuvos etnologija“. Tai specialus 2011 m. trečias tomas, kurio vyriausia redaktorė Hanna Skrypnik.

Leidinyje 16-os Lietuvos mokslininkų: Rasos Paukštytės-Šaknienės, Aldonos Vasiliauskienės, Vidos Savoniakaitės, Dariaus Daukšo, Petro Kalniaus, Romualdo Apanavičiaus, Danguolės Svidinskaitės, Skaidrės Urbonienės, Jono Mardoso, Rasos Račiūnaitės-Paužuolienės, Žilvičio Šaknio, Vytauto Tumėno, Reginos Mikštaitės-Čičiurkienės, Loretos Martynėnaitės, Aušros Zabelienės ir Irmos Sidiškieienės mokslo darbai.

Minėtų mokslininkų straipsniai pagal tematiką suskirstyti į penkis sky-

rius: „Iš Lietuvos etnologijos istorijos ir teorijos. Istoriografinės studijos“; „Lietuvių kilmė ir etnokultūrinis identitetas. Bendri ir regioniniai identiteto kriterijai“; „Liaudies tikėjimas: istorinės ištakos ir nūdienos apraiškos“; „Lietuvių etnologijos formų išraiškos. Liaudies tradicijų etniniai ryšiai ir paralelės“; „Lietuvių etnokultūros palikimas: tradicinės ir dabarties transliacijos formos“. Įvadinį straipsnį, apžvelgdama lietuvių tyrinėjimus etnologijos srityje bei leidinyje spausdinamus straipsnius, parašė akademikė Hanna Skrypnik.

Straipsnių vertimu iš lietuvių į ukrainiečių kalbą rūpinosi institutas. Vertė Beatričė Beliačiv, Natalija Gavriliuk, Vladislavas Žurba, Olena Soboleva, Aušrelė Taranenko, Džiulija Fedirienė ir Tetjana Ščerbina.

Rugpjūčio 19 d. akademikė Hanna Skrypnik – MAU (Tarptautinė ukrainistų asociacija) prezidentė – sukvietė į Kijevo atvykusius 5-ojo pasaulinio ukrainistų forumo dalyvius – MAU narius – į pasitarimą, kuriame dalyvavo ir šio straipsnio autorė. Nutarta ateinančią eilinį MAU kongresą organizuoti metais vėliau, t. y. 2013 m. Pritarta Lietuvos atstovės prašymui – 2011 m. gruodžio 12 d., minint Ukrainos nacionalinės mokslo akademijos M. T. Rylskio meno, folkloristikos ir etnologijos instituto 90-metį, pristatyti ir Lietuvai skirtą minėtą instituto leidinį.

Rugpjūčio 21 d. instituto vadovybė posėdžio dalyviams organizavo įdomią ekskursiją į netoli Kijevo (30 km) esantį „Ukrainiečių kaimą“ (panašus į Rumšiškes, tik daug mažesnis), kuris sukurtas Julijos Timošenko patarėjo Bondarenko lešomis ir rūpesčiu. Tai iš įvairių Ukrainos vietovių atvežtos sodybos. Kaime pastatyta reto grožio cerkvė, kaip padėka Aukščiausiam už išgelbėjimą, toje vietoje, kur buvo pasikėsinta į Bondarenką.

Kalbant apie M. T. Rylskio meno, folkloristikos ir etnologijos instituto 90-metį, būtina paminėti ir asmenį, kurio vardu pavadintas institutas. Tadas Rozislavas Rylskis (1841–1902) – etnografas, folkloristas ir ekonomistas, žinomas visuomenės švietėjas ir veikėjas, publicistas, vienas iš XIX a. antrosios pusės nacionalinio išsivadavimo judėjimo bangos veikėjų. Jo sūnus, kurio vardu ir pavadintas institutas – Maksymas Tadeušas Rylskis (1895 03 19–1964 07 24) – poetas, vertėjas, publicistas, visuomenės veikėjas, Ukrainos Mokslo akademijos akademikas.

Tad belieka tik pasidžiaugti, kad žinios apie Lietuvos liaudies meną, kultūrą, papročius pasklis ir tarp gausios ukrainiečių diasporos įvairiose pasaulio šalyse. Gal tada ir kai kurie mūsų šviesuoliai ims didžiuotis savo tautos kultūrinio palikimu, ragins gerbti ir mylėti savo Tėvynę.

TEATRO PEDAGOGIKA

Profesorė Irena Vaišytė (1926–1994)

Aleksandras GUOBYS

1969 m. vasarą Lietuvos TSR konservatorijos (Muzikos ir teatro akademija) prorektorė mokslui profesorė Irena Vaišytė pakvietė mane dėstyti lietuvių teatro istoriją. Buvau baigęs Maskvos GITIS'o teatrologijos mokslus, dirbau Lietuvos teatro draugijoje ir dėščiau teatro istoriją Kultūros mokykloje (vėliau – Konservatorija).

Paklausus profesorės, kodėl išėjo iš darbo dabartinė dėstytoja Irena Aleksaitė, man atsakė: „Juk ji taip pat yra baigusi teatrologijos mokslus. Tiesa, ne Maskvoje, o Leningrade...<...> Mes norime, kad mūsų aukštojoje mokykloje dirbtų toks dėstytojas, kuris ypatingą dėmesį skirtų lietuvių teatro istorijai, būtų mūsų teatro patriarchų B. Sruogos, V. Maknio ir kitų iškilų asmenybių mokymo principų ir darbų tęsėjas“. Tuomet plačiau šita tema nediskutavome. Tų pačių metų rudenį direktoriaus J. Karnavičiaus įsakymu pradėjau Konservatorijoje (Muzikos akademija) pedagogo darbą, kuris tęsėsi 23 metus.

Profesorė I. Vaišytė teatrinio meno pedagogiką srityje tuomet respublikoje buvo jau gerai žinoma. Aktoriaus meistriskumo katedros vadove ji pradėjo dirbti 1956 metais, o baigė Lietuvos atgimimo aušroje, pakirsta sunkios ligos. Čia profesorė vadovavo ir išleido net dešimt aktorinio meno laidų, kuriose mokėsi ir baigė net 108 artistai, kurių dauguma sėkmingai įsiliejo į Lietuvos teatrų kūrybinį darbą.

Konservatorijos Aktoriaus meistriskumo katedra buvo įkurta 1952 m. Pirmieji šios katedros (tuomet – teatrinio fakulteto) vadovai buvo teatrologas Nikiforas Sykčinas ir režisierius Andrejus Poliakovas iš Maskvos. Todėl ir Katedros mokymo planai ir programos buvo „paskolintos“ iš Maskvos GITIS'o. Profesorė A. Savickaitė yra pastebėjusi, kad ir GITIS'o, ir Leningrado valstybinio teatro, muzikos ir kino instituto, ir Lenkijos, Varšuvos aukštosios mokyklos, ir Bulgarijos Stoičevos (Sofija) teatro instituto mokymo planai buvo panašūs. „Visi buvo perkrauti ir išpūsti visuomeninių mokslų bei pseudomokslų (TSKP istorija, istorinis materializmas, politinė ekonomija...)“¹.

I. Vaišytei iškilo sunkus uždavinys: išplėsti mokymo planus, įvedant į juos įvairias nacionalinės kultūros disciplinas, formuoti aukštuosius mokslus baigusiu pedagogų kolektyvą, kurti naujų teatrinio disciplinų sąrašą (kino ir televizijos, liaudies teatrų režisierių), plėsti mokymo ryšius su kitomis kūrybinėmis ir mokslo organizacijomis...

Be aktoriaus meistriskumo, ji taip pat čia dėstė meno psichologijos discipliną. Dvidešimt vienus metų ji buvo konservatorijos (Muzikos ir teatro akademijos) prorektorė mokslo reikalams.

Aktoriaus meistriskumo katedroje tuomet dauguma dirbusių pedagogų buvo teatro praktikai, kurie rėmėsi daugiausia savo patirtimi, įgyta dramos teatrų studijose bei teatre. Todėl nuoseklus empiriškosios ir mokslinės veiklos sujungimas katedroje buvo konkretus vadovės tikslas. Kaip tik tada aktoriaus vaidybos metodui Lietuvos

teatro praktikoje ieškota naujų kelių ir būdų. Buvo atsakoma aistrų rodymo. Ieškoma minties logikos, nacionalinio savitumo, buvo atnaujinamos ir kuriamos naujos teatro meno tradicijos. Į kūrybą įvairiausiomis formomis veržėsi realus gyvenimas. Lietuvos teatro menas drauge su literatūra, daile, muzika, architektūra plėtė tematinius kūrybos horizontus, ėmė aktyviai ir kritiškai tyrinėti visuomeninę asmenybės vertę. Teatre tobulėjo ir plėtėsi meninės formos (nuo buitinės dramos iki grotesko). Todėl neatsitiktinai vienas iš pirmųjų I. Vaišytės reikalavimų ir buvo – ieškoti! Ieškoti formos, kylančios iš turinio. Visą aktoriaus paruošimą reikia sieti su kompleksiniu mokymu! Tai yra, visos disciplinos – ir aktoriaus meistriskumas, ir scenos kalba, ir scenos judesys, iš šokis, ir dainavimas, ir net teoriniai dalykai – viskas profesijos pagrindų suvokimui ir kūrybinių sumanymų realizavimui. Kita vertus, I. Vaišytė, puikiai suvokdama vykstančius lietuvių teatro kūrybos procesus, egzistuojančią kryptį ir stilių įvairovę (tuo metu aktyviai dirbo režisieriai R. Juknevičius, J. Rudzinskas, J. Miltinis, K. Kymantaitė, H. Vancevičius, V. Limantas, S. Čaikauskas, V. Golovčineris, L. Lurje,

Profesorė Irena Vaišytė

jas, išleido ne vieną apibendrinantį metodinį ir mokslinį darbą. O ir praktikai, atėję dirbti į katedrą (dirbo įvairių teatrų ir televizijos režisieriai, įžymūs aktoriai, aktorai – skaitovai, sceninės kalbos specialistai) pirmučiausia privalėjo susipažinti su mokymo metodika, pedagogika, psichologija (bent jau tokie buvo I. Vaišytės reikalavimai). Tokiu būdu buvo siekiama, kad praktinė ir mokslinė veikla nuolat papildydama viena kitą ir atsinaujindama šiuolaikiniais žymiaisiais teatro meno ir mokslo pasiekimais, būtų verta aukštosios teatrinės mokyklos vardo.

„Aukštosios teatrinės mokyklos įsteigimas, – tvirtino I. Vaišytė, – tai pats didžiausias lietuvių teatro pasiekimas ir pats aukščiausias įvertinimas!“

Profesorės I. Vaišytės pedagoginis maksimalizmas buvo ypač aukštai vertinamas. Ir pirmučiausia dėl jos nepaprasto darbštumo, nuolatinių ieškojimų, meninės ir mokslinės analizės, ieškant studento prigimty kūrybinių galių. I. Vaišytės

studentai, prisimindami čia įgytas mokslo vertybes, nepamiršta ir to, kad laiko pertekliaus čia niekada nebuvo...

I. Vaišytės vaikystė prabėgo Šaukėnuose (Kelmės r.). Šeimoje augo keturi vaikai. Kiekvienas iš jų grojo klavesinu, akordeonu, gitara. Į medinę kaimo mokyklą traukė mokytojo Laidūno šiluma. Jis tarsi tęsė šeimos tradicijas: skiepijo meilę poezijai, dainai, muzikai. O tos jo pamokos gamtoje! Tie pasaulio ir gamtos reiškiniai ir įvaizdžiai... O greta mokytojo – tėtis, kuris dėstė muziką, vadovavo saviveiklai, chorui, statė spektaklius.

Po to – Šiaulių pedagoginė mokykla (Karo metais buvo uždaryta. Mokiniai perkelti į Telsių mokytojų seminariją). Šią ir muzikos mokyklą (smuiko klasė) I. Vaišytė baigė jau po karo Šiauliuose. Šviesiausius prisiminimus jai paliko lietuvių kalbos mokytojas J. Adomaitis, įskiepijęs meilę gimtajai

kalbai, išmokęs pastebėti jos grožį. Piešimo mokytojas G. Bagdonavičius įdiegė erdvės, spalvų pojūtį. Muzikos mokytojas I. Vaišytė grojo orkestrėlyje, dainavo chore. „Mokytojai, – tvirtino I. Vaišytė, – kaip šaltiniai: atsigerei ir neužmirši skonio...“

Gal iš tenai, nuo tų šaltinių, nuo tos apdainuotos Ventos ir gražuolio Germanto ežero kasmet tarsi iš naujo aktoriaus meistriskumo katedroje atsirasdavo nauja daina (I. Vaišytės auklėtiniai, vėliau ir kitų kursų studentai po kiekvienų vasaros atostogų vis atsivedavo po naują negirdėtą. Tai tapo tradicija).

Kai kompozitoriaus K. Kavecko dainą „O Vilniuj žydi liepos“ plačiai dainavo Lietuva, I. Vaišytės balsas tuomet skambėjo Vilniaus pedagoginio instituto chore. Studentai ne tik mokėsi ir dainavo. Jie atstatinėjo karo sugriautą Vilnių, nešiojo plytas, šoko tautinius šokius, kūrė spektaklius. Ypač aktyvūs ateities formuotojai buvo psichologijos katedros, kurioje mokėsi I. Vaišytė, dėstytojai: R. Gučas, J. Laužikas, V. Maknys, B. Lukošius, choro vadovas A. Ilčiukas ir kt. Bene didžiausią jaunystės džiaugsmą I. Vaišytė patyrė būdama II-me kurse. Tuomet ji įstojo mokytis dar ir į Lietuvos TSR valstybinio dramos teatro studiją. Stoję per 70 merginų. Komisijoje tuomet sėdėjo M. Chadaravičius, B. Dauguvietis, V. Derkintis, A. Leimontaitė, M. Mironaitė... Priėmė penkias: A. Budrikaitę, P. Česnulevičiūtę, G. Dauguvietę, U. Nasvytytę, I. Vaišytę.

Ritminės paskaitos vykdavo studijoje nuo 7 val., Pedagoginiame – nuo 11 val., o vakarais teatre – specialybė. Tokiam darbo ir kūrybos ritme ėmė formuotis aiškus kryptingumas. I. Vaišytė pradėjo jaudinti tokios problemos, kaip aktoriaus charakterio formavimas, valios ugdymas, etinių pagrindų suvokimas. Bene didžiausią įtaką I. Vaišytės kūrybiniam kelyje suvaidino įžymus Lietuvos artistas ir režisierius J. Rudzinskas, vadovavęs kursui dramos studijoje. Jis ne tik atskleidė pirmąsias teatrinio meno pažinimo paslaptis, bet ir žavėjo savo neblėstančiais darbais teatre: Tartiufu, Zacharu Bardinu, Jėgoru Bulčiovu...

„J. Rudzinskas, – tvirtino I. Vaišytė, – įskiepijo mums pastovų nepasitenkinimą savimi. Kartojo: kada jūs pajusite, kad esate savimi patenkinti – išeikite iš šios profesijos. Jis niekada negirdavo. Nuolat skatino ieškojimus.“

I. Vaišytė Pedagoginį institutą ir Dramos studiją baigė tais pačiais metais. Ir iš karto – į Šiaulius. Ten dramos teatras dosniai dalino jaunai aktorei vaidmenis. Ji vaidino Žemaitės, A. Ostrovskio, A. Korneičiuko, K. Goldoni, M. Gorkio ir kt. autorių dramose. Suvaidino 13 vaidmenų. Daugelyje – pagrindinius. Tuo pačiu metu ji dėstė psichologiją Pedagoginiame institute.

Šiauliai tuomet, deja, didesnių ieškojimų, ko reikalavo kurso vadovas J. Rudzinskas, nežadėjo. Aktoriaus darbas, paremtas intucija, kurį I. Vaišytė buvo įsisavinusi Vilniuje, patenkino to meto režisūrą. Bet norėjosi kažko daugiau. Kaip kadaise tame pačiame teatre dirbusiam J. Miltiniui: už Šiaulių teatro kažkur Paryžiu ar Maskvoj švietėsi Melpomenės idealas...

I. Vaišytei pavyko. Jauna aktorė pakliuvo į Maskvą (tik daug vėliau ir

į Paryžių). Į dvi aspirantūras iš karto: GITIS'o (režisūros aspirantūra) ir psichologijos aspirantūrą. GITIS'e jos vadovas buvo įžymus K. Stanislavskio mokinys, nonkonformistas A. Popovas. Nekentė prisitaikėliškumo. Kaip ir J. Rudzinskas, jis dar labiau pabrėžė reiklumo principą ir sau, ir kitiems. Reikalavo idėjinės-etinės vienybės kolektyve, sceninės ir gyvenimo tiesos atitikimo teatro meno kūrinėje, harmonijos spektaklyje. Aspirantūroje labai didelį dėmesį skyrė režisūros praktikai. Tuomet drauge su A. Popovu katedroje dirbo N. Ochlopovas, N. Gorčiakovas, A. Lobanovas, M. Knebel... Jų pastatymai („Audra“, „Plačioji stepė“ ir kt.) kelė didelį visuomenės susidomėjimą ir ginčus. Nepaprasti buvo ir jų disputai GITIS'e. Tiesa buvo įrodoma, o ne neigiama. Tai buvo metodas, ryški aukštos kultūros mokykla, kurios principus vėliau I. Vaišytė ne kartą taikė ir aktoriaus meistriskumo katedroje.

Psichologijos institute jos kūrybiniam ieškojimams vadovavo to meto įžymus psichologas, instituto vadovas A. Smirnovas. Jis reikalavo iš savo auklėtinių nuolat studijuoti žymiausių psichologijos mokslo pasiekimus ir taikyti juos konkrečioje meninėje praktikoje.

Prisimindama savo kopimą į mokslo viršūnes, I. Vaišytė konstatavo: J. Rudzinskas – A. Popovas; A. Popovas – A. Smirnovas. Ir disertacija: „Aktoriaus kūrybinio charakterio formavimas“². Šios dvi sujungtos specialybės I. Vaišytei atvėrė duris ne vien į teatrinio meno ir mokslo pasaulį, bet taip pat ir į įvairias aktoriaus meistriskumo laboratorijas, teatrinės tarptautines konferencijas, seminarus, simpoziumus.

Stebint I. Vaišytės pedagoginę praktiką, pastebėjome jos pastangas formuoti ryškios pasaulėjautos sąmoningą pilietį, sugebantį suvokti žmogaus psichologiją, siekiant gyvenamojo laikotarpio žmogaus idealų. Ir visa tai dėl nuolatinio pedagogės nepasitenkinimo, improvizacijos kelio, žinių troškimo. Kaip pažadinti jaunam žmogui nuolatinį kūrybinio darbo poreikį, atitinkamą savijautą, estetinę elgesį, pilietiškumo suvokimą – klausimai, į kuriuos atsakė ilgametis pedagogės triušas, kantrybė ir talentas.

Teatro pedagogo darbo rezultatus visuomenė išvydavo diplominių spektaklių metu, kurie I. Vaišytės iniciatyva buvo rodomi dažniausiai Vilniaus akademiniame dramose teatre. Kokios tai šventės būdavo! Suvažiuodavo iš visų Lietuvos teatrų, susirinkdavo didžiulis meno ir mokslo žmonių būrys, visuomenė vertindavo atsiskleidžiančius talentus... Štai, pavyzdžiui, I. Vaišytės VI-oji auklėtinių laida. Prisiminkiau ją dar ir todėl, kad net trys diplominiai spektakliai buvo perkelti į Šiaulių dramos teatro repertuarą ir ten turėjo sėkmingą sceninę istoriją (V. Sarojano „Žmogiškoji komedija“, V. Šukšino „Iki trečiųjų gaidžių“ ir spektaklį „Vaikų dienos“). Tuose spektakliuose ryškus pedagogės pasiekimas – buvo šiuolaikiškai suvokti veikalų autoriai, jų kūrybos esmė. Buvo išvengta manieringumo ir vaidybinių priemonių pasikartojimo. Ypač išsiskyrė

² Apginta 1956 m., o 1961 m. išleista Maskvoje (*Formirovanie tvorčeskogo charaktera aktiora*).

¹ Lietuvos vaidybos mokykla. Teatro edukologija. (Sudarė A. Adomaitytė), V., 2004, p. 41.

„Žmogiškoji komedija“. Čia išvelgiamas sudėtingas atlikėjų bendravimo procesas. Ypač įtaigiai jaunieji aktoriai atskleidė savo nuotaikas ir mintis vidiniu monologu, kuris pabrėžė tų herojų emocinę struktūrą bei dinamiką. Tai ryšku buvo S. Jakubausko (Homeras), N. Ozelytės (Ulisa), G. Žalėno (Spengleris), A. Bareikio ir A. Venckaus (kareiviai) ir kt. darbuose. Spektaklyje ypač didelis dėmesys buvo skirtas muzikai ir dainai (atlikėjai dainavo amerikiečių ir negrų liaudies dainas originalo kalba). Daina ir muzika jungė veiksmą, atskleidė tuomet šiuolaikišką kūrėjų požiūrį į keliamas autorius problemas. Spektaklis buvo sklindas jaunatviško polėkio, rimties ir dramtizmo, mąstant apie aktualiausių laiko problemą – karo ir taikos problemą.

Spektaklis „Vaikų dienos“ buvo ruoštas nuo II-ojo kurso. Tai improvizacijos, etiudų, savarankiškų darbų rezultatas. Čia buvo, kaip tvirtino aktorius S. Jakubauskas, savotiška I. Vaišytės mokyklos kvintesencija – ką gali aktorius! Scena buvo užtvindyta dainomis (S. Bareikio ir O. Ditkovskio), jaunatviško aromato, „siela ir kūnu“ gyvų žmonių. Čia buvo sukurtas džiaugsmingas ansamblis, kuriame švietė pati gražiausia žmogaus vertybė – jo vidinis grožis.

Ir Justino Marcinkevičiaus „Mažvydas“. Juk tai buvo pirmoji šio kūrinio interpretacija scenoje! O. Ditkovskio Mažvydas stebino plačiu pasaulio suvokimu, aukštais moraliniais interesais. Jis puikiai suprato tą aplinką, kurioje gyveno Mažvydas ir suvokė auditoriją, kuriai jis tuomet kalbėjo. I. Vaišytė tarsi sakė: matykite, kas dedasi žmoguje, kai jį užvaldo didelė meilė tėvynei. Kai ji neleidžia užmigti, kai ji suteikia neregėtų jėgų žygdarbiui. Tai diplominis spektaklis, kuris turėjo griežtą formą, aiškų ritmą. Ypač ryškiai buvo atskleistas konfliktas tarp pareigos ir jausmo. Čia galima padaryti išvadą: klasikiniame repertuare I. Vaišytė visuomet principinga ir nuosekli. Tai puiki mokykla, ypač metodologiniu požiūriu.

I. Vaišytė su kiekviena nauja aktorijų laida dirbo skirtingai. Surinktas naujas studentų kontingentas atitinkamai koregavo specialybės mokymo programą. Ne paslaptis, kad būsimo aktoriaus perspektyva priklauso ne vien nuo to, ką sugeba įgyti studentas, bet ir kaip jis moka vystyti tai, ką gauna teatrinės mokyklos suole.

„Aktoriaus etika, – tvirtino I. Vaišytė, – ne tik saviruošas, bet ir savo paties prognozė: kur eini, ko nori, kokia tavo artimiausia motyvacija (pvz., užbaigti gerai akademią) ir kokia tolimesnė – būti reikalingu žmonėms. O tam, kad būti reikalingu – reikia sugebėti prognozuoti visuomenę. Dainas apie kosmosą reikia kurti ne tada, kada išskrido palydovas, o žymiai anksčiau.“

Kalbėdami apie I. Vaišytės mokinius dabar jau galime konstatuoti, jog dauguma iš jų yra gerai įvaldę charakte-

ringumą, vaidmens ritmą ir tempą, aktyvūs, įtaigiai reiškia mintis ir jausmus, daugelio lūpose skamba taisyklinga scenos kalba, jie plastiški, puikiai valdo balsus, gražiai dainuoja... Lietuvos teatre dirbo beveik šimtas I. Vaišytės auklėtinų. Kai kurie ir šiandien tebedirba. Ir ne tik teatre. Kine. Televizijoje. Radijuje. Jų tarpe ne tik aktoriai, bet ir režisieriai, pedagogai, rašytojai³.

Teatrinio meno pedagogo veikla – tai ne rožėmis klotas kelias. I. Vaišytė, kaip ir daugelis meno bei mokslo žmonių, eidama vis nauju pažinimo keliu, nuolat eksperimentuodama, diskutuodama bei apibendrinama savo ir kitų katedros pedagogų pasiekimus, nuolat susidūrė su daugybe laiko diktuojamų problemų. Prasiidėjus aukštojo mokslo reformai, ji teigė, kad tai labai reikšminga ir aktuali problema.

„Šalia kompleksinio mokymo metodo, kurį mes nuolat tobuliname, šiandien visu aštrumu iškyla mokymo

Lietuvos atgimimo pradžioje, 1989 m. pavasarį, prasidėjo jaunatviški bruzdėjimai aukštosiose mokyklose. Tuo ypač pasižymėjo Dailės akademijos, kiek vėliau ir Muzikos akademijos ir kt. mokyklų studentų „revoliuciniai“ žygiai. Muzikos akademijos studentai, vadovaujami kelių dėstytojų naujokų, pirmiausia sukilo prieš akademijos rektorių. Apklįjavo akademijos sienas įvairiausiais žmogaus orumą žeminančiais plakatais, Rusijos revoliucionierių pavyzdžiu, šliaužiojo koridoriais, šaukė sukursią naują pasaulį. Bet tie revoliucionierių organizatoriai neturėjo jokios tautinės ideologijos, išskyrus postų dalybas. Gal dėl to tas jų „žygis“ greit subliuško. Akademijos dėstytojų kolektyvas revoliucionieriams pasakė griežtą ne!

Bet jie nenurimo. Greit po to organizavo šmeižto kompaniją aktoriaus meistriskumo katedros vadovei ir daugeliui dėstytojų. Akademijos vadovas

tyvistams neteko prasmės. Kai kurie teatrologai (E. Jansonas ir kt.) tuoj pat spaudoje ėmė niekinti profesorės nuopelnus, menkino jos didžias pastangas, vertingus pedagoginius atradimus, jos studentų talento pasireiškimus diplominiuose spektakliuose, priešpriešindami naujosios katedros vadovės teatrinis nuopelnus Jaunimo teatre.

Matydami, kaip „drabstoma purvais garbė auksinė“, 1993 m. pabaigoje Lietuvos teatro istorijos ir tradicijų draugija Literatūros ir meno archyve organizavo teatro istorijos skaitymus: „Lietuvos aukštoji teatrinė mokykla. Irena Vaišytė“⁷. Susirinko pilnutėlė archyvo salė mokslo žmonių, teatrologų ir daugybė I. Vaišytės mokinių⁸.

Kokie gi svarbiausi momentai tuose skaitymuose buvo pastebėti ir akcentuoti?

Nuo pirmų mokslo dienų teatrinės mokyklos studentas privalo įsidėmėti, vadovautis gyvenime ir kūryboje pa-

„Jinai visus, su kuriais buvo, tiesiog varu varė į kūrybą, – iki juoko: net ir sapne turėjai būti aktoriumi, net laikydamas TSKP istorijos egzaminą, net suvokdamas, kad esi neteisus, grubus, savanaudis, – ir net tada turėjai būti aktoriumi“ (G. Žalėnas).

„Anoji praeiksmų kaina, kurios buvo pilni laikraščiai, – ką bedarė teatrinė katedra – yra niekų niekai, mane pašėlusiai siutino. O juk ilgai mūsų, baigusį šią mokyklą, darbeliais puikavosi Lietuvos teatrai! Šito niekam nepavyks nuneigti!“ (R. Staliliūnaitė).

„Didelė I. Vaišytės svajonė buvo sukurti mokomąjį teatrą, kuris išaugtų į Jaunimo teatrą. Mokomąjį teatrą įkūrėme! Dirbau su trisdešimčia ar keturiasdešimčia įvairių režisierių, tarp jų su J. Jurašu, V. Čibiru, A. Latėnu ir kt., bet I. Vaišytė priversdavo kiekvieną studentą, pedagogą, dailininką savarankiškai mąstyti, turėti savo idėją, o ne reikalauti, kad kas nors padarytų. Štai tokia buvo I. Vaišytė, tokią mes ją pažinojome, tokią mes ją mylėjome“ (M. Percovas).

„I. Vaišytė atliko paprasčiausiai žygdarbį, sukurdamą aukšto lygio Teatrinį fakultetą. Ji sugebėjo surinkti pedagogus, nesumenkinti studentų galių, siekti jų profesinio tobulumo. Aš didžiai vertinu I. Vaišytę ir džiaugiuosi, kad keletą metų su ja teko dirbti Lietuvos konservatorijos teatriniam fakultete“ (A. Iljina).

„Mokslo metų pradžioje buvo daug daug teorijos, kurią supranti tik po daugelio metų praktikos. Terminai: logika, veiksmas, fizinis ir žodinis ryšys su objektu, plastika, kalba, charakteringumas, ritmo pojūtis, grupavimasis, mizanscenos, biografija – iš kur ateni, kur išeini, dar kažkoks planas, potekstės... Kaip tai susieti? Aiškinies, kokia tavo tema, kur kulminacija, kur atomazga, kur akcentai, perėjimai, vaidmens perspektyva. Darbą su savimi vertinu aukščiausiu balu iš to, ką esu gavusi Konservatorijoje“ (N. Narmontaitė).

„Kuo ypatingas tas laikotarpis? Katedroje dirbo labai stiprūs pedagogai, specialistai: V. Maknys, N. Sykčinis, A. Ruzgaitė, S. Nosevičiūtė, I. Naujokienė, M. Malcienė, M. Lebedytė, P. Užkalinis, V. Limantas, A. Ragauskaitė, V. Fakejevaitė, G. Nežnovas. Buvo darbinė ir nepaprastai kūrybinė atmosfera <...> Aktoriaus meistriskumo katedros auklėtiniai nedarė gėdos ir pripildė visus Lietuvos teatrus. Savo darbais jie garsino Lietuvą ne tik tėvyneje, bet ir už jos ribų. O juk katedrai vadovavo I. Vaišytė! (R. Paliukaitytė).

„Norėtusi, kad mūsų aukštojoje teatro mokykloje atsirastų daugiau tokių pasižymusių žmonių, kurie turėdami aktoriaus, režisieriaus išsimokslinimą būtų darbštūs, mokantys dirbti, reiklūs, kūrybingi pedagogai. Mokėtų atskleisti studentų kūrybinius sugebėjimus, juos lavinti, treniruoti tokiu keliu, kad jis savyje pažintų vidinį ir išorinį veiksmingumą, nenuilstamus ieškojimus, kokius turėjo I. Vaišytė“ (J. Ušinskaitė).

Ir kad šių dienų teatro pedagogai dirbtų pastovų darbą, o ne priebėgomis, tarp įvairiausių gastrolių, „chaltūrų“ ir pasipiniginimo. Kiekvienas jauno žmogaus mokytojas, pasak I. Vaišytės, turėtų gerai žinoti: „Devyni amatai, dešimtas – badas!“

Ir dar. Šiais metais minime I. Vaišytės 85-tąsias gimimo metines. Manau, atėjo laikas profesorės pedagoginę veiklą įamžinti specialioje tam skirtoje monografijoje. Tai būtų ne tik mokslo žmonių, bet pirmiausia jos mokinių šventa pareiga!

Aktoriaus meistriskumo katedros pedagogų kolektyvas, 1985 m. I eilė: H. Šablevičius, E. Jaukutė; II eilė: J. Aniliūtė, S. Nosevičiūtė, I. Vaišytė, A. Galinis; III eilė: I. Jukova, A. Savickaitė, I. Bučienė, M. Malcienė, A. Adomaitytė, V. Sauleika; IV eilė: V. Čibiras, N. Gelžinytė, P. Ilgūnas, A. Guobys, S. Kavoliukas

programos lankstumo problema, – teigė I. Vaišytė. – Šiandieninis teatras reikalauja atitinkamai koreguoti ją. Neturime reikalingos mokymo procesui technikos. Dabar ypač aštri kadru ruošimo koordinacijos problema. Reikia ne skaldyti, o jungti. Blaškant jėgas, kultūra tik smunka, o ne kyla. Mes privalom gerai žinoti ir praktiškai pažinti įvairius pasaulio teatrinės mokyklas. Apie tai daugiau nei prieš 50 metų jau kalbėjo ir to reikalavo A. Oleka-Žilinskas, tuometinis Kauno valstybės teatro ir studijos vadovas. Pasaulio mokyklose mes ne tik ką nors atrastume naudingo, bet ir savo pasiekimus propaguotume. Pradžią esame padarę. Lankėmės Tarybų Sąjungos respublikose, taip pat Bulgarijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Prancūzijoje. Bet tai tik pradžia.“

³ R. Adomaitis, D. Auželis, I. Balysytė, E. Barauskaitė, S. Bareikis, A. Biablobžskis, M. Bičiūnaitė, J. Bindokas, D. Brenciūtė, J. Dautartas, O. Ditkovskis, E. Ignatavičius, E. Gabrenaitė, N. Gelžinytė, A. Giniotis, S. Jakubauskas, S. Jačėnas, L. Kalpokaitė, J. Kisielius, V. Kochanskaitė, N. Lepškaitė, A. Matulionis, D. Meškauskas, N. Mirončikaitė, N. Ozelytė, R. Rimeikis, A. Savickaitė, S. Sipaitis, R. Staliliūnaitė, Č. Stonys, R. Šaltenytė, A. Šurna, R. Teresas, J. Ušinskaitė, A. Venckus, P. Venclovas, G. Žilys ir daugelis kitų.

prof. V. Laurušas, turbūt norėdamas sustabdyti naują purvo bangą, skubiai atleido iš pareigų po labai sunkios operacijos dar tik sveikstančią katedros vadovę profesorę I. Vaišytę. Ji neturėjo jėgų pasipriešinti nei „revoliucionieriams“, nei akademijos vadovybei. Aktoriaus meistriskumo katedros vadove buvo paskirta režisierė D. Tamulevičiūtė. Po kurio laiko profesorė A. Savickaitė rašė: „Nebuvo įsigilinta į galimą opoziciją ir kitus variantus <...> Kaip ir daugelyje sričių, skubota pertvarka ne visiškai pasiteisino. Buvo atsiskaityta daugelio katedros gyvenimo tradicijų...“⁴. Išnyko kursų tarpusavio bendradarbiavimas, buvo atsiskaityta įvairių švenčių, konkursų, teatrinų kartų ryšio, pagarbos istorijai ir ją kūrusiems žmonėms. Išnyko „metodiniai pasitarimai, diskusijos dėl dėstomų dalykų – tai silpnina bendrą darbą, leidžia klestėti subjektyviam vertinimui, savivalei“⁵. Naujoji katedros vadovė „jokių naujovių nesūlė, tiesiog vyko egzaminų aptarimai ir vienas kitas renginys“⁶.

Profesorės I. Vaišytės pedagogika naujajai katedros vadovei ir jos ak-

⁴ Lietuvos vaidybos mokykla. Teatro edukologija (sudarė A. Adomaitytė), V., 2004, p. 67.

⁵ Ten pat, p. 68.

⁶ Ten pat, p. 71.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

2010 m. Mokslo Lietuva vykdo projektą Mokslo, visuomenei ir kultūrai. Siekdama populiarinti laikraštįje publikuojamą medžiagą redakcija leidžia naudotis publikacijomis tol, kol Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia minėtą projektą.

KRAŠTIEČIAI

Pasaulio ir Vilniaus anykštėnų bendruomenės mokslinė, edukacinė ir kultūrinė veikla

Vytautas RIMŠA,
Svėdasiškių draugijos „Alaušas“
tarybos narys, atsakingas už
mokslinę veiklą

Pastaruoju metu, siekiant tikros, ne tariamos ar vien „runkeliams“ dirbtinai deklaruojamos demokratijos, ypač natūraliais pavyzdžiais skiepijant pirmuosius gyventojų savivaldos ir saviugdų daigus, ypatingą reikšmę Lietuvoje įgauna įvairaus lygio bendruomenės, ypač jų kūrimasis, darbai bei veiklos plėtra.

Nepriklausomybės (Antrosios Respublikos) metais į bendruomenes Lietuvoje susibūrė daug žmonių. Dabar šalyje ne naujiena yra įvairūs miestų, miestelių, kraštiečių ir kaimų gyventojų, taip pat socialinių ar profesinių grupių bei daug kitų, savarankiškai veikiančių žmonių sambūriai. Visi jie turi savus įstatus, tikslus, apibrėžtas veiklos sritis ir kryptis, patys sambūrio rėmuose sprendžia, mokslinius, edukacinius, kultūrinius ar kitus socialinius uždavinius. Kai kurios iš tokių bendruomenių šiandien atlieka itin platų kultūros, švietimo ir tautinio ar patriotinio ugdymo bei saviugdų darbą, jau yra sukaupusios didelę tokios veiklos patirtį.

Negalima taip pat pamiršti, kad nė vienas iš daugybės bendruomenių ar kitų tokių sambūrių pirmininkų, tarybos narių ar kitų šiam darbui sąžiningai atsidavusių sumanių, aktyvių ir ryžtingų mūsų šalies piliečių, už minėtą veiklą niekada negavo ir negauna jokio užmokesčio. Visi jie dirba vien savo entuziazmo, o kartais – tik savo širdies balso pašaukti bei paskatinti dorai tarnauti gimtajam kraštui ir tėvynei, skirdami jiems visas savo žinias, sugebėjimus, jėgas ir darbus. Koku nesuderinamu disonansu šioms faktams šiandien skamba kai kurių politikų vieši virkavimai, kad lietuvių tautoje nebeliko patriotizmo. Dar keičiau skamba valdžios atstovų brukama žmonėms melaginga nuostata, kad valstybės tarnautojas, negaudamas prie savo algos kas mėnesį priedo, siekiančio vos ne visą jo atlyginimą, prastai atliks savo pareigas. Pagaliau, daug kam yra visiškai nesuprantamas informacijos priemonėse vis dažniau išsprendžiamas kaip politikų melas, kad jauni žmonės, plintant šalyje kaip epidemijai nedarbui ir nebeturėdami čia jokių galimybių išlaikyti savo šeimų ar patys pragyventi, išvyksta į užsienį vien dėl to, kad kažkodėl staiga jie visi prarado savo meilę gimtajam kraštui, Lietuvai ar netgi tikrąjį savo patriotizmą... Kas tai? Sąmoningas visuomenės apgaudinėjimas ir niekuo nekaltų žmonių šmeižtas, ar vien pigūs, diletantiški ir trivialūs Lietuvoje likusių tariamų „veikėjų ir oratorių“, palyginti gan gerai įsitaisiusių savo tarnybose ir absoliučiai abejingų tautiečių likimui, pasamprotavimai?!

Šiuo metu įvairių bendruomenių ir socialinių judėjimų raida Lietuvoje rado visiškai ką kitą. Analizuodami nepriklausomoje Lietuvoje jų raidos procesus aiškiai matome, kad vietos bendrijų kūrimosi tendencijos per dvidešimt metų nepriklausomoje Lietuvoje nuolat stiprėja, o jų veikla toliau plečiasi ir turtėja. Itin didelę darbo patirtį šioje srityje nuo 1992 m. yra sukaupusi

Anykštėnai pradeda Aukštaičių gegužinę. Iš kairės: Anykščių meras Sigutis Obelevičius, prof. habil. dr. Antanas Tyla (kalba), LR Seimo Aplinkos apsaugos komiteto pirmininkas Jonas Šimėnas ir VAS pirmininkė Rita Virbalienė. 2009 m.

Anykščiuose įkurta Pasaulio anykštėnų bendrija (PAB). Telkdamas šalyje ir užsienyje gyvenančius kraštiečius bendrai mokslinei, edukacinei, kultūrinei ir tautinei veiklai, itin daug pasidarbovo šios bendrijos prezidento pareigas visas kadencijas einantis anykštėnas, plačiai pagarsėjęs mokslininkas, profesorius, habilituotas daktaras Antanas Tyla, bei jo pavaduotojai – bendrijos viceprezidentai, anykštėnai, profesoriai Algirdas Čizas ir Algirdas Antanas Avižienis (JAV), taip pat Bendrijos valdyba ir jos nariai – žinomas rašytojas, vertėjas ir publicistas Rimantas

svėčių iš visų pasaulio kraštų. Čia dažnai vyksta visuomenės susitikimai su anykštėnais rašytojais bei kitais žymiais visuomenės veikėjais, tradicinės meno šventės, muzikos festivaliai, rengiamos vietos dailininkų meno parodos.

PAB valdyba taip pat atlieka didelį mokslinį bei informacinį darbą: leidžia ir platina savo leidinį – nuo 2011 m. plačios teminės apimties žurnalą „Pasaulio anykštėnas“; nuo 2006 m. prižiūri ir nuolat atnaujina informatyvią bendrijos elektroninę svetainę; renka duomenis, rašo biografinius straipsnius ir intensyviai

Anykštėnų ekskursija Lietuvos banko Pinigų muziejuje. Pasakoja gidė Aušra Skardžiukienė. 2011 m.

Vanagas, žurnalistas bei muziejininkas Tautvydas Kontrimavičius ir daug kitų ne mažiau savo gimtąjį kraštą mylinčių anykštėnų.

Dirbdami ranka rankon, 1992–2011 m. anykštėnai jau surengė penkis PAB suvažiavimus, išleido ir Vilniuje bei Anykščiuose aptarė kelias dešimtis naujų savo knygų, organizavo per 20 kraštiečių meno parodų, iškiliai pažymėjo kelis Anykščių miesto jubiliejus. Įprasta tradicija tapo kasmet vidurvasarį Anykščiuose rengiamos miesto dienos, kurias kaskart lydi turiningos meninės bei kultūrinės programos, pritraukiančios šimtus rajono gyventojų ir

kuria Pasaulio anykštėnų kraštotyrinį elektroninį žinyną; rengia originalius etnokultūrinius ir savosios anykštėnų tarmės vakarus, puoselėja ir populiaria gimtąją lietuvių kalbą. Panašiai savo veiklą šiuo metu plėtoja ir kai kurios kitos aktyvesnės, Lietuvos miestuose ir rajonuose įsikūrusios kraštiečių visuomeninės bendrijos, draugijos, asociacijos ar klubai. Šiandien jų galima daug surasti tiek Aukštaitijoje, tiek Žemaitijoje, tiek ir kitose mūsų krašto vietovėse. Nemažai jų veikia ir užsienio šalyse, visų pirma – etninėse lietuvių žemėse kaimyninėje Lenkijoje ir kitur.

Nuotraukos iš asmeninio albumo

PAB įstatuose yra įteisinti svarbiausi siektini tikslai ir uždaviniai, kuriais šiandien yra paremtos visos šios bendrijos veiklos kryptys. Svarbiausios jų – stiprinti ir plėtoti Anykščių krašte gyvenančių ir iš čia išvykusių anykštėnų asmeninius ryšius, gairinti šeimų ir giminių tradicijas, pagarbą ir savitarpio paramą, ugdyti Anykščių bendruomenės pilietiškumą; burti kitose Lietuvos ir pasaulio vietose gyvenančių anykštėnų, jų vaikų, vaikiaičių ir jaunimo sambūrius, klubus, grupes, savo dvasia ir esme pritariančias PAB nuostatoms, plėtojančias bendrijos pradėtus darbus; skatinti bendrijos narius ir kitus anykštėnus keistis įvairia informacija, patirtimi, idėjomis, glaudinti jų bendradarbiavimą kultūros, aplinkosaugos, verslo, socialinės paramos ir kitose srityse.

Darbo patirtis parodė, kad PAB veiklos apimtį ir darbų sėkmę labai daug lemia funkcionali ir racionali bendrijos organizacinė struktūra. Ji sukurta geografiniu principu. Šiuo metu į PAB sudėtį įeina Bendrijos valdyba (I); Anykščių bendrijos kolegija, Vilniaus anykštėnų sambūris – Debeikių, Kavarsko, Kurklių, Traupio, Troškūnų, Skiemonių, Svėdasų ir kitų seniūnijų bendruomenės (II); atskirų Anykščių

anykštėnų praktikoje rajoninio lygio bendruomenės struktūros organizavimo modelis, leidžiantis kūrybiškai plėtoti tiek

PAB valdybos (centro), tiek ir kitų (II-III) lygių padalinių veiklą.

Gan svarbią vietą, tarp kitų padalinių visoje PAB struktūroje užima Vilniaus anykštėnų sambūris (VAS, pirmininkė Rita Virbalienė). Jis buvo įkurtas artėjant PAB antrajam suvažiavimui, kai, plečiant veiklą, šios bendrijos padaliniai ėmė burtis ne vien Anykščiuose, bet ir kituose mūsų šalies miestuose. Pirmieji šios veiklos ėmėsi Vilniaus anykštėnai. Jų iniciatyvinė grupė, susirinkusi šalies sostinėje, 1996 m. pradžioje įsteigė čia gyvenančių Vilniaus anykštėnų sambūrį (VAS), kuris vėliau tapo vienu iš didžiausių PAB struktūrinių padalinių. Kaip rašoma PAB interneto svetainės istorijoje, VAS „per dešimtmetį tapo stipriausia ir veikliausia bendrijos šaka“. Pastaruoju metu sambūris jungia per šimtą įvairaus amžiaus ir profesijos narių bei visas Vilniuje veikiančias kraštiečių bendruomenes bei klubus, susikūrusius Anykščių rajono seniūnijų pagrindu. Pavyzdžiui, Svėdasiškių draugiją „Alaušas“, Vilniaus debeikių, kavarskiečių, troškūnių bei kitus padalinius.

Per 15 veiklos metų VAS atliko reikšmingų mokslinių, edukacijos ir kultūros darbų. Kai kurie jų tapo įprasta Vilniaus anykštėnų tradicija. Pavyzdžiui, visiems kartu, iškiliai minėti valstybinę mūsų tautos šventę – Vasario 16-tąją. Dabar kasmet, vasario mėnesį į gelėmis, vėliavomis ir kitais valstybės simboliais papuoštą Signatarų namų salę susirenka anykštėnai atiduoti savo pagarbą Valstybei. Įdomios ir prasmingos yra šių minėjimų programos. Jos pradedamos Valstybės himnu ir patriotinėmis Vinco Kudirkos, Bernardo Brazdžionio, Maironio ir kitų lietuvių poetų eilėmis, skirtomis Lietuvai. Renginiams vadovauja buvusi ilgametė Lietuvos valstybinio radijo diktora, lietuvių valstybinės kalbos mokytoja Liudgarda Juškaitė-Čepienė.

Oficialioje dalyje kaskart išklausomi keli anykštėnų mokslininkų pranešimai. Antai, 2009 m. juos skaitė prof. Regina Koženiauskienė, PAB pirmininkas, prof. Antanas Tyla, vicepirmininkas, prof. Algirdas Čizas, 2010 m. – akad. Antanas Tyla, doc. dr. Juozas Parnauskas, pirmiminis apie pirmuosius pokario okupacijos metus pasakojo miškininkas Stasys Bartaševičius, 2011 m. – Juozas Parnauskas, Santarvės namų judėjimo atstovas Antanas Gudelis ir daugelis kt.

Oficialioje dalyje kaskart išklausomi keli anykštėnų mokslininkų pranešimai. Antai, 2009 m. juos skaitė prof. Regina Koženiauskienė, PAB pirmininkas, prof. Antanas Tyla, vicepirmininkas, prof. Algirdas Čizas, 2010 m. – akad. Antanas Tyla, doc. dr. Juozas Parnauskas, pirmiminis apie pirmuosius pokario okupacijos metus pasakojo miškininkas Stasys Bartaševičius, 2011 m. – Juozas Parnauskas, Santarvės namų judėjimo atstovas Antanas Gudelis ir daugelis kt.

Minėta proga skaitytų pranešimų tematika plati. Tai – 1918–1919 m. kovos už Lietuvos nepriklausomybę; šalies laisvės gynimas nuo klastingo pilsudskininkų, želigovskininkų ir kitų Lenkijos okupantų karinio įsiveržimo 1920–1922 m.; lietuvių ir lenkų politiniai santykiai nuo Mindaugo iki XX a. pradžios; žala Lietuvos valstybingumui, kurį padarė mūsų tautos lenkinimas, prasidėjęs nuo Liublino unijos ir trukęs net 360 metų; pasipriešinimas vokiečių ir TSRS okupacijai 1940–1945 m.; pokario laisvės judėjimas; lietuvių tautos genocidas bei trėmimai; Lietuvos laisvės idėjos raida nuo Lietuvos karaliaus Mindaugo laikų iki šių dienų; tautos rusinimas, trukęs 120 metų, lydimas sukilimų ir represijų; prašymai (tarp jų – ir anykštėnų) carinės Rusijos valdžiai dėl lotynų rašmenimis spaudos draudimo panaikinimo Lietuvoje; lietuvių liaudies vaidmuo, saugojant lietuvių tautos identitetą, kalbos grynumą, kultūrą, lietuvišką spaudą; Vasario 16-osio akto reikšmė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui ir kt.

Neliko pamirštos ir istorinės Lietuvos valstybės datos bei įvykiai: Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetis; šalies nepriklausomybės atkūrimo 20-metis; Žalgirio mūšio 600-ųjų metinių sukaktis ir daug kt. 2008 m. atskirą išvyką į Signatarų namus savo nariams surengė ir Svėdasiečių draugija „Alaušas“ (pirm. Algimantas Indriūnas), kurios metu buvo paminėta Lietuvos nepriklausomybės šventė, apžiūrėtos čia veikiančios istorinės parodos, išklausyti muziejaus darbuotojų pasakojimai. Draugija 2010–2011 m. Vilniuje ir Svėdasuose surengė dvi Lietuvių kalbos ir svėdasiečių tarmės šventes, kuriose dalyvavo ir savo pranešimus kraštiečiams skaitė Lietuvos Mokslų akademijos Lietuvių kalbos instituto direktorė, doc. dr. Jolanta Zabarskaitė, Leksikografijos centro vadovė, dr. Zita Virginija Šimėnaitė, Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Tarmių archyvo darbuotoja, dr. Aušra Kaikarytė.

Valstybinių švenčių minėjimų ir kitų renginių programas visuomet užbaigia ir praturtina aukšto lygio teminiai koncertai. Itin dažnos ir mylimos anykštėnų viešnios yra žinomos operos solistės Rasa Juzukonytė, Eugenija Klivickaitė ir kiti atlikėjai, pianistės Birutė Šernaitė ir Aušra Motuzienė. Jų repertuare arijos, atliekamos italų kalba, iš klasikinių Džakomo Pučini, Džuzepės Verdi, Franco Leharo ir nacionalinių Vytauto Klovos „Pilėnų“ Jurgio Karnavičiaus „Gražinos“ operų, lyrinės lietuvių kompozitorių Algimanto Bražinsko, Algimanto Raudonikio, Juozo Naujalio, Stasio Šimkaus, Juozo Tallat-Kelpšos dainos, taip pat lietuvių bei užsienio šalių kompozitorių romansai.

Ne mažiau populiarios ir mėgstamos yra Aukštaičių gegužinės. Šie etnokultūriniai renginiai neretai vyksta dvi dienas: pirmąją jų – VAS nariai

pažymi artėjančias Jonines, antrąją – kartu pasitikti Joninių renkasi visos Vilniaus aukštaičių bendruomenės. Anykštėnams pasiūlius, pirmoji tokia gegužinė surengta 2008 m. birželį, Vingio parko vejoje, prie „Lakštingalos“ kavinės. Tuokart į VAS pirmininkės Ritos Virbailienės kvietimą atsiliepė Vilniaus anykštėnai, biržiečiai, uteniškiai, ukmergiškiai. 2009–2010 m. šventėje jau dalyvavo devynių rajonų etninės bendruomenės. Tai – PAB Vilniaus anykštėnų sambūris (VAS), Biržiečių klubas „Krivulė“, Panevėžiečių klubas „Nevėžis“, Rokiškėnų klubas „Pragiedruliai“, Uteniškėnų klubas „Indraja“, Pasvaliečių bendrija, Kupiškėnų klubas, Zarasiėčių bendrija „Ežerėnai“ ir Ukmergiškėnų bendruomenė. 2011 m. Vilniaus anykštėnai Vingio parke su-

ras Sigutis Obelevičius ir kitų rajonų vadovai); apie Vilniuje gyvenančių Aukštaitijos žmonių ir jų bendrijų tolesnę veiklą (rajonų bendrijų vadovai). 2010 m. gegužinės metu organizuotai buvo aplankytas senasis Vilniaus botanikos sodas (dabar Kairėnų botanikos sodas skyrius). Pasibaigus oficialiajai programai, visuomet vyksta įspūdingi koncertai. Pavyzdžiui, 2010 m. gegužinės dalyvių skambiomis senelių ir šiuolaikiškais dainomis džiugino bei šventinę nuotaiką „kaitino“ į Vilnių atkavęs Biržų rajono Germaniško folkloro ansamblis „Vijoklis“ (vad. Zita Bėliakienė), kiti šiuolaikinių estrados dainų atlikėjai ir pan.

Aukštaičių gegužinė kraštiečiams yra ne vien liaudiškas pasimiginimas. Tai kartu prigimtinis tradicinis rengi-

Vilniaus įgulos karininkų ramovėje mokslininkai ir kiti specialistai – prof. habil. dr. Antanas Tyla, prof. habil. dr. Algirdas Ažubalis, pedagogas Jonas Bagdonas, inžinierius Vytautas Biliūnas, skulptorius Gintaras Karosas ir fotomenininkė Ona Pajedaitė pristatė savo kraštiečiams net tryliką naujų savo knygų. Apie fotomenininkės knygą savo išvalgomis pasidalino svečias iš Anykščių – žurnalistas Tautvydas Kontrimavičius.

Ne mažiau dėmesio VAS veikloje skiriama ir garsių savo krašto žmonių jubiliejams. 2009 m. vasarį sambūrio metu jubiliejaus proga buvo pasveikintas kraštietis, žinomas dailininkas Antanas Žukauskas. VAS nariai organizuoti dalyvavo atidarant LR Seimo parodų galerijoje jubiliejinę šio

Lietuvos hidrometeorologijos tarnybos Hidrometeorologijos muziejų ekspozicijas; kovą kelios grupės susipažino su Lietuvos Respublikos Prezidentūros pastatų ansambliu, įranga bei parodomis, su šv. Kazimiero bažnyčia, jos kriptomis ir vienuolynu. Gegužės mėnesį didelė grupė sostinės anykštėnų, lydimi savo kraštiečių, vadovės Jolitos Šėdauskienės ir vietos kelionės gido Eugenijus Petruškevičius, iškylavo po buvusias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes kaimyninėje Lenkijoje. Buvo apžiūrėtos Augustavo, Baltstogės, Seinų, Suvalkų ir kitų etninių Lietuvos žemių istorinės įžymybės, susitikta su vietos lietuviais. Mozūrų krašte aplankytos ir senosios Kentšyno (Rostenburgo), Rešelio bei kitos, buvusios vokiečių ordino pilys, iš kurių

Anykštėnai Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijoje. 2010 m.

rengė etnokultūrinę Aukštaičių gegužinę, į kurią atvyko 11 Vilniaus krašto bendruomenių. Šventė buvo skirta lietuvių kalbai ir jos aukštaičių tarmėms. Renginyje kalbėjo Vilniaus miesto savivaldybės Kultūros ir meno skyriaus vedėjas Edmundas Žalpis, Anykščių meras Sigutis Obelevičius, Aukštaitijos rajonų etninių bendruomenių vadovai. Visam „paradui“ šįkart gegužinėje vadovavo rokiškėnai. Vakariui vadovavo Gaudentis Aukštikalnis, o kraštiečių linksmo tekstų autorius bei savo dainų atlikėjas Algirdas Svidinskas ir Rokiškio rajono Aukštakalnių kaimo kapela „Barškutis“ (vad. Esmiralda Smalstienė).

Visą šį etnokultūrinį renginį, ilgainiui tapusį visų mėgstama, tradicine švente, buvo nuspręsta vadinti „Aukštaičių gegužinė“. Romantiškas vardas prigijo ir gerai tarpsta Vilniaus etninių bendrijų veikloje. Šios gegužinės yra įdomios ir visų mėgstamos. Kartais į jas susirenka 100–150 žmonių. Kiekviena gegužinė yra skiriama kokiam nors svarbiai Lietuvos datai. 2010 m. pagrindinis jos akcentas buvo Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetis, 2011 m. – lietuvių kalba ir aukštaičių tarmės šnektos.

Įvairios yra ir šių etnokultūrinių švenčių programos. Iš pradžių dažniausia glauštai pakalbama apie VAS veiklą, planus ir renginius, o naujokams primenama gegužinių istorija ir dabartinės šventės programa (Rita Virbailienė); apie Aukštaitijos krašto senąsias tradicijas, jų puoselėjimą ir kraštiečių bendravimo svarbą (prof. Antanas Tyla); apie vilniečių ryšius su gimtine palaikymą (Anykščių me-

nys, primenantis garbingą Aukštaitijos senovę, mūsų bočių gyvenimo būdą, jų savastį, kultūrą, identitetą, tradicijas, neatskiriamai persipynęs su kiekvieno žmogaus subtiliais netolimos praeities asmeniniais išgyvenimais. Tokia gegužinė aukštaičių – tai tradicinė lietuvių liaudies šventė, menanti gimtuosius namus, tėviškę ir tą šventą vietą, kaip kažkada rašė anykštėnas, lietuvių literatūros klasikas Jonas Biliūnas, „kūdikis kur bėgiojau...“

Be to, jos glaudžiai siejasi su jaunyste, su artimiausiųjų žmonių – tėvų, brolių ir seserų, bičiulių ir draugų, nutolusių negalėtingoje laiko tėkmėje ar visai palikusių mus ir išėjusių į nebūtį, šiltais prisiminimais, itin stipriai jungiančiais visus su senąja savo tėvų sodyba, jos aplinka, žeme, su gimtine ir pačia Lietuva. Tokios kraštiečių šventės, žurnalistės Rasos Pangonytės žodžiais, yra „lyg giminės pokyliai...“

Gegužinės turi ne vien emocinę ar dvasinę, bet kartu – ir labai svarbią etnokultūrinę, tautinę bei patriotinę prasmę. Per savo ištakas ir kilmę, mes galime žymiai aiškiau suvokti ir įprasinti savo dabarties egzistenciją. Žinomas rusų pedagogas Antonas Makarenka yra rašęs, kad „...meilė Tėvynei pirmiausia prasideda nuo meilės savo šeimai, savo kiemui, savo gatvei...“ Siekiant šių tikslų, kasmet yra rengiami tradiciniais VAS tapę Kalėdiniai ir Velykiniai bei kiti anykštėnų susitikimai Vilniaus universitete ir kitose vietose, kur kalbama apie senuosius lietuvių papročius ir naujas kraštiečių knygas. Itin turtingi jomis buvo praėjusieji metai. 2011 m. balandžio mėnesį, per tradicinę anykštėnų Atvelykio šventę

dailininko kūrinių parodą. Tų metų lapkritį, sambūrio pirmininkės Ritos Virbailienės ir Svėdasiečių draugijos „Alaušas“ atstovo doc. dr. Juozo Lapienio iniciatyva, Vilniaus rotušėje surengtas iškilus Juozo Tumo-Vaižganto 140-jų gimimo metinių minėjimas. Į jį atvyko ne vien Vilniaus svėdasiečiai ar anykštėnai, bet ir gausi Anykščių mero Sigučio Obelevičiaus vadovaujama rajono delegacija, ne mažesnis Svėdasų miestelio gyventojų būrys, lydimas seniūno Valentino Neniškio. Čia buvo pristatyta mūsų kraštiečio, aktorius Ferdinando Jakšio atliekamos rašytojo ir dramaturgo Kosto Ostrausko dramos „Vaižgantas“ kompaktinė plokštelė, kurios išleidimu pasirūpino draugija „Alaušas“ ir VAS. Apie rašytojo kūrybą savo išvalgomis dalijosi prof. habil. dr. Vytautas Vanagas, doc. dr. Juozas Lapienis ir kiti vakaro dalyviai, o Vaižganto kūrinius meniškai skaitė anykštėnų pamėgtas aktorius Tomas Vaisieta. 2010 m. spalį VAS nariai LR Seimo parodų galerijoje dalyvavo atidarant anykštėno, tautodailininko Jono Tvardausko kūrinių parodą, o lapkritį susitiko su Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos vadovais ir kiti Akademijos ramovėje pažymėjo Lietuvos kariuomenės dieną. 2011 m. birželio pabaigoje Vilniaus paveikslų galerijoje kraštiečiams ir miesto visuomenei buvo pristatyta anykštėno kompozitoriaus Giedriaus Alkausko kūrinių pirmoji kompaktinė plokštelė.

Dar viena, intensyviai plėtojama VAS veiklos sritis – mokslinės ir kraštotyros pažintinės anykštėnų ekspedicijos. 2011 m. balandį jie jau spėjo aplankyti Lietuvos banko Pinigų ir

anuomet ruošti išpuoliai prieš prūsų ir Lietuvos žemes. Birželio mėnesio viduryje įspūdinga ekspedicija surengta į Pavilnių regioninį parką. Padedami savo kraštiečio, gamtininko, augalų specialisto Antano Stackevičiaus čia anykštėnai keliavo pažintiniu Pučkorių taku, apžiūrėjo geologines jo atodangas, Vilnios upės slėnį, pilialkalnį, palivarką, visą to meto gamybinį kompleksą – malūną (vėliau jame gamintas ir popierius), parako gamyklą, patrankų liejyklą su jos aušinamaisiais tvenkiniais bei kitus istorinius objektus, nuo XVI a. iki XVIII a. vidurio tiesiogiai priklausiusius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausybės išdui ir Artilerijos vadovybei. Dabar prieš Vilniaus anykštėnų akis – kasmet, vasaros viduryje rengiama tradicinė Anykščių miesto šventė ir Vilniaus anykštėnų ekspedicija į Biržų pilį.

Vilniaus anykštėnų šventės ir susitikimai visuomet vyksta prie karštos kavos puodelio bei šviežių sumuštinių, kuriais pasirūpina patys dalyviai. Didesniuosis jų kultūrinius ir kitus renginius neretai geranoriškai paremia ir patys kraštiečiai. Už tai geru žodžiu jau seniai yra minimas svėdasieškis verslininkas Algimantas Čaplinskas, „prisiekęs“ anykštėnas, kavinės „Lakštingala“ savininkas Romas Katinas ir kt.

Visi PAB Vilniaus anykštėnų sambūrio renginiai turi svarbią edukacinę, kultūrinę ir socialinę auklėjamąją prasmę. Jie telkia kraštiečius į vieną būrį, skatina ir įkvepia juos naujiems, prasingiems darbams, ugdo žmonių meilę gimtajam kraštui ir Lietuvai. Kartu, be abejojimo, jie natūraliai žadina ir kraštiečių vienybę bei patriotinius jausmus.

Prenumeruokite „Mokslo Lietuvą“, kad svarbiausios mokslo visuomenės naujienos pirmiausia pasiektų Jus. Tai operatyvesnė informacija nei laukti internetinio „Mokslo Lietuvos“ varianto, kuris pasirodo vėliau.

PRISIMINIMAI

Svarus indėlis į Lietuvos kultūros istoriją

Ona VOVERIENE

Rašančiam žmogui, ko gero, nėra didesnio malonumo, kaip sukurti savo arba savo bičiulio, draugo, kolegos naujos knygos. Deja, išsiskyrus prieš daugelį metų, veikiant būdingiausiai mūsų laikmečio dėsniui – susvetimėjimui, ne visada gebame naujų knygų pasirodymą seksti, juolab knygynuose pamatę – įpirkti. Pastovime, pavartome naujas knygas, pasidžiaugiamė bičiulio, draugo ar kolegos sėkme, pažiūrime į kainą, kuri, kaip dažniausiai būna, smarkiai „kandžiojasi“, liūdnam nusišypsoms ir grįžtame su elgetos nuoskauda namo. Beliko tik natūralūs knygų mainai: aš dovanuoju tau savo knygą (dažniausiai išleistą savo pinigais, beviltiškai tau pant daugelį metų) – tikiuosi, kad ir tu man atsilyginsi savąja.

Taip namuose atsirado ir buvusio ilgamečio kolegos profesoriaus Vlado Žuko knyga „Prisiminimų puslapiai: pažinti kultūros žmonės. II“ (V., 2010). Joje – prisiminimai apie 46 Lietuvos rašytojus, mokslininkus, menininkus, papildantys naujais faktais iki šiol žinotus jų biografijas. Ne visiems vienodai knygoje skirta dėmesio: vieniems – 1–5 puslapiai teksto; kitiems (Ričardui Mikutavičiui, Česlovui Kudabai, Juozui Grušui, Vincui Mykolaičiui-Putinui ir kt.) – 20 ir daugiau puslapių. Nežiūrint teksto apimties, knygoje apie kiekvieną jos herojų paskelbta naujų faktų, todėl kultūros tyrinėtojai – literatūrologai, dailėtyrininkai ir muzikologai savo tyrinėjimuose, matyt, jau negalės apsieiti be tos knygos, taip pat, kaip ir be Benjaminio Konrado enciklopedinio žinyno „Kūrėjų pėdsakais“. Antra vertus, galima pasvajoti, kad apie kai kuriuos knygoje minimus kūrėjus neužilgo sulauksime ir monografijų, nors ir be jų – ši knyga jau yra svarus indėlis į Lietuvos kultūros istoriją.

Knygoje radau ir man brangių vardų, apie kuriuos rašiau savo knygoje „Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai“ (V., 2009), „Tautotyros etidai“ (V., 2011), dalinai „Tautotyros metraštyje. 2010“ (V., 2010). Skaitydama prof. Vlado Žuko knygą, dar kartą įsitikinau apie jį sklandančios legendos teisingumą: jeigu prof. Vladas Žukas ko imasi, tai kitiems mokslininkams po jo nebus, ką veikti visą šimtmetį.

Neabejoju, kad kiekvienas kultūrologas knygoje atras savo herojų ir pasidžiaugs naujais, jam nežinomais faktais iš jo gyvenimo ir kūrybos. Man, tolokai nuo literatūros mokslo atsidūrusiai beveik technokratiškai, nauji faktai, pateikti knygoje apie poetą, rašytoją, literatūros kritiką ir tautotyros pradininką Lietuvoje Vincą Mykolaitį-Putiną buvo tikras atradimas.

„Prisiminimuose...“ rašoma apie Vincą Mykolaitį-Putiną, kaip apie vieną žymiausių jo laikmečio literatūrologų, savo išmintimi, patyrimu ir žiniomis mielai besidalinantį su savo

kolegomis ir kaip labai reiklų pedagogą savo studentams ir doktorantams. Įdomu, kad tuo savo gyvenimo periodu, anksčiau labai aukštai vertinęs Maironį ir Šatrijos Raganą, 1952 metais, kalbėdamas katedroje su savo kolegomis jis dr. Vincą Kudirką vertino kaip pažangesnį „ne tik už Vincą Pietarį ir Šatrijos Raganą, bet savo kūryba ir už Maironį“ (Vladas Žukas. „Prisiminimų puslapiai: pažinti kultūros žmonės II“ – V., 2010. – p. 10). Kalbėdamas apie Šatrijos Raganą, Vincas Mykolaitis-Putinas jį vadino estetizmo romantizmo atstove, o jos kūrybą, kaip stambų literatūrinį faktą, kurį specialistai, jo nuomone, turi žinoti, Šatrijos Raganos atveju, kalbant apie jos indėlį į Lietuvos kultūrą, reikia atkreipti studentų dėmesį į išylančias spręstinas problemas – geriau tegul jiems lieka abejonė, negu klaidingas sprendimas“ (ten pat, p. 13).

1954 metais susitikime su VU Lietuvių kalbos ir literatūros katedros absolventais Vincas Mykolaitis-Putinas kalbėjo, „kad lietuvių rašytojai (Žemaitė ir kiti) padarė nemažą skriaudą lietuvių liaudžiai, pavaizduodami ją neigiamai, išryškindami negatyvius bruožus. Iš tikrųjų toji liaudis buvusi daug šviesesnė, kultūringesnė – tai rodo tautosaka, liaudies menas. Savo romanu („Sukilėliai“ – O. V.) autorius norįs atitaisyti tą skriaudą – parodyti liaudies žmogų šviesesnį, gražesnį“ (ten pat, p. 23).

Knygoje išryškėja, kad Vincas Mykolaitis-Putinas iš viso būrio kolegų jo vadovaujamoje katedroje labiausiai simpatizavo Jurgiui Lebedžiui. Savo atsiliepime apie aplankytą J. Lebedžio paskaitą, skirtą Konstantinui Sirvydui, profesorius konstatavo: „Įdomios Sirvydo pastangos prisitaikyti prie liaudies skonio. Gerai, kad paliesti iki mūsų laikų išlikę jo žodyno žodžiai, prigiję naujadarai – tai parodo mūsų literatūrinės kalbos tradicijų senumą. Teisinga susieti Sirvydą su XIX a. literatūrinės kalbos ugdymu. Tik norėtusi, kad daugiau dėmesio būtų atkreipta į literatūrinis jo raštų elementus, parodytas jo įnašas į mūsų prozos raidą“ (ten pat, p. 14).

Knygoje atskleistas ir pamokantis Vinco Mykolaičio-Putino elgesys su aspirantais. Profesorius iš savo aspirantų reikalavo „rašyti pagal grafiką kasdien“. Vienam iš jo aspirantų A. Mockui priekaištavo, „kad nedalyvauja spaudoje – tai vienas iš aspiranto darbo įrodymų. Nepateisinama, kad aspirantas, atėjęs iki disertacijos, šalinasi nuo literatūrinio gyvenimo“ (ten pat, p. 16). A. Mockus disertaciją apgynė 1956 metais.

Kita jo aspirantė Tatjana Rostovaitė rašė disertaciją „Salomėjos Neries karo metų lyrika“. Būdama aspirante T. Rostovaitė dirbo Rašytojų sąjungoje, pusmečiu atsiliko nuo disertacijos rašymo individualaus plano, neatliko pedagoginės praktikos – neperskaitė privalomo ciklo paskaitų studentams,

daug laiko gaiso Rašytojų sąjungoje. O V. Mykolaičio-Putino nuomone „darbas neturėtų trukdyti aspirantūrai, nes pagrindinis darbas čia... Iki šiol darbo rezultatai nepatenkinami...“ (ten pat, p. 17). O po pusmečio aspirantės darbas dar pablogėjo... „Iki šiol neparašytas ir neapsvarstytas disertacijos planas“ (ten pat). „Prisiminimų...“ autorius teigia, kad „Katedroj nesijautė prieštaravimų tarp vadovo ir disertantės, bet jų matyt buvo. Po kelių dešimtmečių T. Rostovaitė pasakojo apie nesutarimus su vadovu dėl disertacijos krypties, kūrybos interpretacijos, dėjusi pastangų pakeisti vadovą. Disertacija liko neparašyta“ (ten pat, p. 17).

Aleksandras Taraška buvo užsiėmęs visokiausiais pašaliniais darbais ir laiku nepateikė disertacijos plano. Prof. V. Mykolaitis-Putinas atsiskakė vadovauti jo disertacijai ir A. Taraška VU rektorius įsakymu buvo pašalintas iš aspirantūros.

Knygoje pateikiami pedagogo tremtinio Klemenso Ruginio ir pedagogo, literatūros tyrinėtojo, politinio kalinio ir tremtinio Antano Strabulio prisiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną, užrašyti prof. Vlado Žuko.

Antanas Strabulis savo atsiminimuose pasakojo, kaip viename iš naujosios lietuvių literatūros seminarų, viena iš studenčių (aukšta, graži ir pasidžiausi) skaitė referatą. Referatas buvo silpnas, parašytas neatsakingai. V. Mykolaitis-Putinas kurį laiką jo klausėsi, bet nebeištvėręs studentę nutraukė: „Tamsta, užteks. Yra įdomių ir naudingų mokslų – ekonomika, teisė, odontologija, o literatūrai reikia ir gabumų ir palinkimų – sėskitės“. Studentė neatsisėdo, o išbėgo iš auditorijos (ten pat, p. 381).

A. Strabulis su didele šiluma kalbėjo apie jo literatūros dėstytojus VDU Humanitariniame fakultete – prof. Joną Ambrazevičių ir prof. Vincą Mykolaitį-Putiną, kurių paskaitų jam teko klausyti. Pirmasis savo paskaitose daug dėmesio skyrė kultūriniam fonui, visuomeniams judėjimams, kūrybos sąlygomis ir ištakoms. Pasirašydavo konspektą ir paskaitose kalbėdavo. Vincas Mykolaitis-Putinas – atvirkščiai, visada turėjo tekstą ir paskaitos metu iš jo skaitydavo. Jo paskaitas studentams buvo lengviau konspektuoti. Savo paskaitose V. Mykolaitis daugiau kalbėdavo apie kūrinių autorius, mažiau dėmesio skirdavo literatūrinei aplinkai. Jo paskaitos būdavo moksliskesnės, konkretesnės, preciziškesnės (ten pat).

Klemensui Ruginiui jaunystėje kartu su Vincu Mykolaičiu-Putinu teko studijuoti Fribūre (Šveicarijoje) ir gyventi tame pačiame kunigų bendrabutyje „Albertinum“. Tik V. Mykolaitis studijavo filosofiją ir jau rašė eilėraščius, pasirašinėdavo juos Putino slapyvardžiu, o K. Ruginis – pedagogiką. Kartu dalyvavo studentų korporacijoje „Lithuania“, organizuodavo valsty-

bių ir tautinių švenčių minėjimus, aptarinėdavo naujausius lietuviškus leidinius, kalbėdavosi įvairiausiomis jaunimą dominusiomis temomis. Vienam iš tokių pokalbių apie vyrų ir moterų draugystę ir meilę V. Mykolaitis pareiškė, kad „visi vyrai yra linkę į poligamiją“ (ten pat, p. 378) ir ta proga pasidžiaugė, kad jis esąs kunigas ir negalįs vesti, nes negali ilgiau prisirišti prie vieno žmogaus, jeigu vestų – neištvertų, išsiskirtų (ten pat).

Grįžęs į Lietuvą, K. Ruginis pakvietė V. Mykolaitį-Putiną dėstyti pasaulinės literatūros kurso S. Daukanto mokytojų seminarijoje. Jis buvo rimtas, susikaupęs dėstytojas, bet jo dėstyto stilius nepasiruošusiems protams buvo per aukštas. V. Mykolaitis buvo pareigos žmogus, valingas – ką užsimodavo, viską padarydavo. Tačiau santykiuose su moterimi – jo sesers drauge Emilija Kvederaite – jam pritrūko valios. Kaip sakė K. Ruginis: „Pasidavė moters iniciatyvai, nugalėjo vidudienio demonas, kuris užvaldo vyrus apie 40 metų“ (ten pat, p. 379). Tik po kurio laiko V. Mykolaitis atsitokėjo, suvokęs, kad ši moteris savo dvasia jam – visiškai svietimas žmogus. K. Ruginis sakė: „Mykolaitis savo šeimyniniu gyvenimu buvo labai nusivylęs. Kai iš Romos vyskupas Labukas jam atnešęs ekskomunikos panaikinimą ir jis galėjęs pasirinkti – susituokti bažnyčioje ar grįžti į kunigystę, pasakęs, kad bevelija grįžti į kunigų luomą – vis tiek tarp jo ir žmonos nieko bendro nėra. Prieš mirtį ėmė ruošti išpažinčią, šaukėsi kunigo Žitkaus, bet jo nerado, o kai pakvietė Zapyškio kleboną, jau buvo miręs“ (Kaunas, 1982 m. ruduo) (ten pat, p. 380).

„Prisiminimuose...“ pateikta didžiulė asmenvardžių rodyklė – įdomi ne tik kultūros istorijos tyrinėtojiui, bet ir mokslotyrininkui. Ji išsamiau ir objektyviau parodo nagrinėjamo laikotarpio kultūros foną: kiekvieno kūrėjo vietą jame, jo kūrybos įtaką jaunųjų kartų ugdymui arba kitų kultūros sričių kūrėjų meninei raiškai, lietuvių kultūros ryšius su kitų tautų kultūromis ir daugybę kitų įdomių aspektų. Tai būtų kito, platesnės apimties straipsnio, tema. Čia paliesime tik vieną galimos analizės aspektą – kūrėjo vietą analizuojamo laikotarpio kultūros kontekste.

Asmenvardžių rodyklėje pateiktos 2 157 pavardės, tarp jų 84, kurios minimos 10 ir daugiau puslapių. Asmenvardžių rodyklėje daugiausia minimas Vincas Mykolaitis-Putinas – 122 kartus, Juozas Grušas – 63; Antanas Venclova – 60; Jurgis Lebedys – 59; Balys Sruoga – 53; Salomėja Nėris – 49; Petras Cvirka – 46; Vytautas Kubilius – 44; Vincas Krėvė – 40; Maironis – 37; Kazys Grigas – 37; Juozas Tumas-Vaižgantas – 35; Julius Būtėnas – 31; Meilė Lukšienė – 30; Jonas Lankutis, Sofija Kymantaitė-Čirlionienė, Vanda Zaborškaitė – 29; Bernardas Brazdžionis,

Aleksys Churginas, Vladas Žukas – 26; Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Vaclovas Biržiška ir Eugenijus Meškauskas – 25; Žemaitė – 24; Juozas Baltušis, Aurelija Rabačiauskaitė – 23; Antanas Vienuolis; J. W. Gėtė – 22; Kazys Boruta, Kazys Binkis, Kristijonas Donelaitis – 21; Vincas Kudirka – 20 ir t. t. Tai – įvairių mokslo ir meno sričių atstovai, turėję didžiausios įtakos to laikotarpio kultūros raidai.

Asmenvardžių rodyklės analizė suponavo mintį, kad lietuvių tautoje kultūros vertybių orientacijos keičiasi per dvi kartas. Knygoje pateikti prisiminimai apie lietuvių tautos šviesuolius, gimusius XIX a. pabaigoje ir XX a. trečiajame dešimtmetyje. Jų vertybių skalėje svarbiausiomis dar buvo laikomos vertybės, suformuotos lietuviškojo romantizmo ir neoromantizmo epochoje. Todėl daugumai jų, iki pat jų saulėlydžių, nežiūrint bolševikinės okupacijos, svarbiausiomis išliko to laikotarpio kūrėjų idėjos. Kaip rodo asmenvardžių rodyklė, tos epochos svarbiausiu dvasiniu ženklu ir jų širdžių valdovu jie laikė Vincą Mykolaitį-Putiną, Juozą Grušą, Balį Sruogą, Vytautą Kubilių, Maironį, netgi Kristijoną Donelaitį, Mikalojų Daukšą (15), Simono Daukanto (11), Jono Basanavičiaus (11), Antano Baranausko (11), jau nekalbant apie Vinco Kudirkos (20) ir Jono Aisčio (19) kūrybą – jiems buvo didelės vertybės.

Asmenvardžių rodyklė taip pat parodė, kad ne tik tauta, bet ir jos kultūra tuo laikotarpiu buvo suskaldyta komunizmo šmėklos. Daliai ir tų kartų inteligentijos imponavo bolševikuojantys kūrėjai – Antanas Venclova (60), Kostas Korsakas (53), Salomėja Nėris (49), Petras Cvirka (46) ir t. t. Šis suskaldymas tarėsi Tautos prakeikimas ir Damoklo kardas kabo iki šiol virš visų mūsų galvų.

Galima būtų ginčytis dėl kriterijų, dėl autoriaus požiūrio subjektyvumo (kurį, beje, objektyvizuoja tie 46 kūrėjai, savo prisiminimuose minintys vienas ar kitas to meto kūrėjų pavardes, nurodytas asmenvardžių rodyklėje) ir pan., bet šis kūrėjų ir jų kūrybos įtakos savo laikotarpio visuomenės dvasinei raidai tyrimo metodas, kaip vienas iš kitų galimų tyrimo metodų, manau, yra priimtinas, siekiant objektyvumo ir ypač neleistinos kultūros žmonių užmaršties. Man, pavyzdžiui, tarp visų mūsų laikotarpio čia išvardintų kultūros šviesulių, nežinomas buvo Kazys Grigas, mokslininkas, folkloristas, palikęs ryškią brydę tautinėje kultūroje.

Prof. Vladas Žukas ir šioje knygoje, kaip ir jo ankstesnėse knygoje, liko ištikimas žmogui, kaip rašė Vincas Mykolaitis-Putinas – „stipriam, traškiškam prometėjiškam-bethoveniškam žmogui, kovojančiam su visokeriopa vergove, blogiu, liga, mirtimi“ (Vincas Mykolaitis-Putinas. Langas).

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistės Reda Latušienienė, Eglė Nešukaitytė
Dizainerė Giedrė Sperskaitė

Patarėjai: Antanas Kulakauskas, Jonas Puodžius,
Alfonas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.

Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniūškos g. 21, 2004 Vilnius

Tiražas 500 egz.